

MATERIŁY
**XX MIĘDZYNARODOWEJ NAUKOWI-
PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI**

AKTUALNE PROBLEMY
NOWOCZESNYCH NAUK - 2023

07 - 15 czerwca 2023 roku

Volume 1

Przemysł
Nauka i studia
2023

Adres wydawcy i redakcji:

37-700 Przemyśl ,
ul. Łukasieńskiego 7

Materiały XX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,«Aktualne problemy nowoczesnych nauk - 2023» , Volume 1 Przemyśl: Nauka i studia - 134 s.

Zespół redakcyjny:

dr hab. Jerzy Ciborowski (redaktor prowadzący),

mgr inż. Dorota

Michałowska, mgr inż. Elżbieta Zawadzki,

Andrzej Smoluk, Mieczysław

Luty, mgr inż. Andrzej Leśniak,

Katarzyna Szuszkiewicz.

**Materialy XX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,
«Aktualne problemy nowoczesnych nauk - 2023» , 07 - 15 czerwca 2023
roku po sekcjach:**

e-mail: praha@rusnauka.com

Cena 54,90 zł (w tym VAT 23%)

ISSN 1561-6916

© Kolektyw autorów , 2023

© Nauka i studia, 2023

EKONOMICZNE NAUKI

Gospodarka przedsiębiorstwa

Тулелулиева Айжан Берикхановна
докторант программы DBA
Университет «Туран»

СИСТЕМА ЭНЕРГОМЕНЕДЖМЕНТА КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

Для удобства анализа и управления современный ЭМ целесообразно рассматривать как систему – корпоративную систему энергетического менеджмента (КСЭМ). Иногда применяется аббревиатура СЭнМ.

КСЭМ – это «часть системы менеджмента организации, включающая комплекс взаимосвязанных или взаимодействующих элементов (организационную структуру, деятельность по планированию и распределению ответственности, процессы и ресурсы), функционирующих для формирования энергетической политики, постановки целей, разработки и реализации мероприятий по достижению целей» [1].

В структуре КСЭМ разными авторами выделены следующие компоненты: энергетическая политика, организация, мотивация, информационные системы, инвестиции, маркетинг. Перечисленные компоненты, несомненно, важны. Однако такой подход резко отличается от традиционного понимания систем в менеджменте и не представлен в структуре компонентов.

Если опираться на традиционный подход, то можно утверждать, что КСЭМ включает в себя подсистемы управляющую и управляемую (рисунок 1).

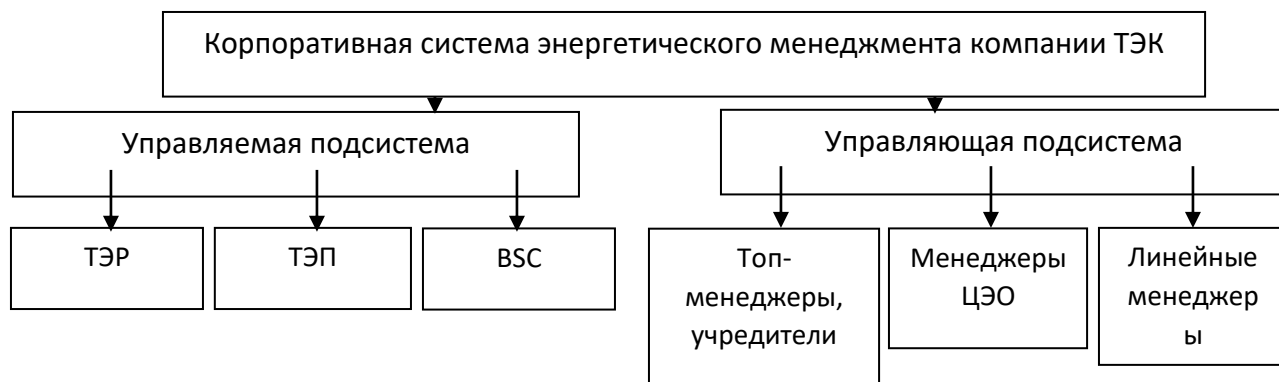

Рисунок 1 – Структура корпоративной системы энергетического менеджмента в компании ТЭК

Примечание: предложено автором по аналогии с общей системой менеджмента в компании

Системный подход предполагает, что КСЭМ состоит из подсистем. Классические подсистемы менеджмента представлены на рисунке 2.

Рисунок 2 – Классический подход к определению подсистем менеджмента

Примечание: источник [2]

Однако классическое понимание содержания менеджмента применительно к ЭМ требует корректировки. Так, мотивация – несомненно важная подсистема, но по своему содержанию – это только часть функции управления персоналом. Поэтому вместо функции «мотивация» целесообразно рассматривать функцию «управление персоналом в ЦЭО». Поэтому мной предложен следующий функциональный состав энергоменеджмента (рисунок 3).

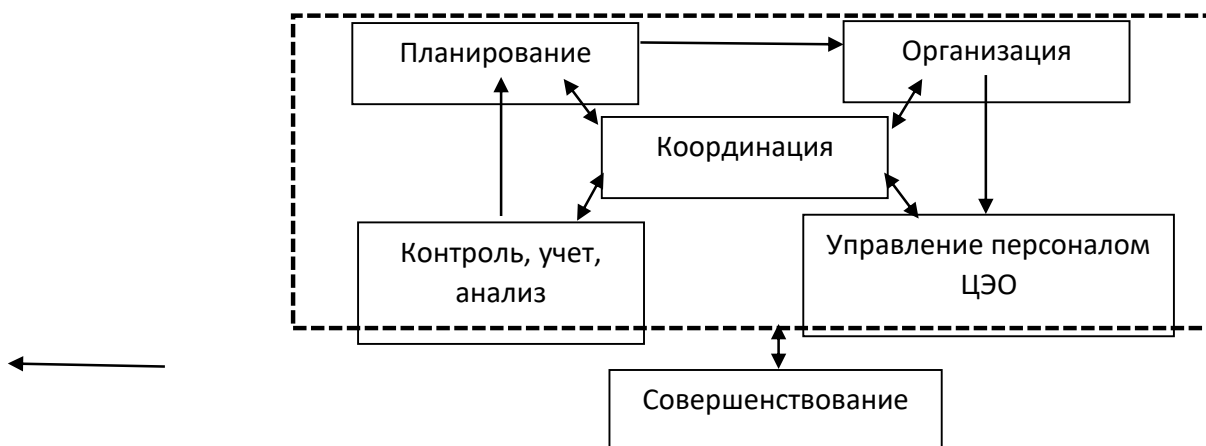

Рисунок 3 – Авторская интерпретация содержания подсистем корпоративной системы энергетического менеджмента

Примечание: предложено автором

Представленный функциональный состав ЭМ может быть использован на практике для систематизации проблемной зоны в ЭМ компаний ТЭК.

В пределах каждой функции могут быть выделены отдельные задачи, соответствующие специфике отрасли (таблица 1).

Таблица 1 – Содержание подсистем энергоменеджмента компаний ТЭК

Подсистема	Задачи
Планирование	<ul style="list-style-type: none"> - составление разных видов планов в ЭМ с распределением ответственности за отдельные операции; - определение потребности в топливно-энергетических, материальных, финансовых ресурсах; - бюджетирование.
Организация	<ul style="list-style-type: none"> - организация выполнения процессов и проектов ЭМ (расстановка кадров, оперативное планирование и др.); - обеспечения рациональной организации информационных потоков; - технологические процессы.
Управление персоналом ЦЭО	<ul style="list-style-type: none"> - комплекс мероприятий по формированию команд ЦЭО и проектов ЭМ, оценки их работы и стимулированию; - реализация утвержденных или запланированных методов стимулирования работников, участвующих в ЦЭО и проектах ЭМ.
Контроль (учет, анализ)	<ul style="list-style-type: none"> - разработка критериев для оценки результативности выполнения поставленных задач; - организация оперативного сбора данных о сложившейся рабочей ситуации; - накопление оперативной учетной информации и её анализ для выявления складывающихся тенденций в ЭМ; - выявление и анализ возникающих отклонений между запланированным и фактическим ходом процессов.
Координация	<ul style="list-style-type: none"> - обеспечение согласованной работы всех подразделений, участвующих в процессах ЭМ путем установления рациональных связей и обмена информацией между ними; - решение вопросов распределения ресурсов между процессами ЭМ, реализуемыми предприятием; - проведение оперативных производственных совещаний, планерок; - выявление и устранение причин, препятствующих выполнению поставленных задач.
Совершенствование	<ul style="list-style-type: none"> - обоснование критериев совершенствования, оптимизации; - обоснование целей и задач совершенствования; - обоснование плана и алгоритма совершенствования; - формирование отчетов по совершенствованию.

Примечание: составлено по материалам [3]

Далее рассмотрим модели и методы управления, используемые в каждой из подсистем.

Планирование

Теоретическая составляющая планирования современного энергоменеджмента базируется на:

- моделях прогнозирования энергопотребления;
- методах энергетического планирования.

Ниже рассмотрим содержание перечисленных составляющих.

Модели прогнозирования энергопотребления

Прогнозирование энергопотребления на различных промышленных и социальных объектах необходима для оценки эффективности внедрения энергосберегающих проектов. Для прогнозирования энергопотребления применяются следующие методы [4]:

- регрессионные модели – авторегрессии временных рядов, скользящего среднего, модель Бокса-Дженкинса (модель авторегрессии-проинтегрированного скользящего среднего). В качестве зависимых переменных таких моделей могут быть взяты, например, климатические параметры, объем производства, потребление воды и др. Данный метод относительно прост в использовании, но его недостаток – высокая погрешность – на уровне 5-12 %. Кроме относительной простоты, достоинство регрессионных моделей – возможность оценить степень влияния каждого отдельного фактора на энергетическую эффективность;

- использование нейронных сетей на основе нечетких множеств. Применение этого метода требует обучения нейронной сети. Теория нечетких множеств для прогнозирования электрических нагрузок стала активно развиваться с начала 90-х годов за рубежом. Сначала это были экспертные системы с использованием нечетких множеств, так называемые Fuzzy Expert Systems. Последующее развитие привело к появлению гибридных систем (экспертная система и нейронная сеть) и нейронные сети с нечеткой логикой – Fuzzy Neural Networks (FNN). К недостаткам нейронных сетей относится невозможность работы без специализированного программного обеспечения и навыков по работе с ним.

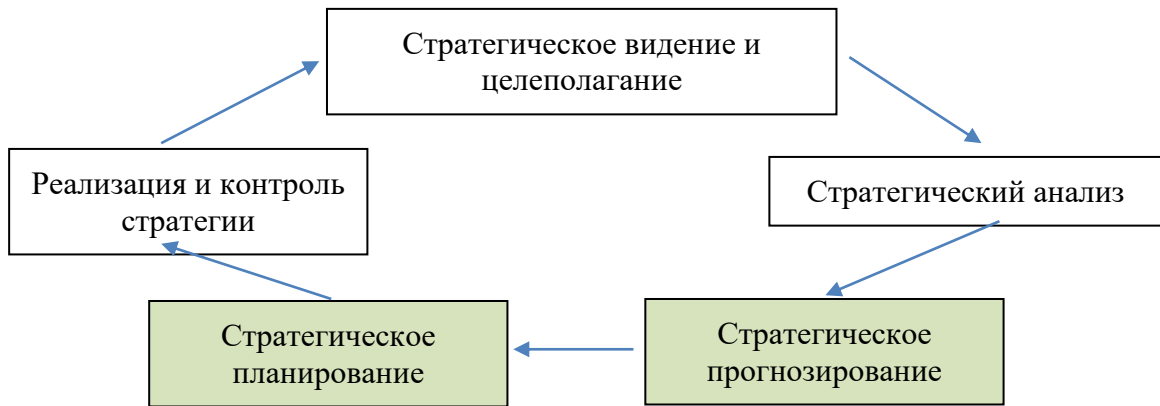

Рисунок 4 – Место стратегического планирования и прогнозирования в цикле стратегического управления

Примечание: источник [5]

Проведенные в России испытания нечеткой нейронной сети показали, что, например, на период 1 сут. ошибка прогнозирования составила 2,36 %, 7 сут. – 4,70 %. [6].

Считается, что прогнозирование первично планированию в цикле стратегического управления (рисунок 4).

Прогнозирование выполняется с целью выявить конкретные тренды и тенденции развития, сформировав тем самым представления о перспективных возможностях и потенциальных угрозах долгосрочного функционирования исследуемой системы.

Методы энергетического планирования

Разработка стратегических планов основывается на прогнозе. Стратегическое планирование собой «процесс установления ключевых целей и приоритетов, а также определение конкретных показателей функционирования системы с одновременным созданием плана и основ механизма его осуществления» [7].

Базовые рекомендации по энергетическому планированию заложены в стандартах ГОСТ Р ИСО 50001-2012 [14] и ISO 50001:2018. Energy management systems [8], определяющие, что процесс энергетического планирования начинается с установления входных параметров энергетической системы, проведения энергетического анализа и установления базиса и набора показателей энергетической результативности. Следовательно, компании, реализующие ЭМ по данным стандартам, должны обеспечить механизм энергетического планирования.

Организация

Теоретическая составляющая управления персоналом ЦЭО современного энергоменеджмента базируется на:

- обеспечении выполнения принципа распределения ответственности эффективного ЭМ;

- обеспечении выполнения принципа формализации эффективного ЭМ;

Ниже рассмотрим содержание перечисленных составляющих.

Обеспечение выполнения принципа распределения ответственности эффективного ЭМ

Успех внедрения КСЭМ зависит от четкого распределения ответственности и использования команд менеджмента и децентрализованных структур внутри организации. Ввиду распространения проектных форм управления, целесообразно задействование специальных проектных и матричных форм управления, адаптированных под выполнение конкретных задачи проектов [9].

На крупных предприятиях ТЭК рекомендуется введение должности энергоменеджера – должностного лица, отвечающего на энергоменеджмент и энергетическую эффективность предприятия. Основные обязанности энергоменеджера [10]:

- формирование и актуализация энергетической политики предприятия;
- формулирование инвестиционной программы проектов по снижению энергопотребления и повышению энергоэффективности;

- участие в разработке и актуализации производственных планов и производственной стратегии предприятия наравне с другими техническими топ-менеджерами;

- координирование с другими функциями, влияющими на энергоэффективность (ремонт, проектирование технологии и продукции, производство, бухгалтерия);

- введение и поддержание процедур оценки экономической эффективности процессов и проектов ЭМ;

- планирование энергопотребления;

- внутренний энергоаудит;

- расчет и анализ ключевых данных по повышению эффективности использования энергии в целом и по отдельным производствам;

- выявление экономически обоснованных возможностей для повышения энергоэффективности;

- информирование ответственных сотрудников организации о состоянии энергоменеджмента и о предпринимаемых мерах, направленных на экономию энергии;

- определение потребности предприятия в обучении опыту энергосбережения;

- поддержание на предприятии культуры сознательного отношения к энергии (культуры энергосбережения).

Обеспечение выполнения принципа формализации эффективного ЭМ

Формализация процессов выражается в уровне зрелости. Так, методика определения зрелости Е.А. Кириковой [11] представлена в Приложении А (таблица А1). Предложено выделять три уровня зрелости: начальный, управляемый, оптимизированный. При совпадении признака с реальным состоянием объекта внутри каждого процесса ЭМ присваивается определенное количество баллов (от 0 до 4, с шагом в 2 балла), затем баллы суммируются. По результатам методики определяется уровень зрелости. Данную методику можно взять за основу при анализе КСЭМ различных предприятий, в том числе и ТЭК.

Подобная схема оценки состояния ЭМ приведена и в монографии И.Г. Ахметова, Л.Р. Мухаметова, Н.А. Юдина [12]. Правда данные авторы предлагают оценивать зрелость не всей КСЭМ, а отдельных компонентов КСЭМ: энергетическая политика, организация, мотивация, информационные системы, инвестиции, маркетинг. Также авторы предлагают результаты измерения наглядно представлять в виде матрицы ЭМ – таблицы, столбцы которой соответствуют перечисленным компонентам КСЭМ, а строки – уровням зрелости. Всего рассматриваются пять уровней зрелости.

Такой подход позволяет определить наиболее отстающие места в КСЭМ предприятия. Однако, по нашему мнению, он также и весьма ограничен, поскольку остается не ясной какова же степень зрелости каждой функции, отдельных процессов и подсистем КСЭМ.

Управление персоналом ЦЭО

Теоретическая составляющая управления персоналом ЦЭО современного энергоменеджмента базируется на:

- актуализации роли человеческого капитала в энергоменеджменте;
- обеспечение вовлеченности персонала и ЦЭО в процессы ЭМ;
- развитию культуры энергосбережения.

Ниже рассмотрим содержание перечисленных составляющих.

Актуализация роли человеческого капитала в энергоменеджменте

Особую роль в КСЭМ играет персонал предприятия, который проявляет инициативу энергоэффективности, является основой для формирования внутренней базы знаний энергоменеджмента, выполняет инновационную функцию. Человеческий капитал – «совокупность знаний, умений и навыков сотрудников, которые составляют ядро компетенций в области энергетического менеджмента на всех уровнях предприятия и обеспечивают достижения наилучших мировых показателей использования энергетических ресурсов».

Руководству компаний необходимо подчеркнуть значимость планирования и развития карьеры каждого энергоменеджера, стимулирования конкретных результатов его работы. Среди передовых практик управления человеческим капиталом в ЭМ применяются обучение сотрудников, еженедельные или ежемесячные консультации и совещания, практика обмена опытом.

Обеспечение вовлеченности персонала и ЦЭО в процессы ЭМ

Другим направлением использования возможностей человеческого капитала в ЭМ является стимулирование ответственных работников и ЦЭО. Для этого предлагается задействовать, например, систему материальных поощрений – КРІ [13].

Так, одним из основных стимулов для топ-менеджмента является повышение рентабельности предприятия за счет снижения затрат. Для менеджеров среднего звена стимулом становится возврат сэкономленных средств в бюджеты подразделений. Рядовые сотрудники могут получать бонусы или премии за энергосбережение во время работы.

Развитие культуры энергосбережения

Культура энергосбережения – часть организационной культуры, представляющей собой совокупность принципов и ценностей в области рационального использования энергии.

Считается, что существует значительный потенциал повышения энергетической результативности за счет усиления акцентов на человеческих факторах поддержки энергоменеджмента. В связи с этим на каждом предприятии ТЭК необходимо разработать ряд мероприятий для повышения культуры энергосбережения, целевого обучения в целях разъяснения основных положений энергетической политики. В диссертационном исследовании Е. А. Кириковой доказано, что знания в области энергосбережения и культура энергосбережения оказывают значимое положительное влияние на энергетическую и общую результативность компаний, поэтому при развитии методов интеллектуального ЭМ необходимо принимать их во внимание.

Культура энергосбережения должна быть актуальной для предприятий любого масштаба и за пределами ЦЭО, поскольку она повышает уровень удовлетворенности работой и значимость полученных результатов.

Необходимо подчеркнуть, что культура энергосбережения – это не только частное дело отдельно взятой компании. Это должен быть осмысленный выбор на уровне гражданского общества в стране. Поэтому государство должно быть вовлечено в пропаганду и популяризацию энергосбережения, а также повышение осведомленности среди населения о возможностях энергосберегающих технологий.

Важно вовлекать персонал в процесс экономии ТЭР. Для этого необходимо задействовать обучение и повышение осведомленности работников. Это в значительной степени влияет на их заинтересованность в рациональном использовании ТЭР. Цели и средства экономии затрат на энергопотребление должны быть четко и ясно сформулированы, и доведены до каждого участника ЦЭО. В качестве примера можно рекомендовать опыт некоторых предприятий, в которых при входе в производственный цех размещено информационное табло со следующими показателями: план цеха на месяц и процент его выполнения на текущий момент, план смены и процент его фактического выполнения на время завершения работы. С учетом этой информации сотрудникам становится понятно, каким будет размер премиальной части оплаты по итогам работы в этом

месяце. В рамках мероприятий по оптимизации энергоменеджмента, к этой информации на информационное табло следует добавить еще несколько строк по экономии энергоресурсов [14].

Список использованной литературы:

1. Абрамов, Е. И. Управление энергоэффективностью деятельности промышленных предприятий на основе формирования системы энергоменеджмента [Текст]: Автореф. дис. ... канд. экономич. наук / Е. И. Абрамов. – Саранск, 2016. – 26 с.
2. Виханский, О. С. Менеджмент [Текст]: учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Магистр : ИНФРА-М, 2022. – 656 с.
3. Склярова, И. Ю. Совершенствование инструментария формирования системы энергоменеджмента предприятий топливно-энергетического комплекса России [Текст]: Автореф. дис. ... канд. экономич. наук / И. Ю. Склярова. – М., 2015. – 31 с.
4. Гужов, С. В. О составлении энергетических балансов: методы описательной статистики, сравнение точности [Текст] / С. В. Гужов // Возобновляемая энергетика XXI век: Энергетическая и экономическая эффективность: Материалы IV Международного конгресса REENCON-XXI, Сколково, 05-06 июня 2018 года. – Сколково: Объединенный институт высоких температур Российской академии наук, 2018. – С. 64-71.
5. Wheelen, T. L. Strategic management and Business policy toward global sustainability [Text] / T. L. Wheelen, J. D. Hunger. – New York, 2013. – 913 p.
6. Денисюк, С. П. Прогнозирование развития локальной энергетической системы энергопотребления на основе техноценологического подхода [Текст] / С. П. Денисюк, Д. Г. Деревянко, В. И. Василенко, Н. Г. Беспалая // Norwegian Journal of development of the International Science. – 2019. – No 30. – С. 57-63.
7. Ильинова, А. А. Стратегическое планирование и прогнозирование: изменение сущности и роли в условиях нестабильности энергетического сектора [Текст] / А. А. Ильинова, В. М. Соловьева // Север и рынок: формирование экономического порядка. – 2021. – № 2. – С. 56-68.
8. ISO 50001:2018. Energy management systems – Requirements with guidance for use [Text]. – 2018. – 45 p.
9. Барсегян, Н. В. Влияние организационных структур управления на уровень ресурсоэффективности нефтехимических предприятий [Текст] / Н. В. Барсегян // Управление устойчивым развитием. – 2020. – № 5(30). – С. 11-17.
10. Ларин, О. М. Применение энергетического менеджмента в энергетическом хозяйстве промышленного предприятия [Текст] / О. М. Ларин, В. Г. Ключников // Энергетическая безопасность : Сборник научных статей III Международного конгресса. В 2-х томах, Курск, 16-17 октября 2020 г. – Том 2. – Курск: Юго-Западный гос. университет, 2020. – С. 204-216.

11. Кирикова, Е. А. Интеллектуальный энергетический менеджмент на промышленном предприятии [Текст]: Автореф. дис. ... канд. эконом. наук / Е. А. Кирикова. – Екатеринбург, 2018. – 25 с.

12. Ахметова, И. Г. Энергетический менеджмент [Текст]: монография / И. Г. Ахметова, Л. Р. Мухаметова, Н. А. Юдина. – Казань: Казан. гос. энерг. ун-т, 2016. – 146 с.

13. Myasnikova, O. Yu. Practice of production system improvement in energy complex [Text] / O. Yu. Myasnikova, L. F. Popova, M. N. Yashina // IOP Conf. Series: Journal of Physics: Conf. Series 1111 (2018) 012072. – 2018. – С. 1-7.

14. Шапиро, М. Ф. Энергоменеджмент как инструмент снижения затрат на энергоресурсы [Текст] / М. Ф. Шапиро // Деловой журнал Neftegaz.RU. – 2020. – № 7(103). – С. 84-87.

Gospodarka rolna

Магистр экономических наук Шалабаева Г.М.

Жетысуский университет имени И. Жансугурова, Талдыкорган

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АПК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Национальная аграрная политика является важной частью единой системы экономической политики государства, которая выражает суть первоочередных задач (проблем) и определяет способы их решения, а также характеризует роль и место агропромышленного комплекса в многоотраслевой системе экономики страны [1].

Государственное регулирование аграрно-промышленного комплекса (АПК) в Республике Казахстан осуществляется с целью обеспечения устойчивого развития сельского хозяйства, повышения продовольственной безопасности и поддержки сельскохозяйственных производителей.

АПК является одной из ключевых отраслей экономики Казахстана и имеет стратегическое значение для обеспечения продовольственной безопасности страны. Он включает в себя различные секторы, такие как зерновое хозяйство, животноводство, молочное производство, мясная промышленность, птицеводство, рыбоводство, овощеводство, плодоводство, виноградарство и другие.

Казахстан обладает обширными сельскохозяйственными площадями и богатыми природными ресурсами, такими как плодородные почвы и водные ресурсы. В рамках развития АПК государственные и частные инвестиции направляются на модернизацию производства, внедрение инновационных технологий, развитие села и поддержку аграрных предпринимателей.

Развитие агропромышленного комплекса РК способствует не только увеличению производства пищевых продуктов, но и созданию новых рабочих

мест, повышению экспортного потенциала страны, развитию сельских территорий и улучшению жизни сельского населения

В Казахстане существуют различные органы государственной власти и программы, направленные на регулирование и развитие АПК. Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан является главным органом государственного управления в сфере АПК. Оно отвечает за разработку и реализацию государственной политики в сельском хозяйстве, а также за контроль и надзор за сельскохозяйственной деятельностью.

Другим важным органом является Комитет государственной инспекции в агропромышленном комплексе Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан. Он занимается регулированием рынка сельскохозяйственной продукции, контролирует качество и безопасность продукции, а также осуществляет меры по стимулированию развития отдельных секторов АПК.

Государственное регулирование АПК в Республике Казахстан осуществляется через принятие законодательных актов, программ развития, финансовую поддержку сельскохозяйственных предприятий, предоставление льгот и субсидий, а также создание специальных институтов и фондов для развития АПК.

Государство активно проводит программы и меры поддержки для сельского хозяйства и АПК, включая кредитование, субсидии, льготы, инфраструктурное развитие, научно-исследовательскую работу и образование в сфере аграрного бизнеса.

Одной из ключевых проектов в области государственного регулирования АПК в Казахстане является Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021-2025 годы. Целью проекта является создание конкурентоспособного агропромышленного комплекса путем повышения производительности труда в два с половиной раза, увеличения экспорта продукции агропромышленного комплекса в два раза и обеспечение социально значимыми продовольственными товарами

отечественного производства. Проект предусматривает финансовую поддержку сельскохозяйственных производителей, модернизацию сельскохозяйственной инфраструктуры, развитие научно-исследовательской деятельности в АПК, а также повышение качества и безопасности сельскохозяйственной продукции [2].

Кроме того, государственная протекция или поддержка агропромышленного комплекса республики в целом осуществляется посредством программ субсидирования, кредитования и финансирования расходов. Программы субсидирования имеют строгий целевой характер, направлены на поддержку стратегически значимых проектов. Примерами могут быть программы поддержки семеноводства, племенного дела, удешевления стоимости воды, минеральных удобрений, протравителей семян и гербицидов, горюче-смазочных материалов, ставки вознаграждения по лизингу оборудования и техники, кредитных ресурсов банков второго уровня, страхования в растениеводстве.

Программы кредитования соответствуют общим принципам кредитования – возвратности, срочности и платности. Они также направлены на достижение конкретных целей. К действующим программам кредитования АПК относятся: кредитование закупа зерна; сельских товаропроизводителей через систему сельских кредитных товариществ; обеспечение сельхозтехникой и оборудованием на лизинговой основе; кредитование производства и закупа животноводческой продукции; организации проведения весенне-полевых и уборочных работ [3].

В целом, государственное регулирование агропромышленного комплекса в Республике Казахстан направлено на обеспечение стабильности и развития сельского хозяйства, повышение его конкурентоспособности и улучшение жизни сельских жителей.

Литературы:

1 Шутьков, А.А. Ресурсно-инновационная стратегия роста агропромышленного производства: новые подходы к формированию и реализации /А.А.Шутьков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 2020.- No 3. - С. 2-9.

2. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан/<https://primeminister.kz/ru/nationalprojects/nacionalnyy-proekt-po-razvitiyu-agropromyshlennogo-kompleksa-respubliki-kazahstan-na-2021-2025-gody-1594449>

3 Кантарбаева, Ш.М. Оценка регулирующего воздействия государства на развитие аграрного производства/ Ш.М. Кантарбаева //Проблемы агрорынка.– 2019.- No 4 .- С. 19-25.

Rozporządzenie stan gospodarki

D. student, Shaimerdenova Tansholpan Aktureevna

Karaganda Kazpotrebsoyuz University, Kazakhstan

**Mukhtarima Zhetpisbaeva, PhD in Economics, Professor, Karaganda
Kazpotrebsoyuz University, Kazakhstan**

Karaganda Kazpotrebsoyuz University, Kazakhstan

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING THE MOTIVATIONAL ASPECTS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE PUBLIC SERVICE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

Topicality of the research. Motivational aspects in personnel management in the civil service have a significant impact on the efficiency and effectiveness of civil servants' work. Motivational measures, such as competitive salaries, career development opportunities, professional skills development, and the provision of interesting tasks, help to attract and retain talented professionals in the civil service. In turn, motivated employees tend to demonstrate high productivity and dedication to their jobs, which can lead to improved service delivery and reduced time spent on tasks.

The purpose of the study is to analyze the factors affecting the motivational aspects of personnel management in the civil service system of the Republic of Kazakhstan.

Key words: motivation, civil servants, sustainable development, people-centered approach, public administration.

Introduction

The study of human-centered public administration in the New Kazakhstan has a high relevance in light of the current challenges and demands facing the state and society. Here are a few arguments emphasizing the relevance of this research:

- Improving the quality of life of citizens. The central task of public

administration is to improve the lives of citizens. The study of the human-centered approach makes it possible to identify effective mechanisms and strategies that will help meet the needs and interests of the population and ensure their well-being;

- the inclusion of citizens in the decision-making process. With the development of information technology and social activism, it becomes relevant to involve citizens in decision-making and policy formation. A study of human-centered public administration helps to identify tools and mechanisms to ensure broad citizen participation in decision-making processes;

- Sustainable development. With climate change, environmental challenges, and socio-economic instability, sustainable development becomes relevant. A study of human-centered public administration helps to identify practices and measures that promote a balance between the social, economic, and environmental aspects of development;

- human capital development. Human capital is a key factor for economic growth and competitiveness. A study on human-centered governance helps to identify strategies and tools for human capital development, including education, health care, supporting talented young people and improving the skills of the workforce.

Quality in Kazakhstan has increased markedly thanks to transformations in strategic budget planning, civil service reforms, and the introduction and development of an "e-government" portal. Nevertheless, certain problems in public administration still exist and hinder sustainable economic growth in the long term.

Salary is one of the most important motivating factors for the level of productivity of employees [1]. The effective functioning of the motivational mechanism depends on the extent to which the adopted system of evaluation of the activity of a state body and a civil servant reflects reality and how objective, as well as easy to apply and fair it is [2]. In accordance with the law of the Republic of Kazakhstan "On Public Service in the Republic of Kazakhstan" dated November 23, 2015 № 416-V ЗPK, in order to determine the effectiveness and quality of work of civil servants an assessment of their activities is carried out [3].

Improvement of qualification requirements of civil servants depends on the degree of motivation of both civil servants themselves and public authorities, in this regard it is necessary to improve the system of both material and non-material incentives for civil servants, depending on their achievement of specific results [4].

Main part

Focusing on the development of public service, it is important to constantly improve human resources, attracting and retaining the best talents and creating attractive conditions for young professionals [1]. On the other hand, the fulfillment of this task is not fully guaranteed by the civil service system of Kazakhstan. Therefore, the formation of managerial reserves at all levels of public administration and improvement of motivational aspects of public service personnel management of the Republic of Kazakhstan is currently a very serious problem.

The modern system of public service is being actively reformed on the basis of further development of the legal regulation of the institute of public service, as evidenced by the legislation on the public service system in the Republic of Kazakhstan and its continuous improvement. However, laws alone cannot qualitatively improve and enhance the efficiency of the public service apparatus, as well as the level of professionalism of civil servants, especially since even successfully developed legal acts in the Kazakhstani context are often not provided with proper organizational, methodological and financial support. Civil servants are inferior to other segments of the labor market in terms of competitiveness, performance evaluation and career growth prospects. Another important challenge is the integration of civil service institutions and mechanisms into the performance-based management system, which is becoming increasingly common in the civil service.

Thus, certain problems in public administration continue to hinder sustainable economic growth in the long term, including excessive centralization of the power system, politicized decision-making processes, limited powers of regional authorities, lack of transparency and corruption, as well as rational payroll in the civil service wage

system. Improving the motivational aspects of personnel management in the civil service system of the Republic of Kazakhstan is an important task for improving the efficiency and professionalism of civil servants.

Man-centered public administration and motivation of civil servants are closely related and interact with each other. Here are several aspects that demonstrate the importance of civil servants' motivation in the context of human-centered public administration (Figure 1).

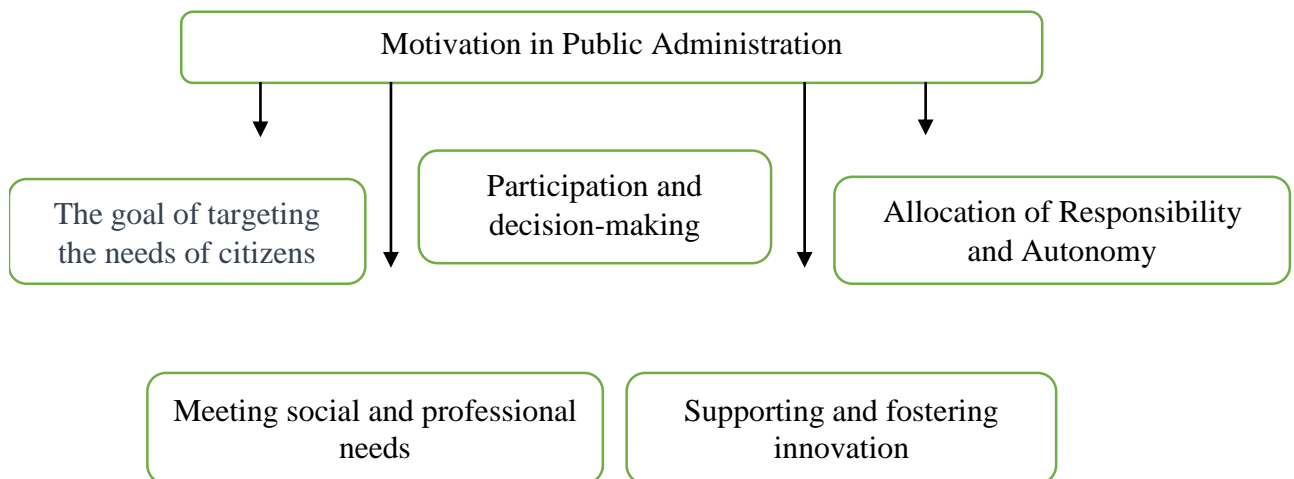

Figure 1 - Motivation in Public Administration

1 The goal of a citizen-centered approach. The central goal of the people-centered approach is to meet the needs and interests of citizens. In order to achieve this goal, civil servants must be motivated and interested in implementing policies and programs that improve the quality of life of the population.

2 Participation and decision-making. Person-centered public administration involves broad citizen participation in decision-making processes. Motivated public servants can actively involve citizens in decision making, provide information, listen and take into account citizens' opinions and suggestions.

3 Meeting social and professional needs. Motivated public servants feel satisfaction in performing their duties and achieving results. Person-centered public

administration should provide civil servants with opportunities for development and professional growth and provide a comfortable and supportive work environment.

4 Supporting and fostering innovation. Human-centered public administration should encourage and support initiative and innovative thinking among civil servants. Motivation can be linked to the ability to propose new and effective solutions that will improve service to citizens and improve the efficiency of public administration.

5 The distribution of responsibility and the autonomy granted to civil servants play an important role in the effective functioning of human-centered public administration. Here are a few aspects that highlight the importance of assigning responsibility and autonomy:

- local decision-making - assigning responsibility and granting autonomy allows civil servants to make decisions on the ground, according to the specific conditions and needs of citizens. This contributes to a more flexible and responsive response to the problems and demands of the population;

- development of professional skills - granting autonomy to civil servants promotes their professional development. They have the opportunity to make their own decisions, solve complex problems, and develop their professional skills. This helps to improve the skills and competence of civil servants;

- improved accountability - assigning responsibility allows civil servants to feel more accountable for their actions and results. They realize that their actions have an impact on the quality of service to citizens and the achievement of the goals of human-centered public administration;

- reducing bureaucracy and increasing efficiency - Granting autonomy to civil servants helps reduce the bureaucratic burden and improve efficiency. Civil servants are able to make decisions quickly and independently, avoiding unnecessary bureaucracy and delays;

- fostering creativity and innovation - granting autonomy to civil servants helps stimulate creativity and innovation. They can propose new and more effective approaches to solving problems and improving public services, which promotes development and innovative growth.

Analysis of human-centered public administration in New Kazakhstan reveals a number of important aspects and characteristics of this approach (Figure 2).

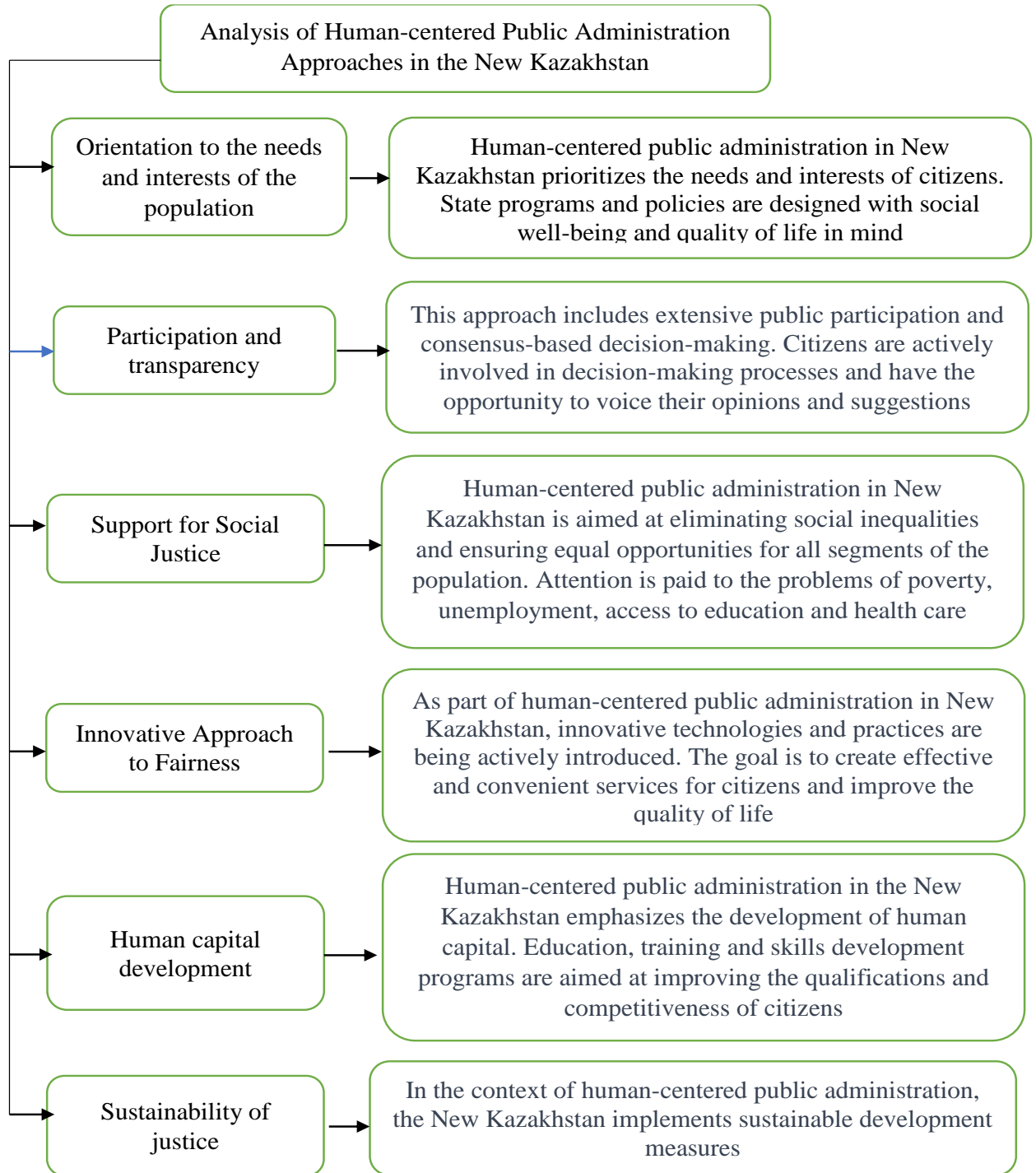

Figure 2 - Analysis of human-centered public administration approaches in New Kazakhstan

Most organizations in the service sector, which operate in the new market conditions of economic management, require highly qualified specialists with

sufficient work experience, so the change in market conditions has an impact on the professional and qualification level of its producers (Figure 3):

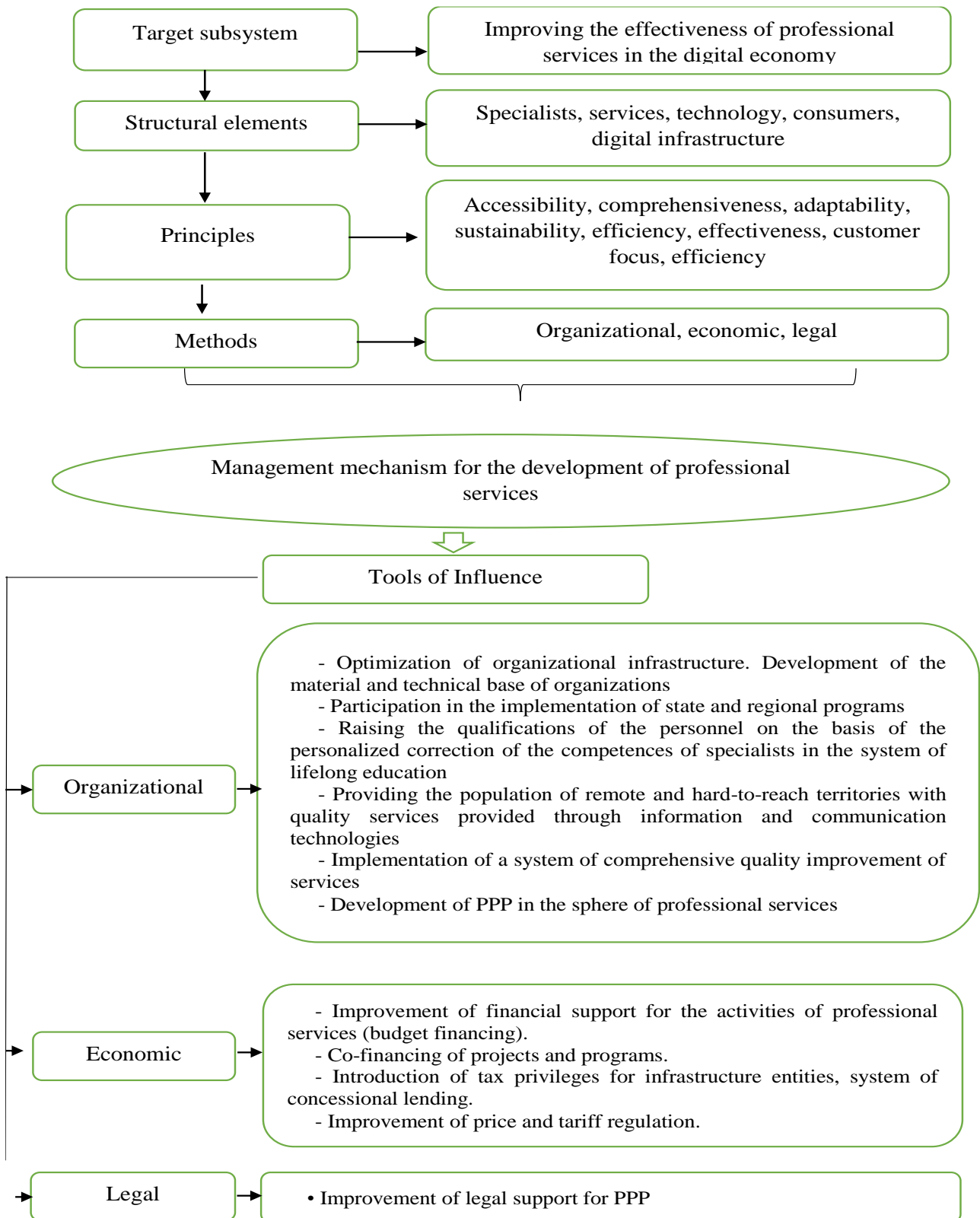

Figure 2. the mechanism of management of the development of the sphere of professional services of the organization in the conditions of digitalization

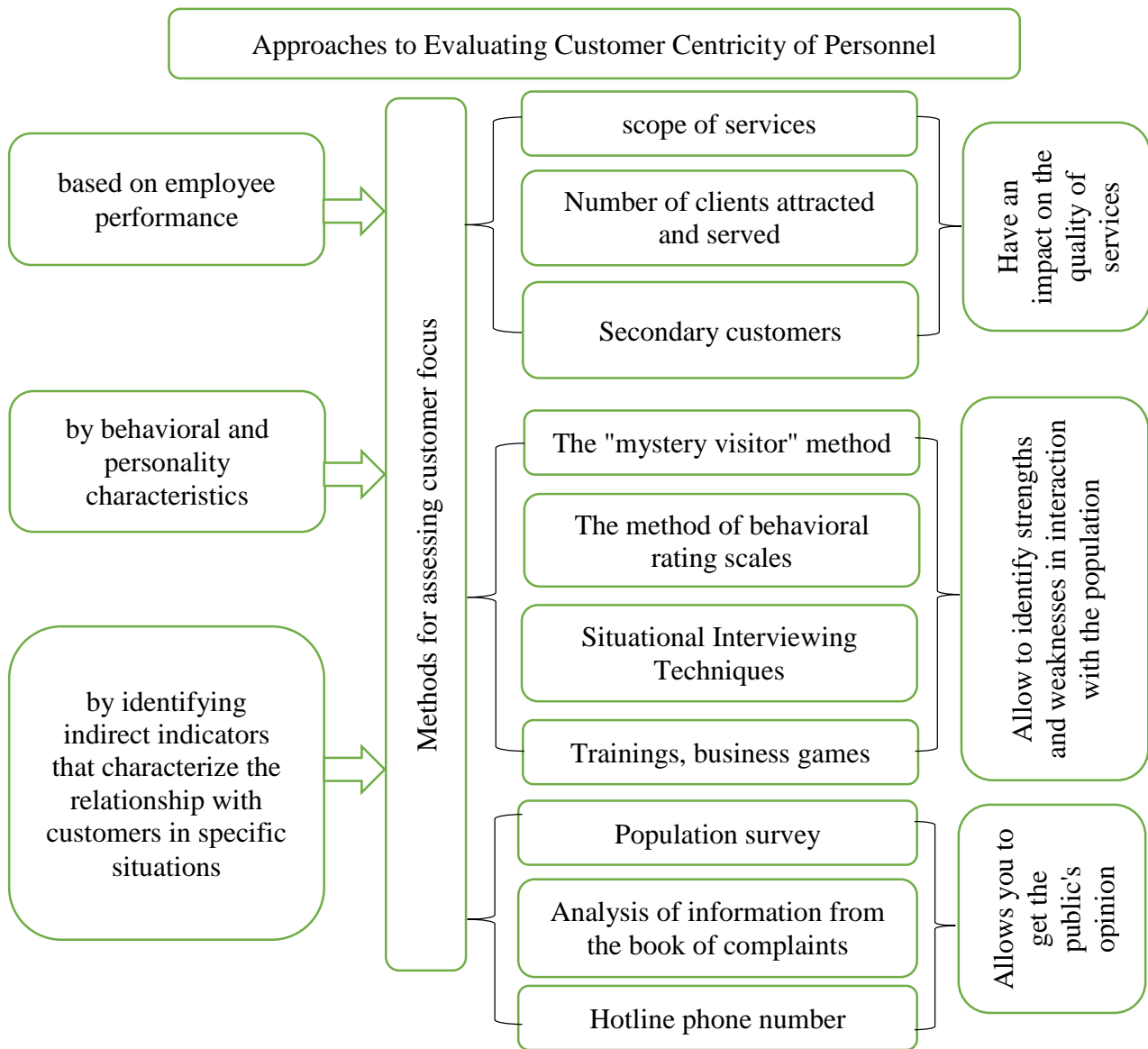

Figure 4 - Approaches to assessing the customer focus of staff

1 Service quality management, among which the main ones are:

- professionalism of the service, which includes the level of qualification and training of the employee;
- knowledge of and compliance with business ethics.

2 Service performance management includes the application of methods and tools that aim to increase the efficiency and volume of activity.

3 It is important to consider that the motivation of employees should take into account both the number of clients served and the quality of service provided.

The system approach in the structure of public administration can be considered from the perspective of three areas: quality of service; satisfaction of the population; personnel management (Figure 4).

The solution of practical problems of assessment and formation of a system approach in the structure of man-centered public administration, a reasonable choice of necessary methods, techniques and technologies directly depends on the methodology taken as the basis, which contains the basic principles of research, taking into account its essence and content, forms of manifestation in the behavior, characteristics of personnel and the results of their interaction.

The main condition for effective management of the development of professional services is the use of digital technology to provide qualified services in order to improve the efficiency and quality of customer service. Digitalization efforts lead to the creation of a new society where human capital is actively developed - the knowledge and skills of the future are nurtured from a very young age, the efficiency and speed of business operations are increased through automation and other new technologies. According to A.V. Babkin, the increasing complexity of social structures and relations, which are increasingly based on modern digital technology, causing exponential growth of data flows, brings to the fore the need to form a new type of economy, with digital, information technology being the main tool.

There are numerous studies showing that the increased use of information and communication technologies (hereinafter - ICT) in personnel management can help ensure better quality and security of services, improve their accessibility and results, thereby contributing to the achievement of well-being. That is why digital data and digital processes are now seen as one of the important resources of the human resources management system, enabling it to be strengthened extensively.

The effective functioning of the motivational mechanism depends on the extent to which the adopted system of evaluation of the public body and public servant reflects reality and how objective, as well as easy to apply and fair. Consequently, it is necessary to ensure a direct link between the types of assessments carried out in a

public body and measures of material incentives along with their development, systematization and improvement. And the system of evaluation of the functional activity of a civil servant should also include an assessment of motivation when entering the civil service (so that later it is possible to determine improvement or deterioration of this indicator) and a motivational assessment of personnel in the course of work. This ensures the coverage of the entire period of the employee's activity, which, in turn, ensures an increase in the level of responsibility, self-organization and initiative of civil servants.

The civil service plays an important role in the implementation of economic and social reforms, since government agencies are the main implementers of public policy. Constant development and improvement of personnel policy in public service allows to attract and retain highly qualified and motivated professionals who are able to effectively implement reforms.

With the help of a well-functioning motivational mechanism it is possible to actively influence the system of public administration, improve its efficiency and provide it with motivational resources for growth (Figure 5) [5].

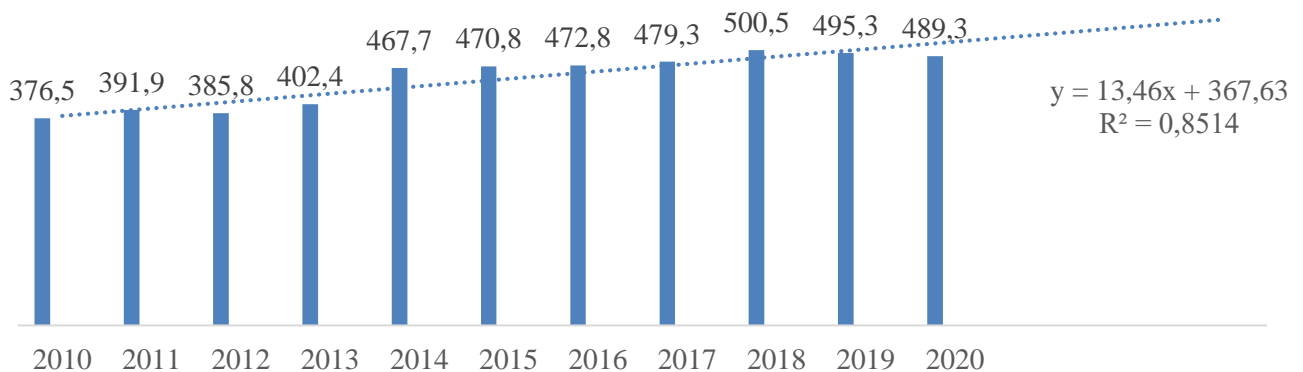

Figure 5. Dynamics of the employed population in the civil service

2010-2020, thousand people

Note - Compiled from data of the Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 //www.stat.gov.kz

According to the data presented in Figure 5, we can observe some fluctuations in relation to the employed population in the civil service. Such fluctuations may be influenced by various factors, which may include the following:

1 Education and qualifications - Civil servants must have the necessary qualifications and education to meet the requirements for the position. Highly qualified professionals usually have more opportunities for public service employment.

2 Competitive Selection - In many countries, public service hiring is done through a competitive selection process. Public service organizations select applicants based on their qualifications, work experience, and the results of an interview or examination. Successful applicants have a better chance of being appointed to the civil service.

3 Public Service Size and Needs - Public service employment may depend on the number of available positions and the needs of state organizations. If the state makes budget cuts or reforms in the public sector, this can lead to a reduction in public service jobs.

4 Political Change - In some cases, political changes and changes in government can affect the employment of civil servants. The new government may reorganize government agencies, change staffing levels, and reassign civil servants to other positions.

5 Professional Effectiveness-The employment of civil servants may depend on their professional effectiveness and the performance of their tasks. If a civil servant does not perform his or her duties effectively or violates procedures and rules, it can lead to downsizing or termination.

6 Socio-Economic Situation: The overall socio-economic situation of the country can have an impact on the employment of civil servants. In times of economic downturn or financial hardship, the government may cut budgetary expenditures, including reducing the number of civil servants. This can lead to limited new hiring and increased competition for remaining civil service jobs.

7 Policy and regulation: Policy decisions and legislative changes can also affect civil service employment. New policy programs, reforms, or changes in public policy may require new talent or change public service employment requirements.

8 Corruption and nepotism: In countries with high levels of corruption and nepotism, unequal access to the civil service may occur. In such cases, the employment of civil servants may depend on connections, family ties, and influence in certain circles.

9 Demographic factors: Demographic factors such as the age structure of the population and the birth rate can also affect the employment of civil servants. For example, as the elderly population grows, there may be a need to increase the number of civil servants in social services and health care settings.

10 Changes in Organization and Technology: Today's changes in organization and technology can affect civil service employment. Automation and the introduction of digital technology can lead to changes in employee requirements and redistribution of public service jobs.

It is important to note that the impact of each of these factors can vary from country to country and its public service system.

Conclusions

The implementation of successful reforms requires active interaction and cooperation of government agencies with the public. Public service should be open and transparent, take into account the interests and needs of citizens, and include public opinion in the decision-making process. Modern public service should be able to interact effectively with the public and take into account its requirements and suggestions.

Modern public service must meet the high requirements and challenges of modern society. This includes not only a high level of professional knowledge and skills in employees, but also the ability to adapt to changing conditions, innovation, effective management and implementation of projects. Development and improvement

of personnel policy allows us to attract and retain qualified and motivated employees who are able to successfully cope with modern challenges and tasks.

Thus, the continuous development and improvement of personnel policy in public service is necessary for the successful implementation of economic and social reforms. Human-centered public administration seeks to develop and implement policies that ensure social justice, eliminate social inequalities, and create equal opportunities for all citizens. Public bodies and officials must be accountable to citizens and provide access to information, as well as involve citizens in decision-making processes.

List of references

1. Mr.Sc. Naim Ismajli, Ermira Qosja Impact of civil servant salaries on the performance of local public administration // *ILIRIA International Review* 2(2):332. DOI:10.21113/iir.v2i2.158

2 Ingrams, A., Piotrowski, S., Berliner, D. (2020) Learning from Our Mistakes: Public Management Reform and the Hope of Open Government // *Perspectives on Public Management and Governance*. Volume 3. Issue 4. 257–272. <https://doi.org/10.1093/ppmgov/gvaa001>

3 Law of the Republic of Kazakhstan "On Public Service in the Republic of Kazakhstan" of November 23, 2015 № 416-V ЗРК

4 Kantrowitz T., Tuzinski K., Raines J. Global Trends in Personnel Assessment Report 2018 // SHL GATR, 2018.

5 Electronic resource: Data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan for 2011-2019. // www.stat.gov.kz

Banki i system bankowy

Исанов А.С.

PhD докторанты, «Қаржы» ББ, 1-курс

Сембеков А.К.

Ғылыми жетекші, э.ғ.д., профессор

*Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Республикасы*

ҚАЗІРГІ ЗАМАҢҒЫ БАНК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН «ЖАСЫЛ БАНКИНГ» ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКЕШЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада «жасыл банкинг» анықтамалары және жасыл банкинг тәжірибесінің жіктелуі қарастырылады. Жасыл банктік қызметтің кейбір танымал ішкі және сыртқы түрлері талқыланады. Авторлар қазіргі уақытта банк секторын жасылдандырудың жаһандық үрдісі бар екенін анықтады. Дегенмен, қол жетімді «жасыл банкинг» тәжірибесінің ауқымы әртүрлі елдер мен банктерде айтарлықтай өзгешеленеді. Ұсынылған тұрақтылық шкаласы «сәл жасыл» банктердің қызметін «толық жасыл банктерге» дейін бағалау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Кілт сөздер: жасыл экономика, жасыл қаржы, жасыл банк ісі, тұрақты банк ісі, жасыл облигациялар, жасыл несие, Қазақстанның жасыл экономикасы.

Мыңжылдық мақсаттарының жалғасы ретінде 2015 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының мүшелері «жасыл» экономикалық өсуге, яғни қоршаған ортаға және халыққа пайда әкелетін ЖІӨ-нің ұзақ мерзімді өсуіне ерекше назар аударатын 17 тұрақты даму мақсатын жариялады. Осы ұйымның мүшесі бола отырып, Қазақстан Республикасы орнықты экономикалық дамумен неғұрлым жасыл экономика бағытындағы жалпы үрдісті ұстанады. 2013 жылы Қазақстан Үкіметі Тұңғыш Президенттің мақұлдауымен «Қазақстан Республикасының жасыл экономикаға көшу тұжырымдамасы туралы» жариялап, онда мақсаттар

айқындалып, 2050 жылға қарай жасыл экономикаға көшу жөніндегі жол картасы ұсынылды.

«Жасыл» экономиканы құру, «жасыл» қаржыны қажетті деңгейде дамытусыз мүмкін емес. «Жасыл қаржының» жан-жақты анықтамасы болмаса да, бұл термин әдетте экологиялық жауапты жобалар мен бастамаларға (үкіметтен, банктерден, микронесиеледен, сақтандырудан, халықаралық ұйымдардан, жеке инвесторлардан және т.б.). барлық жеке және мемлекетке қатысты қаржылық ағындарға жатады. Банктер қаржы жүйесіндегі ең ірі ойыншылар болғандықтан, олардың жасыл экономикаға қосқан үлесі назардан тыс қалмауы керек: банктер ESG қағидаттарына сәйкес келу үшін пайданы көбейтуге бағытталған өзінің тәртіп ережелерін түзетіп отыруы қажет [1].

Жасыл банктер желісі (Green Bank Network, 2018), атап өткендей, «Жасыл банктер қаржы институттары ландшафында аса маңызды іс-қимыл жасаушы тұлға болып табылады». Зерттеушілер мен банкирлер қоршаған ортаға, қоғамға және басқаруға (яғни ESG қағидаттары) ерекше назар аударатын банктерді сипаттайтын «жасыл банктер», «тұрақты банктер» немесе «этикалық банктер» сияқты өзара байланысты терминдерді қолданады.

Зерттеушілер (Nath et al., 2014) банктер қоршаған ортаға тікелей әсер етпесе де, олардың клиенттер арқылы жанама әсері айтарлықтай екенін атап өтеді. Осылайша, банктер үшін жаһандық тұрақты даму қозғалысына үлес қосу маңызды болып табылады. Сонымен қатар, «жасыл» тәжірибелерді енгізу банктердің өздеріне тікелей пайда әкеледі. Болтон (2013), корпоративті әлеуметтік Жауапкершілік пен оның қаржылық көрсеткіштері арасында оң байланыс бар екенін анықтады. Ibe-enwo және т.б. (2019) жүргізген тағы бір зерттеу «жасыл» банктік тәжірибелер банктердің «жасыл» имиджін, оларға деген сенімділік пен адалдықты жақсартатынын көрсетті [2].

Атап айтқанда, банктердің «жасыл» болуының екі жолы бар: біріншіден, олардың ішкі бизнес қызметін қоршаған орта талаптарына сәйкестендіру арқылы (мысалы, тікелей көміртегі ізін азайту, тиімдірек энергияны пайдалану, қағазды

азырақ пайдалану және т. б.) және екіншіден, өз клиенттеріне мамандандырылған «жасыл» қаржы өнімдерін (мысалы, жасыл карталар, несиелер, депозиттер, ипотека және т.б.) ұсыну арқылы.

Соңғы үкіметтік бастамаларды ескере отырып, Қазақстан Республикасы жасыл қаржыландырудың өңірлік орталығы болуға ұмтылады. Мысалы, 2020 жылы АХҚО жасыл қаржыландыру орталығы АДБ және "ДАМУ" қорымен бірлесіп алғашқы жасыл облигациялар шығаруды іске қосты. 2021 жылы АХҚО «Жасыл жобаларға арналған Таксономия» дайындады. Бұл құжат негізгі шарттарды анықтайды және қазіргі уақытта жасыл облигациялар мен жасыл несиелер болып табылатын қаржыландырудың екі нұсқасын ұсынады [3].

Зерттеу мәселесі - банк секторын жасыл өсу процесіне қалай қосуға болады деген сұрақтарды қамтиды. Біз, банктер қаржы жүйесіндегі ең ірі ойыншылар бола отырып, олардың тәртіп ережесін түзету арқылы жасыл дамуға қалай үлес қоса алатынын зерттейміз. Мақаланың мақсаты - әлемдік тәжірибедегі жасыл банк ісінің ағымдағы жай-күйін қайта қарау және Қазақстан үшін даму бағытын ұсыну. Қазақстанның банк секторы осы «жасылдандыру» моделінен артта қалған сияқты. Қазіргі уақытта қазақстандық банктер ұсынатын шектеулі өнімдер ғана жасыл болып саналуы мүмкін. «Жасыл» экономика мен қаржының жергілікті зерттеушілері негізінен капитал нарықтарына назар аударып, «жасыл» банктік қызметті елемеді. Осылайша, авторлар Қазақстан контекстінде жасыл банкингті қолдану арқылы өз үлестерін қосуда.

1-кестеде зерттеушілер ұсынған Жасыл банкингтің кейбір анықтамалары келтірілген. Авторлар жасыл банктік қызметтің қоршаған ортаға оң әсерін атап көрсететінін айта кету керек. Жалпы, анықтамаларды біз анықтайтын екі санатқа топтастыруға болады: 1) жалпы және 2) функционалды. «Жасыл» банк ісінің жалпы анықтамалары (Бисвас, 2011; Ахмед, 2012; Лалон, 2015) банктердің қандай қызметі экологиялық пайда әкелетінін көрсетпейді. Нақты функцияларға қатысты анықтамаларды ескере отырып (Желязкова және басқалар, 2015; Park et al. және басқалар., 2020) негізгі банктік қызметті «жасыл» қаржыландыруға

айналдырудың маңыздылығын атап көрсетеді. Осылайша, «жасыл» банктер - бұл әдеттегі қаржылық операциялары (депозиттер мен несиелер) «жасыл» жобалар мен бастамаларды қолдайтындар [4].

1-кесте. Жасыл банк ісінің анықтамасы.

Анықтамалар	Авторлар
«ел мен ұлт экологиялық пайда алатын банктік қызметтің кез-келген түрі»	(Lalon, 2015)
«банктердің өнеркәсіпті экологияландыру және табиғи ортаны қалпына келтіру үдерісіндегі күш-жігері»	(Biswas, 2011)
«қоршаған ортаға оң әсер ететін несиелер, депозиттер және басқа да банк өнімдерін (өзара қорлар және басқа инвестициялық өнімдер, кастодиандық қызметтер және т. б.) ұсыну»	(Zhelyazkova et al., 2015)
«тұрақты дамудың басқа мақсаттарын ескере отырып, парниктік газдар шығарындыларын азайту және климаттың өзгеруінің жағымсыз салдарына қоғамның төзімділігін арттыру мақсатында банктік және банктік емес қаржы институттарының қызметін қаржыландыру»	(Park et al., 2020)

Рокки Маунтин (Whitney et al., 2020) институты зерттеушілерінің айтуынша, қазіргі уақытта әлемде толыққанды жасыл қаржыландыру мекемелері ретінде қарастыруға болатын 30-ға жуық банк бар. Жасыл банктердің көпшілігі мемлекеттік меншікте немесе квазимемлекеттік, тек екі жеке Жасыл банк бар. Дүние жүзіндегі коммерциялық банктер де экологиялық санада жаһандық үрдісті ұстанады. Банктер жеке «жасыл» филиалдар құрады, «жасыл терезелер» ашады, арнайы саясаттар тұжырымдайды және әдеттегі өнімдеріне әртүрлі «жасыл» баламалар жасайды [5].

2-кесте. Жасыл банкінгтің танымал тәжірибелері.

Жасыл банк тәжірибесі	Сипаттама
Онлайн-банкінг (мобильдік, электрондық банкінг)	<ul style="list-style-type: none"> ● қағазбастылықты азайту ● банктер клиенттерінің келу санын қысқарту ● қағазсыз өтініш
Қалдықтарды басқару	<ul style="list-style-type: none"> ● кеңселердегі қалдықтарды іске жарату
Грин-карталар	<ul style="list-style-type: none"> ● жасыл қорларға транзакциялардан шамалы пайызды құрбандыққа шалыңыз. ● экологиялық таза сатып алу кезінде қол ақшаны банкке қайтарыңыз
Жасыл автонесиелер	<ul style="list-style-type: none"> ● энергиятиімділік бойынша несиелеудің неғұрлым ұзақ мерзімін немесе комиссияларын, сондай-ақ неғұрлым төмен пайыздық мөлшерлемелер ұсыныңыз
Жасыл ипотека	<ul style="list-style-type: none"> ● неғұрлым төмен пайыздық мөлшерлемелер, комиссиялар, несиенің ұлғайтылған сомасын немесе неғұрлым ұзақ мерзім ұсыныңыз
Жасыл депозиттер	жасыл тұрғын үйді сатып алуға/реконструкциялауға несиелеу мерзімі .
Жасыл жобаға несиелер	<ul style="list-style-type: none"> ● жасыл жобаларды қаржыландыру үшін ерекше пайдаланылатын несиелер

2-кестеде бүкіл әлемде «жасыл» банктік қызметтің кейбір кең таралған тәжірибелері жинақталған. Әдетте, әр түрлі банктердегі жасыл банкінгті екі негізгі санатқа бөлуге болады: 1. Ішкі қызмет және 2. Сыртқы қызмет [6].

1. Ішкі қызмет («ішкі» қызмет деп те аталады) ұйым ішіндегі экологиялық санаға ықпал ететін әрекеттер мен бастамалар ретінде анықталуы мүмкін;

2. Сыртқы қызмет - бұл Банктің клиенттерінің экологиялық таза қаржылық өнімдер мен қызметтерді пайдалануына ықпал ететін қызмет;

Ішкі қызмет қоршаған ортаға және климаттың өзгеруіне теріс әсерін азайту мақсатында банктердегі ішкі бизнес-процестерді түзетуді білдіреді. Банктер көптеген филиалдары мен мыңдаған қызметкерлері (жұмысшылары) бар ауқымды кәсіпорындар болғандықтан, олардың күнделікті қызметінде көміртегі ізі болуы мүмкін. Осылайша, банк секторының экологиялық санасы «жасыл» экономикаға көшу процесінде шешуші қадам болып табылады.

Жасыл Банктің ішкі қызмет саласының ауқымы кең болуы мүмкін. Банктер қағазды пайдалануды азайтудан және электронды форматқа көшуден бастауы мүмкін (мысалы, онлайн-банкинг және мобильді банкинг). Олардың кеңсе бөлмелерінде энергияны үнемдейтін қыздыру шамдары мен қайта өңдеу нұсқалары орнатылуы мүмкін. Жеке көліктерден CO₂ шығарындыларын азайту үшін олардың жұмыс берушілеріне жаппай тасымалдау ұсынылуы мүмкін.

Дегенмен, біз мұны банкті жасылдандыру жолындағы алғашқы қадамдар ретінде қарастырамыз. Шетелде және Қазақстанда көптеген қаржы делдалдары жасыл тәжірибенің осындай түрлерін жасап үлгерді. Келесі кезеңде банктер экологиялық ойлауды өздерінің барлық бизнес-процестеріне біріктіруге тырысуы керек. LEED сертификатталған жасыл ғимараттарды пайдалану, экологиялық жауапты жеткізушілермен келісім-шарттар жасау және арнайы жасыл қорларға қайырымдылық жасау - жасыл банкке сәйкес келетін шешуші әрекеттердің кейбір мысалдары.

Сыртқы «жасыл» банктік қызмет өз клиенттеріне мамандандырылған «жасыл» қаржылық өнімдер мен қызметтерді ұсынуды және жылжытуды білдіреді. Ракич және басқалар жасыл банкингті төрт санатқа бөледі (Ракич және басқалар, 2012)::

- 1) Жасыл бөлшек банкинг
- 2) Экологиялық корпоративтік банкинг
- 3) Жасыл активтерді басқару

4) Жасыл сақтандыру

Бөлшек банкте жасыл ипотека, жасыл автонесиелер, несиелі карталары сияқты қаржылық өнімдерді жасыл банктер өздерінің жеке клиенттеріне ұсынады. Банктің клиенттері тұрғын үйдің энергия тиімділігін арттыра алады, күн панельдерін орната алады немесе электромобильдерге ауыса алады, осылайша климаттың өзгеруіне ықпал етеді.

Корпоративтік банкингке келетін болсақ, банктер клиенттерді қоршаған ортаға әсерін тексеру және «жасыл» жобаларды қаржыландыру, «жасыл» секьюритилендіру және технологиялық лизинг ұсыну арқылы қатыса алады. Эко-қорлар мен эко-ETF кейбір шетелдік банктер қолданатын «жасыл» активтерді басқарудың мысалдары болып табылады. Кейбір банктер сонымен қатар экологиялық таза бизнес үшін коммерциялық ғимараттарды немесе автомобильдерді жасыл сақтандыруды ұсынады [7].

Шаумя және басқалар (2016) Фриманның мүдделі тараптар теориясына негізделген жасыл банкинг тәжірибесінің басқа жіктеуін ұсынады. Олардың «жасыл банкинг» моделіне сәйкес банктердің «экологиялық санасын» төрт өлшем бойынша бағалауға болады, олар 1) жұмыс берушімен байланысты; 2) клиенттермен байланысты; 3) күнделікті операциялармен байланысты; немесе 4) банк саясатымен байланысты тәжірибе (сол жерде). Жұмыс берушімен байланысты тәжірибе насихаттауды қамтиды, экологиялық білім банк қызметкерлері арасында немесе жасыл мінез-құлық үшін сыйақы беру. Клиенттерге қатысты «Жасыл» тәжірибесі бар банктер «жасыл» несиелер немесе «жасыл» несиелік ұпайларды ұсына алады. Қағазды пайдалануды азайту, Интернетке қосылу-күнделікті экологиялық таза операциялардың мысалдары. Банктердің саясатқа қатысты тәжірибесі олардың стратегиялары мен серіктестіктеріне «жасыл» технологияларды қосуды білдіреді (сол жерде). Бұл құрылымды ішкі/сыртқы бөлімшемен салыстыра отырып, біз жұмыс берушілермен және күнделікті операциялармен байланысты «жасыл»

тәжірибелерді ішкі қызмет ретінде, ал клиенттермен және саясатпен байланысты тәжірибелерді - сыртқы қызмет ретінде қарастыруға болады деп санаймыз.

Әлемдік оқиғаларды ескере отырып, Америка Құрама Штаттарын жасыл банкинг саласындағы ең жақсы тәжірибелердің бірі ретінде қарастыруға болады. АҚШ Жасыл Банкінің 2021 жылғы жылдық салалық есебіне сәйкес, АҚШ-та 10 жыл ішінде 7 миллиард АҚШ доллары көлемінде тұрақты инвестицияларды қаржыландырған 21 жасыл банк болды (американдық жасыл банк консорциумы, 2021). АҚШ-та Коннектикут Жасыл Банкі (Коннектикут) және Нью-Йорк жасыл Банкі (Нью-Йорк) сияқты жеке Жасыл банктер құрылды, олар климаттың өзгеруінде айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. St Green bank-тің қызметі оның клиенттеріне күн көздеріне ауысуға мүмкіндік берді. Ал дәстүрлі банктер болса кірістердің жеткіліксіздігі мен несиелік қабілеттіліктің төмендігіне байланысты бұны мақұлдамады. Осылайша, 2018 жылы ST bank «Барлығына арналған Күн энергиясы» бағдарламасы арқылы ҰЕҰ үшін 2,8 миллион АҚШ долларын инвестициялады. Сол жылы NY green Bank-тің жасыл инфрақұрылымға салған инвестициясы 110 миллион АҚШ долларынан асты. (Жасыл банктер желісі, 2018).

Азия елдерінде (мысалы, Жапония, Корея, Қытай) жасыл қаржыландыруға келетін болсақ, біз жасыл облигациялар нарығының қарқынды дамып келе жатқанын көріп отырмыз. Мысалы, 2013 жылы Кореяның экспорттық-импорттық банкі алғашқы жасыл облигацияларды шығарды және жарты миллиард АҚШ долларын жинады (Volz, 2018). Одан кейін Үндістанда, Сингапурда және аймақтың басқа елдерінде жасыл бағалы қағаздар сәтті шығарылды.

«Жасыл» қаржы тақырыбы бүкіл әлемдегі зерттеушілердің қызығушылығын тудырды. Жасыл облигациялар мен жасыл несиелер әдебиеттерде кеңінен талқыланғанымен, банк секторын жасылдандыру жете бағаланбай отыр деп айтуға болады. Сондықтан, бұл мақала жасыл банк әдебиеттері қатарын толықтыра түседі деген ойдамыз.

Банк секторының маңыздылығын ескеретін болсақ, «жасыл» экономикаға көшу екінші деңгейдегі банктердің «жасыл» қаржыландыруға белсенді қатысуын талап етеді. Зерттеушілер қоршаған орта туралы хабардарлықтың, саналылықтың, бұқаралық ақпарат құралдарында жариялаудың және ережелердің өсуіне байланысты «жасыл» банкингке сұраныс артып келе жатқанын атап өтті (Ракич, және басқалар).

Авторлар анықтама мен қызмет түріне негізделген «жасыл банкинг» жіктемесін ұсынады. Сонымен қатар, біз жасыл банкті трансформациялауға қол жеткізудің пайдалы құралы ретінде «банктің тұрақтылығы» шкаласын ұсынамыз.

Осылайша, банктер өздерінің ішкі және сыртқы қызметін тұрақты өсуге сәйкес етіп өзгерте отырып, өздерін толыққанды «жасыл» институттар ретінде қарастыруы керек.

Осы мақалада бүкіл әлем бойынша жасыл банк ісінің кейбір қолжетімді тәжірибелері қарастырылды және Қазақстанға қолжетімді жасыл қаржы өнімдері мен қызметтерінің (жасыл несиелер, жасыл ипотека, жасыл карталар және т.б.) спектрін кеңейте отырып, әлемдік үрдістерден ұстануды ұсынады. Алайда, банк секторын жасыл трансформациялауда мемлекеттік қолдау өте маңызды болып табылатынын атап өтеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Беспалов Р. А., Беспалова О.В. коммерциялық банктердің сақтандыру операцияларының ерекшеліктері // ғылыми-әдістемелік электрондық журнал тұжырымдамасы. 2017. № Т31. 1396-1400 ББ.

2. Беспалова О.В. қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді қаржы саясаты-Брянск, 2016.

3. Беспалова О.В., Говько И.А., Добыш Е.А. коммерциялық банктердің несиелік операциялары: проблемалар және оларды шешу жолдары // қаржы экономикасы. 2018. № 4. 163-167 ББ.

4. Беспалова О. В., Фараджова А.С., Шибанов И.А. Банк жүйесін дамытудың жаңа кезеңіндегі коммерциялық банктің депозиттік саясаты // Экономика және кәсіпкерлік. 2017. № 2-1 (79). 484-488 ББ.

5. Благоев Ю. Е. Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік: эволюция, тұжырымдамалар // Ресей менеджмент журналы. 2004. № 3. 17-34 бет.

6. Ковалерова Л.А., Савинова Е. А. Орталық банк саясатының жаңа векторлары // әлеуметтік-экономикалық жүйелерді басқару, құқықтық және тарихи зерттеулер: теория, әдістеме және практика халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. 2 томдық. 2018. 64-72 ББ.

7. Цифрлық экономика - бизнестің жаһандық трендтері мен практикасы / Оганесян Т.К. және т. б. - М.: Экономиканың жоғары мектебі. 2018. 121 Б.

Zewnętrzna działalność gospodarcza

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

КОГДА У ПАРТНЕРОВ ЕСТЬ УВАЖЕНИЕ, ДОВЕРИЕ И ДРУЖБА

Латинская Америка – это один из политических и экономических центров формирующегося многополярного мира, где проживают более 650 миллионов человек. «Многие страны этого региона нацелены на проведение независимой внешней политики и стремятся через ускоренное инновационное развитие уйти от исторически сложившегося сырьевого характера их экономик» [1]. И Республика Беларусь может оказать действенную помощь этим государствам, развивая максимально конкретное торгово-экономическое взаимодействие. Например, «динамично развивающаяся аграрная отрасль латиноамериканских стран нуждается в соответствующей технике. Достойное место здесь могут занять надежные и конкурентоспособные по ценовому фактору тракторы, комбайны и другая белорусская техника» [2, с. 8].

В числе важных политических и экономических партнеров Беларуси в Латинской Америке следует назвать Никарагуа. Тем более, что в мае 2024 года две страны будут праздновать 30-летие установление дипломатических отношений. А в мае 2023 года Минск и Манагуа заявили, что нацелены на серьезную активизацию торгово-экономических и гуманитарных связей, чтобы постоянно поддерживать и продвигать двустороннюю повестку дня, наполняя ее новыми проектами и программами сотрудничества. Заметим, что торговые отношения между Беларусью и Никарагуа пока имеют сравнительно небольшие объемы. Их основу составляют поставки белорусской продукции. А договорно-правовая база находится в стадии формирования.

В мае 2023 года в Минске побывала правительственная делегация данной латиноамериканской страны. Этот визит показал, Беларусь и Никарагуа

намерены активно развивать юридический фундамент двусторонних отношений. В частности, в белорусской столице было подписано несколько важных документов. Во-первых, Генеральное соглашение между правительствами двух стран о предоставлении экспортных кредитов, которое укрепит позиции экспортеров из Беларуси. «Покупателями белорусской техники выступают Министерство транспорта и инфраструктуры Никарагуа, Муниципальный институт регулирования транспорта Манагуа, Никарагуанский институт муниципального развития. Кредитование будет осуществляться с использованием кредитных средств ОАО «Банк развития Республики Беларусь»» [3].

Во-вторых, базовое соглашение, которое открывает возможности для промышленной кооперации и позволит «в перспективе существенно нарастить поставки востребованной в Никарагуа белорусской техники. Это, несомненно, положительно скажется и на увеличении совместной торговли» [4]. В-третьих, соглашение о сотрудничестве в сфере образования, которое обеспечит правовую основу для взаимодействия сторон и установления рабочих контактов между учреждениями образования двух стран, осуществления «подготовки специалистов по наиболее востребованным для Никарагуа специальностям» [5], а также будет способствовать обмену профильной информацией и развивать научно-техническое сотрудничество, которое является частью этой работы. Кроме того, Минск и Манагуа работают над проектами соглашений о торгово-экономическом сотрудничестве, поощрении и взаимной защите инвестиций, создании совместного комитета по торгово-экономическому сотрудничеству, а также об отмене визового режима.

Беларусь и Никарагуа решили также комплексно подходить к вопросам торгово-экономического взаимодействия с акцентом на промышленную кооперацию и инвестиционное сотрудничество. При этом стороны сфокусировались на темах реализации совместных проектов в сельском хозяйстве и в области поставок белорусской пассажирской, дорожно-

строительной и сельскохозяйственной техники на никарагуанский рынок. В частности, «в экономическом плане в первую очередь мы говорим о развитии промышленной кооперации, использовании белорусских аграрных технологий в развитии сельского хозяйства Никарагуа...» [6]. Еще в июне 2022 года на переговорах в Минске министерств сельского хозяйства и продовольствия Беларуси и сельского хозяйства и животноводства Никарагуа стороны рассмотрели перспективы взаимодействия в области сельского хозяйства. Договорились о сотрудничестве в области животноводства, ветеринарии, аграрного образования, обмене опытом в области растениеводства. Кроме того, «Беларусь заинтересована в поставках из Никарагуа тростникового сахара-сырца, кофе, какао-бобов и полуфабрикатов из фруктов для производства детского питания» [7].

Еще одна интересная тема, которая может стать перспективной в белорусско-никарагуанской экономической повестке – это возможность участия Беларуси в строительстве Никарагуанского канала. Дело в том, что еще в 2012 году Национальное собрание Никарагуа одобрило проект строительства «Великого трансокеанского канала Никарагуа», который «в случае завершения строительства соединит воды Тихого и Атлантического океанов. Предполагается, что новый межокеанский канал станет более длинной, широкой и глубокой альтернативой Панамскому каналу (открыт в 1920 году) и серьезно разгрузит морской трафик» [8]. Так что, несмотря на географическую удаленность, расстояние не является препятствием для налаживания сотрудничества, когда у партнеров есть уважение, доверие и дружба.

Литература

1. Алейник рассказал, чем Беларуси интересно сотрудничество со странами Латинской Америки [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/alejnik-rasskazal-chem-belarusi-interesno-sotrudnichestvo-so-stranami-latinskoj-ameriki-567456-2023/>
2. Залесский, Б.Л. Торговля демонстрирует устойчивый рост / Б.Л. Залесский // Materialy XVIII Mezinarodni vedecko-prakticka conference “Aplikovane vedecke novinky – 2022”. Volume 2: Praha. Publishing House “Education and Science”. – С. 7–10.
3. Минпром: соглашение с Никарагуа о предоставлении экспортных кредитов укрепит позиции белорусских экспортеров [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/minprom-soglashenie-s-nikaragua-o-predostavlenii-eksportnyh-kreditov-ukrepit-pozitsii-belorusskih-567470-2023/>
4. Стенограмма подхода к прессе Министра иностранных дел С. Алейника по итогам переговоров с главой МИД Никарагуа (19 мая 2023 г., г. Минск) [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://mfa.gov.by/press/smi/b1045153bb04077c.html>

5. Беларусь подписала с Никарагуа соглашение о предоставлении экспортных кредитов [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-podpisala-s-nikaragua-soglashenie-o-predostavlenii-eksportnyh-kreditov-567453-2023/>

6. Алейник: Беларусь и Никарагуа нацелены на серьезную активизацию торгово-экономического сотрудничества [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/politics/view/alejnik-belarus-i-nikaragua-natseleny-na-serjeznuju-aktivizatsiju-torgovo-ekonomicheskogo-567428-2023/>

7. Беларусь и Никарагуа намерены сотрудничать в животноводстве и аграрном образовании [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-i-nikaragua-namereny-sotrudnicat-v-zhivotnovodstve-i-agrarnom-obrazovanii-506979-2022/>

8. Глава МИД Никарагуа не исключает возможности участия Беларуси в строительстве Никарагуанского канала [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/society/view/glava-mid-nikaragua-ne-iskljuchaet-vozmozhnosti-uchastija-belarusi-v-stroitelstve-nikaraguanskogo-567406-2023/>

Marketing i management

Пивовар І.О., магістрант, Яременко С.С., к.е.н., доц.
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

ОГЛЯД РИНКУ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД УКРАЇНИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ

У розвитку сучасного ринку мінеральних вод в Україні відкриваються значні можливості, оскільки середній громадянин країни споживає 30-40 літрів мінеральної води на рік, що є нижчим порівняно з країнами ЄС, де на одного громадянина припадає приблизно 100 літрів на рік [1].

Відповідно, культура споживання мінеральної води, наявність великої кількості потенційних споживачів та істотні запаси відповідних ресурсів створюють передумови для розвитку ринку мінеральної води в Україні та нарощування виробництва продукції компаніями на території країни. Україна має багаті природні ресурси, включаючи численні джерела мінеральних вод (офіційно зареєстровано близько 500 джерел мінеральних вод), які відомі своїми корисними властивостями [1].

Ринок мінеральних вод України є досить розвиненим і має широкий асортимент продукції. На ринку представлені різноманітні мінеральні води з різними характеристиками і мінеральним складом. Деякі з них є лікувальними та мають специфічні властивості, які рекомендуються для вживання при конкретних захворюваннях або станах організму. За останні роки спостерігається зростання популярності натуральних та органічних продуктів, включаючи мінеральні води. Споживачі стають більш свідомими щодо свого здоров'я і шукають продукти, які мають природні складові та мають корисні властивості. Це може впливати на популярність і попит на різні марки мінеральних вод [2].

Тенденції розвитку ринку мінеральних вод в Україні можуть включати появу нових брендів, впровадження нових технологій виробництва, розширення асортименту продуктів та зростання усвідомленості споживачів щодо користі мінеральних вод.

Майже уся мінеральну воду, необхідну на внутрішньому ринку, виробляють національні виробники, що задовольняє 96% попиту в країні. Незважаючи на наявність значних водних ресурсів та потенціал для розвитку ринку мінеральних вод, виробники України майже не продають свою продукцію на зовнішніх ринках [3].

В сучасних умовах лише незначна частка, приблизно 1%, виробленої мінеральної води експортується в інші країни, хоча варто зауважити, що існує значний потенціал для зростання продажів продукції на міжнародних ринках [1].

Для збільшення обсягу експорту товарів виробникам необхідно вирішити ряд завдань, таких як оптимізація логістики, розроблення маркетингових стратегій, що враховують особливості країн, до яких планується експортувати продукцію, та багато інших аспектів.

На сучасному етапі розвитку ринку мінеральної води в Україні спостерігається значна конкуренція. Провідні учасники ринку, які мають значні виробничі потужності та здатність залучити значні інвестиційні ресурси, прагнуть зберегти та збільшити обсяги продажів.

На національному ринку мінеральних вод доцільно класифікувати виробників таким чином [1]:

1. Національні лідери - компанії, які мають провідні позиції по всій території України;
2. Регіональні лідери - компанії, що займають домінуюче положення у певному регіоні;
3. Середні компанії - мають обмежену частку ринку і продають свою продукцію лише в окремих регіонах;

4. Локальні виробники - компанії, що реалізують продукцію в окремому регіоні та отримують невеликий прибуток.

На українському ринку мінеральних вод діють понад 300 виробників. Важливою особливістю цього національного ринку є велике переважання вітчизняних торгових марок, оскільки іноземні виробники несприятливо впливають на цінову конкуренцію, а якість продукції в обох категоріях підприємств є на однаковому рівні. Характерною особливістю національного ринку мінеральних вод є присутність великих компаній, що об'єднують кілька торгових марок та виробляють продукцію на різних заводах, розташованих у різних регіонах країни. П'ять провідних компаній у галузі виробництва питних і мінеральних вод контролюють 61% українського ринку [3].

У 2022 році на ринку мінеральних вод України провідні позиції зайняли IDS Group Ukraine (30%), Coca Cola (16%), «Оболонь» (6%), «Росинка» (5%) та «Ерлан» (4%). Незаперечним лідером на ринку є компанія IDS Group Ukraine, яка представлена такими брендами, як «Моршинська», «Боржомі» (імпортована з Грузії) та «Миргородська». Особливо бренд «Миргородська» є лідером серед усіх торгових марок на ринку мінеральних вод України [1].

Отже, враховуючи сучасний стан українського ринку мінеральних вод, для забезпечення конкурентоспроможності продукції підприємства та підприємства в цілому необхідно на постійній основі досліджувати рівень задоволеності споживачів і налагоджувати ефективні комунікації з ними для своєчасного реагування на зміни споживацьких уподобань.

Література:

1. Інфраструктура ринку. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream> (електронний ресурс)
2. Особливості ринку мінеральної води в Україні та світі. URL: http://sklo.kiev.ua/?mid=11&action=news_detail&new_id=1520
3. Сучасний стан ринку мінеральної води в Україні. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_gorka.htm

Ewidencja i audyt

Жалғасбекова Наргиз Нұрланқызы

6B04141 – «Есеп және аудит» білім беру бағдарламасының УиА-19-1 оқу тобының студенті

Жетекші: Алимбетов Асқат Шынгысбаевич

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕП ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЙЫМНЫҢ ӨНДІРІСТІК-ШАРУАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕСЕПКЕ АЛУ- ТАЛДАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ

Басқарушылық есебінің мәні – шығындар мен кірістерді, мөлшерлеуді, жоспарлауды, бақылауды және кәсіпорынның болашақ даму мәселелерін үйлестіру мен шұғыл басқару шешімдері үшін ақпаратты жүйелендіретін талдауға есеп жүйесін біріктіріп кірістіру (интеграциялау) болып табылады.

Басқарушылық есебінің объектілері ұйым мен оның бөлімшелерінің шаруашылық қызметінің қорытындылары мен шығындары, баға белгілеу, бюджеттеу және ішкі есеп беру болып табылады. Құнды қағаздармен қаржылық операциялар, мүлікті сату мен сатып алу, жол және лизинг операциялары, еншілес және тәуелді қоғамдарға инвестициялар және т.с.с. басқарушылық есебінің шеңберінен шығады. Басқарушылық есебінің өрісі – есеп беру орталықтарының өндірістік іс-әрекеті, сондықтан басқару есебін кейде жауапкершілік орталықтары жөніндегі есеп немесе сегменттік есеп деп те атайды. Сегменттік есеп – ұйымның жеке құрылымдық бөлімшелерінің қызметі туралы ақпаратты жинау, көрсету және жинақты қорыту жүйесі.

Біздің пікіріміз бойынша, басқарушылық есепті ұйымдастыру деп ұйым басшыларының, басқару функцияларын тиімді атқарулары үшін, ішкі пайдаланушыларды ақпаратпен қамтамасыз ету мақсатында, басқарушылық (өндірістік) есеп жүйесін үнемі реттеу мен жетілдіруге арналған мақсатты бағытты қызметі түсініледі. Басқарушылық есепті ұйымдастыру, ұлттық

қажеттілікке сәйкес және мақта тазалау өнеркәсібінің кәсіпорындарының салалық ерекшеліктерін есепке алатын ғылыми қағидаларға негізделуі керек.

Есепті-аналитикалық әдебиеттерде жүйелі түрде басқарушылық есепті ұйымдастыру қағидаларына, оның мәні, мақсаттары мен міндеттері сияқты көп көңіл бөлінбеген [1, 24 б].

Біздің пікірімізше, басқарушылық есепті ұйымдастыру қағидалары, біріншіден, тұтасымен басқарушылық және есеп-қисаптық есептің өзара байланысын қамтамасыз етуі, екіншіден, осы есепке тән ерекше әдістерді, тәсілдерді сипаттауы қажет. Кестеден байқағанымыздай, біз ұсынып отырған қағидалар, басқарушылық есебінің (жоспарлау, есеп, бақылау, талдау және шығындар мен кәсіпорын қызметінің нәтижесін бағалау) тұтас ұйымдастыру процесін қамтып отыр.

Кесте 1 - Басқарушылық есепті ұйымдастырудың ұсынылатын қағидалары

Ұйымдастыру қағидалары	Қағида мазмұны
Тәуелсіздік	Қаржылық есеп қатынасында басқарушылық (өндірістік) есеп толық ұйымдастырушылық тәуелсіздігін сипаттайды.
Көрсеткіштердің салыстырмалылығы	Қаржы мен басқарушылық есеп шығындар мен нәтижелерді өлшеу мен бағалаудың біріңғай тәсілін талап етеді, ол есептің екі жүйесінде де көрсеткіштер арасындағы логикалық және есепті байланысты қамтамасыз етеді.
Жүйелілік	Ұйым белгілі жағдайда өзара және сыртқы ортамен байланысты, бірқатар құрылымдық бөлімшелерден (элементтерден) тұратын күрделі динамикалық ұйымдастыру жүйесі ретінде қарастырылады. Басқарушылық есепті ұйымдастыруда бұл элемент – қаражаттарды жұмсаудың жауапкершілік орталықтары. Бұл қағида мақта тазалау кәсіпорындарын, жауапкершілік орталықтарының барлық ішкі және сыртқы байланыстарын, оның жекелеген элементтерінің өзара тәуелделігі мен өзара бағынуын есепке ала отырып зерттеуді қарастырады.
Бухгалтерлік есептің бастапқы мәліметтерінің септестігі және көп пайдалана-нылуы	Мәліметтерді бастапқы және жинақ құжаттарында немесе өндірістік есептерде бір рет тіркеуге және оларды, басқарушылық қызметтің барлық түрінде, қайта тіркеусіз немесе есептеусіз көп рет пайдалануға негізделеді. Бұл қағиданы жүзеге асыру, мәліметтердің минималды санынан басқарушылық шешімдерге қажетті мәліметтердің максималды санын алуды көрсетеді. Осы қағида кәсіпорында, оның көлеміне, мөлшері мен өндірістік қызметтің сипатына сәйкес есепке алудың ұтымды ұйымдастыру жүйесін құруға мүмкіндік береді

Бюджеттеуге (жоспарлылық) бағыттылық	Ұйымдастыру құрылымының бюджеті (сметалар) кәсіпорын қызметін және оның құрылымдық бөлімшелерінің, жауапкершілік орталықтарының қызметтерін жоспарлаудың, бақылаудың және реттеудің құралы ретінде құру қабілетін көрсетеді
Жеделділік	Кәсіпорынның құрылымдық бөлімшелерінің қызметінің нәтижелерін бағалау-басқарушылық есеп жүйесін құрудың негізін қалайтын қағидалардың бірі. Бұл қағида басқарушылық есептің бөлімшелерді, олардың жұмыстарының (қызметтерінің) тиімділігін бағалау негізінде жедел басқару қажеттіліктеріне икемді болуы керек екендігін көрсетеді. Соңында, бұл өндірістен өнімді өткізуге дейін, кәсіпорын пайдасын құруда әрбір бөлімшенің тенденциясы мен болашағын анықтауға мүмкіндік береді
Іскерлік	Өндіріс барысына және оның нәтижесіне кері байланыс контуры арқылы дер кезінде және белсенді әсер ету мүмкіндігін анықтайды. Бұл қағида өндіріс көлеміне, жоспар мен сметаны (бюджеттер) орындаудағы әрбір бөлімшенің меншікті шығындар мен пайдасына бақылауды ұйымдастыруды қарастырады. Бақылаудың ішкі жүйесінің төрт негізгі қызметі - өлшеу, коммуникация, бағалау мен мотивация - бөлімше өз мүддесі үшін, кәсіпорынның ұйымдастырылуы мен құрылымының ерекшеліктерін есепке алуы керек
Тиімділік	Бұл қағидада кәсіпорындардың барлық құрылымдық бөлімшелері, жауапкершілік орталықтары, сфералары мен сегменттері бойынша шығындарын, өнім шығаруын және нәтижелерін (пайдасы) үнемі өлшеу жүргізілетін есепті ұйымдастыру сипатталады және осылайша олардың тиімділігі анықталады.
Коммуникативтілік және демократия-лық	Басқарушылық есеп бастапқы есеп мәліметтері бойынша, ішкі есептің көрсеткіштерін, барлық басқарушылық қызметтерді орындауда басқарудың барлық деңгейлері арасындағы коммуникациялық байланыстардың негізі болатындай етіп құруға қабілетті болуы керек. Бұдан тағы да бір принцип шығады - басқарушылық есепті кәсіпорын ішіндегі коммуникация жүйесі ретінде ұйымдастыру. Демократиялық жұмысшылар мен менеджерлердің басқару функцияларын орындау процесіне қатысуын ұйымдастыру мүмкінділігін қарастырады
Ақпарат жеткілік-тілігі толықтығы, және талдамалы-лығы	Басқарушылық есеп жүйесінің басқарудың кез келген тармағын кез келген ақпаратқа (есепті, нормативті-анықтамалық, жоспарлы) деген қажеттілігін қанағаттандыру, ақпаратты талдауға ыңғайлы, қосымша аналитикалық өңдеуді қажет етпейтін етіп және көлемі бойынша басқару қызметін: жоспарлау, бақылау, бағалау және реттеу жүзеге асыруға жеткілікті көлемде дайындау қабілетін көрсетеді
Мерзімділік	Құрылымның, кәсіпорынның басшылары мен менеджерлерінің мәліметтік сұрауларының мерзімділігіне (күнделікті, апта сайын, онкүндік сайын, ай сайын және т.б.) бейім болу қажеттілігін сипаттайды
Калькуляциялау әдістерінің толықтығы	Басқарушылық есепті құру стандарт-костинг және директ-костингті пайдалану мүмкіншілігін қамтамасыз ету керек. Бұл қағида жауапкершілік орталықтарының менеджерлері тарапынан шығындарды ауыспалы және тұрақты, реттелетін және реттелмейтін, бақыланатын және бақыланбайтын деп бөлуге, шектеу жұмыстарын алдын ала ұйымдастыруды, сонымен қатар шығындардың ұтымды мөлшерлерін дайындауды талап етеді.

Сурет 1. Кәсіпорынды ақпаратпен қамтамасыз ету жүйесіндегі басқарушылық есептің орны және оның ұйым ішінде ұйымдастырылуының ұлттық шоттар жоспарының құрылымына әсері [2, 102 б].

Сонымен қатар кәсіпорында бухгалтерлік есеп тармағын құру процесі суреттелген сызба 2- суретте берілді. Суреттен көргеніміздей, мәлімет шығуында құрылған ақпарат басшылар тарапынан сүзгіге (фильтрация) ұшырайды, әр бірі тек бір ғана пайдаланушының, жеке басшылардың қолдануына рұхсат етілген және бір мезетте бір бірінен оқшауланатын, ақпараттардың жеке кесіндісінің пайда болуын шарттайды.

Осы сызбаға сүйене отырып, авторлар басқарушылық есептің экономикалық мазмұнын жүйелі тәсіл көзқарасында ашады: «Шешім қабылдау үшін, басқару аппараты қолданатын, бухгалтерлік ақпараттың бөлігі, басқарушылық есеп деп аталатын, бухгалтерлік есептің шартталған жүйесі арқылы жасалады» [3, 78 б].

Ақпаратқа тапсырыс

Сурет 2. Ақпаратты пайдаланушылар үшін есеп өнімі ретінде [3, 79 б].

Бірақ, қаржылық есеп, ішкі шаруашылық басқару үшін есеп және есептеулердің ұлттық стандарттары немесе Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарының (ХҚЕС) талаптары шеңберінде құралатын ақпараттардан өзге мәліметтерді деп айтуға болмайды [4, 63 б].

Ақпаратпен қамтамасыз ету - жүйелі, уақтылы, сыйымды, нысаны мен қабылдануы қарапайым және берілген бөлімшелердің іс-әрекеті барысын

жоспарлау мен бақылау үшін менеджерлер қолданатын, қаржылық және қаржылық емес ақпаратты жинау, өңдеу мен беру.

Басқарушылық есептің объектілеріне кәсіпорын мен оның жекелеген құрылымдық бөлімшелері – жауапты орталықтардың шығындары; тұтас субъектінің және оның құрылымдық бөлімшелерінің (жауапты орталықтарының) шаруашылық қызметтерінің нәтижелері; трансферттік бағаны пайдалануды ұйғаратын ішкі баға белгілеу; бюджеттеу, болжау және іштегі есеп беру жатады [5, 81 б].

Басқарушылық есептің ең маңызды функцияларының бірі – бұл калькуляциялау, яғни өнімдердің (жұмыс, қызмет) жекелеген түрлеріндегі бірліктердің өзіндік құнымен экономикалық есеп айырысу жүйесі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зейнуллина А.Ж. Басқару есебінің негіздері. оқу құралы.- 168.-2021
2. Сборник бухгалтерских проводок / составители: В.И. Скала, Н.В. Скала, А.И. Белкин. Алматы, ИД “LEM”, 2018 г. –56с.
3. Нұрсейтов Е.О. Ұйымдардағы бухгалтерлік есеп: Оқулық құралы. / Е.О.Нұрсейтов. – Алматы: «Издательство LEM»,2019 ж
4. Барышева С.К.Бухгалтерский учет [Электронный ресурс] : учебное пособие / С.К. Барышева. - 2-е изд., перераб. и доп. - Электрон. текстовые дан. (5,89 Мб). - Алматы : Асыл Принт, 2017. - 205 с
5. Бухгалтерский учет : учебник / под ред. проф. В.Г. Гетьмана. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ИНФРА-М, 2017. — 601 с. + Доп. материалы [Электронный ресурс; Назарова В.Л. Бухгалтерский учет от первичного документа до отчетности : учебное пособие / В. Л. Назарова. - Алматы : Экономика, 2018. - 232 с.

Ким Евгения Александровна

Студенты группы УиА-19-2 образовательной программы 6В04141 – Учет и аудит

Руководитель: кандидат экономических наук

Уразбаев Нурлан Жеткергенович

Кызылординский университет имени Коркыт Ата

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО УЧЕТА В СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Становление в Республике Казахстан и странах СНГ в условиях рыночных отношений, предоставление предприятиям полной экономической самостоятельности и ответственности за результаты своей деятельности теоретически должны были создать условия для повышения заинтересованности предприятий в совершенствовании управления себестоимостью. Однако на практике этого не произошло. Следует отметить, что в ряде случаев под разным названием понимается один тот же метод. Так, одни авторы используют термин простой метод, другие – попроцессный, однопредельный, поиздельный, хотя сущность всех методов учета затрат на производство одинакова. Она состоит в том, что планирование и учет затрат на производство осуществляются по каждому изделию или группе однородных изделий в разрезе установленной номенклатуры статей калькуляции, а себестоимость единицы продукции исчисляется путем деления суммы всех затрат на количество изготовленной продукции данного вида [1, с.24].

На наш взгляд, более правильным для обозначения данного метода является термин «попроцессный метод», который на Западе называют попроцессной калькуляцией затрат. Как известно, что в отечественной и зарубежной литературе до сих пор нет единства в классификации методов учета затрат на производство и калькулирования себестоимости продукции. Поскольку вопрос этот дискуссионный, составим по литературным источникам сравнительную таблицу 1.

Таблица 1 - Методы и системы учета затрат на производство и калькулирование себестоимости

Методы учета затрат и калькулирования себестоимости продукции	Авторы										
	Радостовец В.К.	Безруких П.С.	Сагубалин С.С.	Нидлз Б. Андесон Х. Колдуэлл Д.	Друри К.	Фостер Дж. Хорнгрен Ч.Т.	Николаева С.А.	Палий В.Ф.	Басманов И.А.	Новиченко П.П.	Стуков С.А.
Попроцессный		+	+	+	+	+	+	+			
Простой	+								+		+
Однопередельный										+	
Попередельный	+	+				+		+		+	+
Позаказный	+	+	+	+	+	+		+		+	+
Произдельный										+	
Нормативный	+	+	+		+		+	+	+		+
Стандарт-кост	+		+			+	+	+			+
Ненормативный									+		
Обезличенный («котловой»)										+	
Учет полных затрат (абзорбшен костинг)				+	+	+	+	+			+
Учет переменных затрат (верибл костинг, директ костинг)	+	+	+	+	+	+	+	+			+

В мировой экономической практике используются различные методы калькулирования. Можно выделить две основные модели калькулирования себестоимости продукции, используемых на казахстанских предприятиях:

- а) модель полного распределения затрат;
- б) модель частичного распределения затрат [2, с.53].

Применение различных методов учета затрат влияет на величину себестоимости продукции и, тем самым, на сумму финансового результата. При методе учета полных затрат себестоимость реализованной продукции будет, как правило, больше, чем при методе учета переменных затрат, потому что в этом случае все производственные затраты как переменные, так и постоянные, включаются в производственную себестоимость, и они участвуют в расчете себестоимости единицы продукции, которая в результате будет больше, чем при

методе учета переменных затрат. Все производственные затраты, как прямые материальные, прямые трудовые, так и общепроизводственные расходы распределяются между остатками незавершенного производства и себестоимостью реализованной продукции [3, с.67].

При методе учета переменных затрат при расчете себестоимости единицы продукции учитывают только переменную часть производственных расходов, а все постоянные расходы рассматриваются как затраты, относимые на период времени. Следовательно, постоянные затраты не относятся к остаткам незавершенного производства, остаткам готовой продукции, а полностью списываются на уменьшение операционного дохода. Система частичного распределения затрат в разных странах именуется по – разному: в США –direct cost accounting, в Великобритании – marginal costing – учет маржинальных затрат, в Германии и Австрии – Teikostenrechnung или Crenzkostenrechnung – учет частичных (границных) затрат или Dekungsbeitragsrechnung – учет суммы покрытия, в Швеции – калькуляция покрытия [4, с.71].

В системе «директ-костинг» схема построения отчетов о доходах многоступенчатая и содержит два основных финансовых показателя: маржинальный доход (сумма покрытия) и доход (таблица 2).

Таблица 2 - Схема отчета о доходах по системе «директ-костинг»

№ п/п	Наименование показателей	Условное обозначение	Значение (ден.ед)
1	Выручка от реализации продукции	В	2000
2	Переменные затраты	Зпер.	1000
3	Покрытие (маржинальный доход)	Пм.=В-Зпер	1000
4	Постоянные затраты	Зпост	400
5	Доход	Д=Пм-Зпост	600

Особенностью системы «директ-костинг» является то, что с ее помощью можно изучать взаимосвязи и взаимозависимости между объемом производства, затратами (себестоимостью) и доходом, что является очень важным для экономики в условиях высокого уровня инфляции. Как показывает практика казахстанских предприятий, в настоящее время применение формулы цены,

основанной на фиксации суммы полных затрат и определенного процента дохода, приводит предприятия к тупиковым ситуациям [5, с.57].

Таблица 3 - Порядок расчета и назначение основных показателей, применяемых при совместном анализе издержек, объема производства и дохода

Показатель	Порядок расчета	Назначения
Маржинальный доход, покрытие (profit margin) / Пм.	$Дм.=В-Зпер$, где В- выручка от реализации; Зпер. – переменные затраты	Является основным оценочным показателем при проведении совместного анализа издержек, объема производства и дохода
Удельная величина маржинального дохода, покрытие на единицу продукции (profit margin per unit) / Пуд.м./	$Дуд.м.=\frac{Дм}{К}$ К, где К – количество единиц реализованной продукции; Зпер.уд. – переменные удельные затраты	Для оценки результативности выбираемых вариантов при совместном анализе издержек, объема деятельности и дохода
Коэффициент маржинального дохода или степень покрытия (contribution margin ratio) /Кв/	$Кв=\frac{Дм}{В}$ Ц, где Ц-процентная цена одной единицы	Для измерения влияния изменений объема реализации на величину маржинального и чистого дохода (особенно полезен при выборе ассортимента продукции)
Критическая точка (break-even point) /Т кр./	1)метод решения уравнения $В=Зпер.+Зпост.+Дч$. 2)метод удельной маржинальной прибыли (является вариацией метода решения уравнений) Ткр. (в единицах продукции)* $= \frac{Зпост.}{Дуд.м.}$ Ткр.(в денежном выражении) $= \frac{Зпост.}{Кв}$	Для планирования прибыли и выбора оптимального курса действий при различных изменениях факторов, принимаемых во внимание при проведении совместного анализа издержек, объема деятельности и дохода
Кромка безопасности (margin of safety) /Кб./	Кб. (в денежном выражении)= Вит.-Вкр где Вит.- итоговая плановая или фактическая выручка от реализации; Вкр.- выручка от реализации в критической точке; Кб.(в процентах)=[Кб.(в денежном выраж.) /Вит]* 100	Для установления предела до которого может понижаться выручка от реализации без убытка для фирмы Для определения максимально возможного снижения процента выручки от реализации в пределах которого фирма будет безубыточной Для исчисления безопасного предела сокращения количества реализуемых единиц продукции

Таким образом, система «директ-костинг» (калькуляция покрытия) позволяет определить изменение дохода вследствие изменения переменных

затрат, цен реализации, структуры выпускаемой продукции и, соответственно, на основе такого анализа принять комплекс необходимых в этих условиях стратегических мер по управлению предприятием [6, с. 46].

Для определения потенциального дохода, которую может достичь предприятие, является необходимым проведение совместного анализа издержек, объема производства и дохода (cost-volume-profit analysis / CVP analysis). Основные положения методики совместного анализа издержек, объема деятельности и дохода, используемые на казахстанских предприятиях, приведены в таблице 3 [7, с.92].

В нашей стране система «директ-костинг» до недавнего времени на предприятиях практически не применялась. Это связано, во-первых, с использованием единой классификации затрат на производство и реализацию продукции (работ, услуг) для всех отраслей экономики; во-вторых, с тесной взаимосвязью налогового законодательства с единой классификацией затрат; в-третьих, стремлением предприятий к максимальному включению всех затрат на производство и реализацию в себестоимость продукции с целью уменьшения налога на прибыль; в-четвертых, отсутствием до недавнего времени в отечественном бухгалтерском учете нормативной базы для использования системы «директ-костинг»; в-пятых, в условиях превышения спроса над предложением отсутствием у предприятий побудительных мотивов в снижении себестоимости продукции и цен; в-шестых, недостатком знаний себестоимости в области теории и практики рыночной экономики у руководителей предприятий. Новая методология учета дает определенную возможность предприятиям использовать зарубежный опыт в области производственного учета [8, с.89].

Следовательно, в рыночной экономике возможность применения системы “директ-костинг” имеет огромное значение. Этот метод в основном может быть использован для создания системы управления себестоимостью в строительных предприятиях и на этой основе принятия оптимальных производственных решений.

Список литературы

1. Дементьев А.Ю. «Бухгалтерский учет и налогообложение в строительстве», Практическое пособие, «Питер», 2018, «Издательский дом БИНФА».
2. Каверина, О.Д. Управленческий учет: теория и практика: Учебник / О.Д. Каверина. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 488 с.
3. Тайгашинова К.Т., Сатаев С.А., Лапбаева С.Ш. Углубленный управленческий учет. - Алматы: Экономика, 2014. - 182 с.
4. Мархаева Б.А. Управленческий учет 1: учебное пособие / Б. А. Мархаева; УО "Алматы Менеджмент Университет". - Алматы : Балауса, 2017. - 208 с.
5. Алданиязов К.Н. Управленческий учет и анализ: учебное пособие. ч. I / К. Н. Алданиязов. - Алматы : NURPRESS, 2014. - 204 с.
6. Нургазина, Ж. К. Управленческий учет [Текст]: учебник / Ж. К. Нургазина ; Мин-во образования и науки РК. - Астана:, 2014. - 411 с.
7. Казакова Н.А. Управленческий анализ в различных отраслях: Учебное пособие / Казакова Н.А. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2015. - 288 с.: 60x90 1/16. - (Высшее образование: Бакалавриат.: <http://znanium.com/catalog/product/460955>
8. Камышанов П. И. Финансовый и управленческий учет и анализ: учебник / П.И. Камышанов, А.П. Камышанов. — М.: ИНФРА-М, 2017. — 592 с.

Старший преподаватель, магистр Хасенова Г.Т.

Карагандинский университет Казпотребсоюза

УЧЕТ ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИИ, ПЕРВОНАЧАЛЬНОЕ ПРИЗНАНИЕ

Финансовая инвестиция - затраты компании на приобретение бумаг, т.е. вложения валюты, имущества, нематериальные и другие активы в совместных предприятиях, дочерних компаниях, акционерных обществах и торговых организациях, дебиторской задолженности от других организаций и предприятий в виде долгов.

Финансовое вложение, согласно условиям его проведения, делится на краткосрочное (вложение до 1 года) и долгосрочное (вложение более 1 года).

Кроме того, распределение финансовых вложений по конкретным категориям зависит от цели приобретения ценных бумаг. Например, акции и облигации со сроком погашения более одного года, приобретенные с намерением их перепродать и получать доход в течение года, являются краткосрочными инвестициями.

Фактические затраты, которые составляют первоначальную сумму финансовых вкладов, подтверждаются следующим образом:

- Инвестиция в капитал уставного капитала, взнос в организацию – денежный расчет инвестиций, который согласуют учредители и участники организации;

- Инвестиции по пожертвованиям партнерской организации согласно соглашению о простом партнерстве – стоимость отражена в балансе с момента вступления в силу Соглашения о простом партнерстве;

- Инвестиция, полученная бесплатно – ее рыночная стоимость на дату получения инвестиционного отчета;

- Инвестиции, полученные в соответствии с контрактом, который

предусматривает исполнение обязательств неденежными средствами - за счет активов, переданных или подлежащих передаче организацией в результате выполнения условий контракта.

Фактическая цена получения финансового вложения определяется курсовой разницей, при которой сумма, уплачена в тени, равна сумме, уплаченной в иностранную валюту традиционной валютной единицы. После принятия финансовых вложений стоимость их будет корректироваться регулярно.

Инвестиции с рыночной стоимостью будут осуществляться напрямую, а инвестиции с неопределенной рыночной стоимостью будут осуществляться косвенно.

Во-первых, организация должна отразить свои финансовые вклады в балансе на рыночных ценах. Для чего они оценивают и связывают разницу между ценой рынка с предыдущим балансом рынка или первоначальным при приобретении объекта в отчетный период с другими доходами и расходами.

Во-вторых, в случае снижения стоимости или прибыли финансовых инвестиций, необходимо создать резерв, а не переоценивать. По мере роста стоимости и прибыли накопленный резерв уменьшается до полного восстановления первоначальной стоимости.

Документы для подтверждения финансовых вложений включают акцию, сертификат, облигацию, сертификат суммы вклада, договоры кредитования. Документ, подтверждающий продажу бумаг, заключается в акте покупки и платежном поручении, подтверждающем погашение бумаг и долгов.

Стоимость курсовой рыночной стоимости является ценой, определенной на основании котировок бумаг вторичного рынка. Она отражает баланс общего спроса и предложения в определенном временном интервале.

Ликвидационные цены акций или облигаций – стоимость реализации ликвидируемого имущества по реальной цене, которая уплачена за акцию либо облигацию.

Стоимость покупки - это стоимость, которая выплачивается акционерным

обществом за приобретение своих акций или за досрочное погашение облигаций, стоимость т.н. «отзывных» акций или облигаций.

Балансовые цены акций определяются по балансовому отчету путем деления источника имущества и количества выпущенной акции. Стоимость баланса - количество бумаг, которые отражаются в балансе организации в настоящее время.

Учетная стоимость - сумма, по которой ценные бумаги отражают в балансе организации в данный момент времени.

В соответствии с порядком отражения в бухгалтерском учете операций с ценными бумагами финансовые вложения принимаются к учету в сумме фактических затрат для инвестора.

Фактическими затратами на приобретение ценных бумаг могут быть: суммы, уплачиваемые в соответствии с договором продавцу; суммы, уплачиваемые специализированным организациям и иным лицам за информационные и консультационные услуги, связанные с приобретением ценных бумаг; вознаграждения, уплачиваемые посредническим организациям, с участием которых приобретены ценные бумаги; расходы по уплате процентов по заемным средствам, используемым на приобретение ценных бумаг до принятия их к бухгалтерскому учету; иные расходы, непосредственно связанные с приобретением ценных бумаг.

Литература:

1. В. П. Проскурина «Учет деятельности ИП и ТОО» - 2022 г.
2. Е.И. Голикова «Бухгалтерский учет и бухгалтерская отчетность» - 2019 г.
3. Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 9 «Финансовые инструменты»

Matematyczne metody w gospodarce

**Магистр математики Жантасова Б.Б., студент Мэсад-21к-21
Баймаганбетова Ж.С.**

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, Казахстан

НЕФТЕГАЗОВАЯ ОТРАСЛЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В Республике Казахстан по стратегическому развитию на 2050 год огромное место занимает нефтегазовая отрасль. Крупно расположенными местами нефти и газа считается возле Каспийского моря и на территории Северного Мангистау. Для Казахстана конденсаты ресурсы нефти и газа имеет огромное значение, потому что значительная часть нефти экспортируется, это считается основным доходом в государственный бюджет.

Добыча нефти и газового конденсата за 9 месяцев 2023 года составила 59 474,5 тыс. тонн, что ниже планового показателя на данный период на 602,8 тыс. тонн и на 1% ниже аналогичного показателя 2022 года.

Независимые эксперты считают, что к 2033 году доля доказанных запасов нефти в мире выросла до 5,5% с 3,3%. В настоящее время Государственная комиссия утвердила долю Казахстана в Каспийском море нефтяных запасов 4,8 млрд тонн, или 35 миллиардов баррелей. По данным Агентства по статистике, в 2017 году, 63,4 млн тонн нефти, 150 млн тонн нефти в 2023 году, до 79,4 млрд кубометров газа планируется быть увеличение в два раза объема экспорта.

Настоящее и прогнозирование объема добычи нефти в стране

Общий объем добычи нефти,					
	Точный			Прогноз	
	2017г	2019г	2021г	2023г	2015г
Нефть, млн т	59,1	67,2	90,0	150,0	257,03

Основываясь на приведенных выше данных, мы прогнозируем общие запасы добычи нефти на 2029 год:

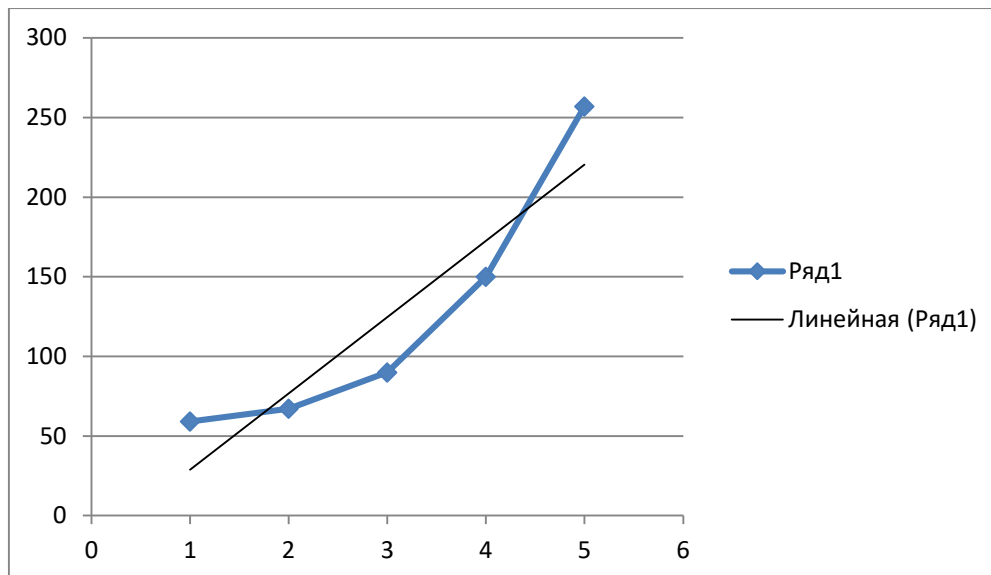
С помощью линейной модели $\hat{y}_t = a_0 + a_1 t$; (1)

№	y_t	t	$y_t \cdot t$	t^2
2017 г.	59,1	-1	-59,1	1
2019 г.	67,2	0	0	0
2021 г.	90,0	1	90,0	1
2023 г.	150,0	2	300	4
Σ	366,3		330,9	6

$$\begin{cases} na_0 = \sum_{i=1}^n y_i; \\ a_1 \sum_{i=1}^n t_i^2 = \sum_{i=1}^n t_i y_i \end{cases} \cdot \begin{cases} a_0 = \frac{\sum_{i=1}^n y_i}{n} = \frac{366,3}{4} = 91,58 \\ a_1 = \frac{\sum_{i=1}^n y_i t_i}{\sum_{i=1}^n t_i^2} = \frac{330,9}{6} = 55,15 \end{cases} \quad (2)$$

Линейный тренд в следующем уравнении:

$$y_t = 91,58 + 55,15t \quad t=5 \quad y_t = 91,58 + 55,15 \times 5 = 257,03 \text{ (млн. тонна)}. \quad (3)$$

Если у нас есть такой большой объем запасов нефти и газа, и в состоянии удовлетворить внутренний спрос на газ. Современная газотранспортная система приспособлена для подачи газа во всех областях инвестиций в необходимости модернизации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Vaimukhanova SB Бухгалтерский учет: Учебное пособие / Алматы: publishin рынок, 2015.
2. Назаров В.Л. 312 Учет субъектов предпринимательской деятельности: Учебник. Алматы: Экономика, 2015.
3. Seydakhmetova FS 310 Современный бухгалтерский учет. Учебное Руководство. Издание 2 переработанное и дополненное. Алматы: ООО "Издательский дом ЛЭМ", 2019. - 548 стр.
4. Развитие предприятий нефтедобывающих каналов и стратегий. Алматы: Экономика и статистика, 2020. - 1. - Б. 82-83.
5. <http://strategy2050.kz>

FILOLOGICZNE NAUKI

Aktualne problemy tłumaczenia

Kaldybekkyzy M., Tulegenova Zh.Zh., Kiyakova A.O., Asanbaeva K.K.
masters, senior lecturers South Kazakhstan university named after M.Auezov

CHARACTERISTICS OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN TRANSLATION OF LITERARY TEXTS

Translation is a process and the result of turning a text from one language into another, which means expressing the same by the signs of a different language. Bearing in mind that every sign has two planes (plane of expression and plane of content) the essence of translation could be described as changing the elements of the plane of expression while the plane of content remains constant.

One of the main difficulties of translating lies in the fact that the meaning of the whole text is not exhausted by the sum of meanings of its elements. The meaning of a text is made up by words (characterized by their denotative and connotative meanings and stylistic reference), syntactic meaning of sentences and utterances larger than sentences, suprasegmental elements and lexico-semantic connections between words and phrases. That is why this course work has a great importance in studying literary translation.

Literary translation includes all variety of genres of literature (prose, poetry, folklore), literary criticism and journalism. In literary texts the two main text-related functions: the impact and aesthetic. In these texts, is particularly important form of presentation. The literature is embodied not only and not so much rational as an artistic and aesthetic knowledge of reality. On how and in what form the content materializes depends aesthetic value of the product and the level of emotional and expressive impact on the reader. In the artistic texts are used units and tools of all styles, but all of these style elements included in a special literary system and acquire a new aesthetic function. Of course, literary texts are divided into types, such as the appropriate literary genres. Each species has its own art and will be functional specificity. Nevertheless, regardless of the genre of the text, the main task of the translator of literary texts - give artistic and aesthetic merits of the original, to create a full-fledged artistic text in the target language.

Close to the literary translation of their text-forming function and has a long tradition, translation covers the translation of religious works of the canonical books of Holy Scripture, lives of saints, theological works, etc. and has its own traditions. literary translation grammatical lexical

Literary translation and translation of religious works is contrasted with an informative interpretation. Informative (non-artistic, special) translation is the translation of texts, whose main function is to inform, report certain information, but not in the artistic and aesthetic impact on the reader. These texts usually referred all materials except for the literary and religious works. The main task of the translator of such texts - the most complete transfer of the information contained therein, to ensure invariance at the level of content.

The term “transformation” in translation studies is used to show the relationship between the source and target language expressions, the substitution in the process of translation of one form of expression by another, a substitution that we figuratively call conversion or transformation. Thus, the operations described below (translation transformations) are essentially inter-lingual operations of meaning “re-expression”. The main purpose of the translation is to achieve adequacy. The main task of an interpreter at achieving adequacy is to skillfully produce various translation transformations so that the text of the translation as accurately as possible conveys all the information contained in the original text while observing the appropriate norms of the target language. At present, there are many works devoted to translation studies, which concern the concept of translation transformation and classification (Komissarov,2002; Barkhudarov,1975; Latyshev,1981; Toury,1995, Harris,1970; Esin et al, 2016; Khabibullina,2015; Bessonova,2011). The theoretical basis for this study was the classification of translation transformations given by V.N. Komissarov, L.S. Barkhudarov. L.S. Barkhudarov notes that, first of all, the highest possible level of translation equivalence of the text should be achieved (Barkhudarov,1975). V.N. Komissarov considers the translation transformations to be “transformational change by means of which it is possible to make a transition from the original units to the translation units” (Komissarov, 2002). The translational transformations, in his opinion, have a formal and semantic character, transforming both the form and the meaning of the source units. The adequacy of the translation is always connected with the skills of a competent statement of the translation problem and the ability to make

the necessary transformational translation. The main objective of this study is to comprehensively study

At the beginning of the XX century, under the direction of A.M. Gorky, the state publishing house "World Literature" was created, the purpose of which was to reissue newly edited works of world literature. The best minds of that time were involved in the work on translations. One of the features of the work of this publishing house was the desire to raise the quality transfer to a new, better level, make them more accurate, avoiding arbitrariness and literalism. Despite the fact that the publishing house existed relatively short time, and did not complete all the tasks, his work revolutionized the field of literary translation. For literary translation, the problem of translatability is relevant, with which was also associated with the concept of "adequacy", which was repeatedly covered in the works of Russian and foreign linguists. Indeed, in the original language there are features, or combinations of these features, which are difficult to transfer to the target language. As a rule, in the group of untranslatable units includes dialectisms, social jargon.

The object of literary translation is fiction, and its specificity is the figurative and emotional impact on the reader, which is achieved through the use of numerous expressive means, such as epithets, metaphors, a special rhythmic-syntactic construction of sentences. When performing artistic translation, it must be taken into account that this type of text decoding is an intercultural, cultural, ethnic and artistic communication, "for which the enduring value is actually text as a significant semantic value and subject of artistic representation and perception" [Nelyubin 2003: 247]. Literary translation is of particular importance among other types of translation. In the process of researching the practices of literary translation, formed two methods, consisting, according to the German philosopher

F. Schleiermacher, in the following processes: in his work, the translator either makes the reader "to meet" the writer, or vice versa, leaving in peace of the reader, makes the author move towards the reader. These paths diametrically opposed, so you need to follow only one of them, carefully avoiding mixing, since the result of mixing can cause reader and writer to never meet.

There are three main trends in the modern theory of literary translation:

1. the main orientation is transferred from the original to the translated text;
2. the evaluative approach is replaced by a descriptive one;

3. from the text as a unit of language, theory goes to the function of translation as part of the culture of the target language (Komissarov 1999)

The modern theory of literary translation is based on a number of provisions, the most important of which is that “with the formal non-transferability of a separate linguistic element of the original, its aesthetic function can be reproduced in the system of the whole and on the basis of this whole, and that the transfer of function in translation constantly requires a change in the formal nature of the element that is its carrier” (Fedorov 2002:334).

The isolation of literary translation as a separate scientific direction is in itself based on the typological opposition of a literary text to all non-fiction ones. Under artistic text understand "super-phrasal unity, characterized by a common ideological and thematic content and aesthetic impact on the reader - its main function” (Solodub 2005: 160). This function is performed when the author of the text aestheticizes the described reality using certain artistic techniques, in the best possible way appropriate to achieve the desired emotional effect.

Bibliography

1. Kolomeitseva E.M., Makeeva M.N. Lexical problems of translation from English into Russian.
2. Komissarov, V.N Linguistics of translation. - M.: LKI, 2007.
3. Komissarov V.N. Theory of translation (linguistic aspects). foreign lang. - M: Higher. school., 2000.

Kaldybekkyzy M., Tulegenova Zh.Zh., Kiyakova A.O., Bogdan N.

masters, senior lecturer South Kazakhstan university named after M. Auezov

FEATURES OF THE TRANSLATION OF STYLISTIC DEVICES OF A LITERARY TEXT FROM ENGLISH INTO RUSSIAN

Abstract

The article deals with the concept of literary translation as a special type of translation activity and the problem of translation of a literary text also it analyzes the text of F. Kafka's short story "The Metamorphosis" in the original language;

Fiction translation is the translation of novels, essays, short stories, comedies, folk tales, hagiography, criticism, science fiction, and so on. The main problem of literary translation is the transfer of the author's unique style, aesthetics, richness of linguistic means that affect the atmosphere and mood inherent in the text. The quality of literary translation is measured by the concepts of adequacy and equivalence. This type of translation is a literary work, where the text from one language is recreated in another. When translating literary works, many translators face many difficulties. If the target and source languages belong to different cultural groups, then the first problem the translator faces is finding terms in the target language that can more accurately convey the meaning of the word. The main goal in translating a literary text is to achieve a certain aesthetic impact, create an artistic image, or any other goal that the author may pursue [1, p. 95].

Literary translation faces the same tasks as any other translation. The goal, as you know, determines the quality of translation; when translating literary texts, there are three main goals:

1. The transfer of the creative manner of the author and his individual style, the acquaintance of the reader of the translation with the work of the writer. When setting this goal, the main task of the translator is to try to recreate the "atmosphere" of the original and the same artistic impression;

2. The transfer of the originality of the culture reflected in the text, acquaintance of the reader with the peculiarities of this culture. When setting the second goal, the translator is faced with the task of making the text as close as possible to the original,

explaining all the realities and conveying the cultural features that are affected by the author of the work;

3. The acquaintance of the reader with the content of the book [3, p. 74].

The purpose of creating a literary text is considered to be the objectification of the author's intention, the transfer of information about the world in general and the individual in particular, the transfer of the author's vision of the context, historical situation, etc. In a literary (artistic work), the author, by verbalizing his own linguistic picture of the world, demonstrates his consciousness to other people through the speech of the characters and the image of the author.

The world reworked by the author's intention is perceived by the reader through the prism of images. Any work of art (in particular, literature) affects the rational and emotional side of the reader, since the text, in addition to its semantic orientation, carries an artistic and aesthetic load.

The qualitative properties of types of text are formed by the manifestation in the text of the personal specifics of the author's manner. The author's feature is revealed in the interpretive plans of the word, in its linguistic and stylistic design.

This problem is relevant and fundamental for texts with a specific speech and compositional design, texts with a large number of emotionally expressive components.

The purpose of creating a literary text is considered to be the objectification of the author's intention, the transfer of information about the world in general and the individual in particular, the transfer of the author's vision of the context, historical situation, etc. In a literary (artistic work), the author, by verbalizing his own linguistic picture of the world, demonstrates his consciousness to other people through the speech of the characters and the image of the author.

The world reworked by the author's intention is perceived by the reader through the prism of images. Any work of art (in particular, literature) affects the rational and emotional side of the reader, since the text, in addition to its semantic orientation, carries an artistic and aesthetic load.

The qualitative properties of types of text are formed by the manifestation in the text of the personal specifics of the author's manner. The author's feature is revealed in the interpretive plans of the word, in its linguistic and stylistic design.

This problem is relevant and fundamental for texts with a specific speech and compositional design, texts with a large number of emotionally expressive components.

The analysis carried out will show how different the translations in Russian of the same sentence in German and in English can be.

The first sentence uses the stylistic device of suspense, where the important part of the sentence is advanced towards the end. This technique helps the author to interest and fully capture the attention of the reader.

Example 1:

“As Gregor Samsa awoke one morning from uneasy dreams he found himself transformed in his bed to a gigantic insect”.

The translation sounds as «Однажды утром Грегор Замза очнувшись от тяжелого сна, обнаружил, что превратился в гигантское насекомое». When translating this sentence into Russian, the translator Apt was able to preserve the effect of emotional tension by placing the verb «превратился» closer to the end of the sentence.

The translator’s presentation achieves a greater degree of formal equivalence by copying the syntactic structure of the source text - except for the necessary change in the position of the verb «превратился». Apt perhaps notes the importance of time throughout the work. The translator starts by translating the time of day when the transformation takes place, thereby changing the structure of the sentence, as a result of which its presentation is formally non-equivalent to the structure of the original.

Translation activity requires a deep linguistic knowledge of a theoretical and practical nature from a philologist. Work on a literary text implies that the author of the translation must have not only translation competence, but also comprehend the realities of time and reality in the translated text, rely on the literary traditions of the era.

The literary work of the German-speaking writer F. Kafka (1883 - 1924), namely his original artistic experience (existentialist aspect), attracts a large number of not only young, but also experienced researchers of the 20th - early 21st centuries.

His stories are unusual, symbolize the strangeness and point to the absurdity of life. He delves into the psychological state of the character and characterizes the bizarre side of his imagination and thinking. He was excellent at mastering metaphor, simile,

personification and many other stylistic means. Although his works were simple and straightforward, nevertheless, he always weaved a web of complexity, and this was extremely difficult, but important for deciphering. That is why the stylistic features of 64 prose of this author are worthy of a detailed scientific study.

As a result of a comparative analysis of the text of the work under study, we found that the figures of style can be recreated in translation. However, most often, in our opinion, the features of the translation of the stylistic devices of a work are manifested through the use of translation transformations. And at the same time, the imagery of the original text may be lost. We affirm that the use of transformations in translation is required to preserve the emotional significance of the presentation and fulfill the functional tasks of the stylistic means of the English and Russian languages. The most commonly used translation transformation in the translation of imagery-based stylistic figures in English and Russian is the substitution (of one stylistic figure for another).

The works of Franz Kafka are riddled with absurdity and fear of the outside world, able to completely “plunge” the reader into the world of fantasy, where he encounters bizarre or surreal difficulties and incomprehensible social bureaucratic forces.

References

1. Аношкова Т.А. Особенности перевода образных средств в англоязычном научном стиле. М., 2014. 941 с.
2. Апт С., Кафка Ф. Превращение. пер. с нем. СПб.: Азбука, 2012. 340 с.
3. Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод. М., 1969. 6 с.
4. Брандес М., Провоторов В. Предпереводческий анализ текста. М., 2001. 224 с.
5. Бреева, Л.В., Бутенко А.А. Лексико–стилистические трансформации при переводе. М., 1999. 240 с.
6. Брод М. Отчаяние и спасение в творчестве Франца Кафки. СПб., 2001.
7. Гессе Г. Франц Кафка. Письма по кругу. М., 1987. 400 с.
8. Дановский Н.Ф. Вводное слово в искусство перевода. М., 2004. 195 с.
9. Дудова Л.В., Михальская Н.П., Трыков В.П. Франц Кафка Модернизм в зарубежной литературе. М.: Флинта, Наука, 2001. 183 с.
10. Казакова Т.А. Художественный перевод. Учебное пособие. СПб., 2002. 112 с.

Kaldybekkyzy M.,Tulegenova Zh.Zh.,Kiyakova A.O.,Baken S.

masters, senior lecturer South Kazakhstan university named after M.Auezov

PRINCIPLES OF LITERARY TRANSLATION AND ITS QUALITY ASSESSMENT CRITERIA

Abstract

The article deals with the mechanism for using the categories of adequacy and equivalence for quality assessment in translation and highlights the problems and criteria of literary translation;

One of the most pronounced features of artistic translation is the constant use of a variety of figures of speech - means that are used to maximize the disclosure of the text. This feature comes to us from antiquity, as even in our time are used tropes and other techniques that were in Antiquity. Wordplay is present in every language and it can be quite difficult to retain all figures of speech in a translated text.

Often, a translator needs not only a professional knowledge of the language, but also wit and ingenuity. Often the colors are lost in describing the characters, their features of speech and behavior disappear. Most translators admit that many folklore, slang and dialect figures of speech remain untranslatable. Artistic translation cannot be done word for word - it will inevitably lead to the loss of emotional tones, vivid colors in speech, etc.

The relevance of the research is due to the fact that in the modern world the importance of translation has increased many times in connection with the process of globalization and the growing need to establish and develop communication links between countries. In addition, at the moment no different schools of linguistics have not developed objective criteria for assessing the quality of literary translation.

The study of criteria for assessing the quality of translation is: promising in view of the fact that attempts to identify objective criteria have been made previously, but a multifaceted and comprehensive approach has not been created. At the same time, the quality of artistic translation determines the perception of the output text by the recipient of the translation, its attitude to the work, the author, in many ways and to another culture as a whole.

The development of a comprehensive approach to the analysis of the quality of translation of the literary text is relevant and important both in connection with the ever-growing number of translated works, respectively, and the need to select qualitative variants of translation from low-quality, and with the culturally conditioned nature of the research as a whole.

It is hardly possible to list and comment on all the means of formalizing artistic information in a text. We will address only some of the most frequent ones, and immediately try to assess the possibilities of their translation, being well aware that with such an abundance of linguistic means the conflict of form and content is inevitable - hence the frequent use of compensation and the inevitable effect of neutralizing some of the significant dominants of translation. Without having a specific text in mind, all the means of translation can be attributed to the dominants of translation, but in reality some of them will be presented in the translation in a weakened form, or with a limited number of components of lexical repetition, or when transferring a metaphor it will not be possible to preserve the specific image.

Such means include [6, p.74]:

1. Epithets - are transmitted taking into account their structural and semantic peculiarities (simple and compound adjectives; the degree of normative semantic agreement with the word defined; presence of metaphor, metonymy, synesthesia), taking into account individualization, position in relation to the word defined and its function;

2. Comparisons - are transmitted taking into account their structural features, stylistic coloring of the included lexicon;

3. Metaphors - are transferred taking into account their structural characteristics, semantic relations between imagery, etc.

4. Authors' neologisms are transmitted according to the word-formation model existing in the target language, similar to that used by the author, preserving the semantics of the word components and stylistic coloring.

5. Phonetic, morphemic, lexical, syntactic, leitmotical repetitions - transmitted as far as possible with preservation of the number of repetition components and the principle of repetition itself at a given linguistic level;

6. Wordplay based on polysemousness of a word or enlivening of its inner form - in rare cases of coincidence of the volume of polysemousness of the played word in

the source and in translation both the sense and the principle of play are preserved; in other cases the play is not transmitted, but it can be compensated by playing with another word in meaning, which is introduced in the same text;

7. Irony - to reproduce it in the translation, first of all, the principle of contrasting collision, juxtaposition of incomparable;

8. Names and place names are transmitted with the preservation of the semantics of the name and a typical for the original language word-formation model, exotic for the language of translation;

9. Syntax specificity of the original text is the contrast of short and long sentences, the rhythm of prose, the predominance of conjunction, etc., is transmitted through grammatical and grammatical links. - is transmitted by means of grammatical correspondences;

10. Dialectisms, as a rule, dialectisms are compensated by the common parlance; slang expressions, swear words are transmitted by means of the vocabulary of the language with the same stylistic coloring.

Associative-figurative characteristics have a high equivalence when translating the work “Winnie the Pooh and All-All-All”, i.e. they may be the same. But, when transferring a figurative meaning, the equivalence can be low, which means that the associative-figurative characteristics are different.

In view of the fact that the meaning of the statement does not consist of the direct meaning of linguistic units, but indirectly, in combination with other units, when translating, there are often situations when one may get the impression that, compared with the original, the translation is talking about different things, that is, “completely not that” or “not about that at all”. For example: How sweet to be a Cloud Floating in the Blue! Every little cloud always sings aloud. (A.Milne) Я Тучка, Тучка, Тучка, А вовсе не медведь, Ах, как приятно Тучке По небу лететь.

In this case, the preservation of imagery occurs through the “poetic” impact of the Winnie the Pooh song, based on rhyme and size. In order to reproduce this information and in the future to correctly preserve the image of the hero already in the image of Clouds, the translator replaces the original message, i.e. original, different, but with similar poetic qualities. So, for example, if this passage is translated literally, the translation will not look and be perceived as bright and cheerful: How sweet to be

a Cloud Floating in the Blue! Every little cloud always sings aloud. (A.Milne) Как приятно быть Тучкой Плавая в небе! Каждая маленькая Тучка Всегда поёт вслух.

In this example, the image of a small cloud is given. The image of the main character is, as it were, veiled, and in the example of a literary translation, the translator compares the image of the hero, who is in the form of a small cloud. We can say that with the help of associative-figurative characteristics and "poetic" impact, the goal of preserving imagery has been achieved.

An associative-figurative characteristic is transmitted through words that are not equivalents. For example: Thin as a rake - тонкий как грабли. (дословн.) Strong as a horse - сильный как конь. Stupid as a goose - глупый как гусь.

Here is another example: Chapter Two In which Pooh goes visiting and gets into a tight place (A. Milne) Глава вторая В которой Винни-Пух пошёл в гости, а попал в безвыходное положение.

Preserving figurativeness with an associative-figurative characteristic is the surest way. Each language has its own associative-figurative characteristics of words. The problem may be to correctly and clearly reproduce the characteristic and compare it with the original so that the meaning is not lost.

In this case, the literal translation would sound like this: Chapter second , в which Winnie - Pooh visits , gets to tight position, where "tight" is translated as сжатый, тесный, плотный, компактный, тугой, узкий.

Based on the meanings of the English adjective and taking into account the context, we are talking about a situation where the hero of the work is squeezed in a narrow place, in this case in a hole. But you can get out of the hole either forward or backward. And when translating into Russian, the translator used a Russian adjective, which denotes a place from which there is no way out at all. But the meaning of this is not lost, and the image of the hero and the situation is quite understandable.

So, the associative-figurative characteristic is translated through words that are not equivalent, but the figurativeness is preserved.

If we compare the use without the associative-figurative characteristics of the word and with it, a significant difference is visible. It will be easier for a child to understand and remember a word that already has a figurative characteristic.

This course paper was devoted to the principles of literary translation and its quality assessment criteria

In conclusion, we can say that A. Milne in his children's and, at first glance, naive fairy tale "Winnie the Pooh and all all all" created his own philosophy for children and adults. It is this philosophy that is of interest to many translators and is quite relevant for adult literature, linguistics and psychology of the XXI century.

The main indicator of the quality of a translation of a work of fiction is its popularity among readers, the interest of researchers and critics, the desire to return to the text of the translation again and again. Every historical period of cultural and literary development needs new translations and translators, but if the existing translation has not yet exhausted itself, if it is in demand, then we can confidently say that the translation meets the requirements of the reading public, and it testifies that it is made quality.

References

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод /учебное пособие[Текст]/ Л.С. Бархударов. - М.: Высшая школа, 2010.- 235 с.
2. Карпухина В.Н. Аксиологические стратегии текстопорождения и интерпретации текста. – Барнаул: Изд-во АлтГУ, 2012. – 141 с.
3. Карпухина В.Н. Способы интерпретации художественного текста при его переводе в разные семиосферы: Учебно-методическое пособие по курсу «Текст как объект перевода». – Барнаул: Изд-во АлтГУ, 2012. – 35 с.
4. Качалов, К.Н., Практическая грамматика английского языка /учебное пособие/ В.Н. Качалов, Е.Е. Израилевич. - М: Юнвес, 2012. - 716 с.
5. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение / учебное пособие / В.Н. Комиссаров. - М.:ЭТС, 2010. -424 с.
6. Крупнов В.Н. Гуманитарный перевод: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 160 с.

Mowa, mowna komunikacja

Omarova A.O., Adilkhanova G.B., Mayassarova M.A.

Academician E.A. Buketov Karaganda University, Kazakhstan

IT-teacher Kaulanov M.A.

Specialized boarding school named after N. Nurmakov, Kazakhstan

THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD AND THE INTERACTION OF CULTURES.

The article is devoted to the study of the interaction of different cultures and peoples, as well as methods of learning foreign languages, which is an integral part of modern globalized society. Due to the different ways of communication and data transmission, culture and language are increasingly mixed, complementing each other. In order to increase the level of mutual understanding, representatives of various ethnic groups located in different countries of the world need to have an idea of the linguistic picture of the world, as well as when learning languages, it is important to have knowledge about the culture of the people.

Due to various historical and political circumstances and many other facts, representatives of different nationalities may have a distorted opinion about others

The research material is the study of the linguistic picture of the world in linguoculturology. The selection of the material was carried out using Internet resources. The main research method was data analysis based on selected information about behavioral characteristics, as well as analysis of the concept of interaction between the peoples of Russia and Kazakhstan.

We observe the interaction of cultures every day, during the communication of representatives of different nationalities with their own customs, traditions, superstitions and peculiarities, people learn a lot of new things for themselves about other peoples. Being neighboring countries, close nationalities, only in difficult times, having arrived in Kazakhstan, the Russians launched the process of intercultural

communication. At the moment of such communication, people let go of the grievances of the past, realize the value of the present, in comparison with the past. Language in our time is understood as a kind of nation code, and due to various factors, each separate world "nation code" has come to different positions both about its own and about foreign languages. It is very important to remember tolerance and respect for other peoples, it is important to remember and take into account differences in linguistic culture, and then the so-called "Dialogue of Cultures" will take place.

The Russian philosopher Mikhail Mikhailovich Bakhtin (1895-1975) believed that only in dialogue does culture come closer to understanding itself, looking at itself through the eyes of another culture and thereby overcoming its one-sidedness and limitations. There are no isolated cultures – they all live and develop only in dialogue with other cultures: "A foreign culture reveals itself more fully and more deeply only in the eyes of another culture (but not in its entirety, because other cultures will come who will see and understand even more). One meaning reveals its depths by meeting and coming into contact with another, someone else's meaning: a dialogue begins between them, as it were, which overcomes the isolation and one-sidedness of these meanings, these cultures... With such a dialogical meeting of two cultures, they do not merge and do not mix, each retains its unity and open integrity, but they are mutually enriched." [1]

We are able to understand and come to a new way of thinking that all people are the same, regardless of cultural affiliation, getting rid of the tedious stereotypical thinking that has just belittled other peoples. At the same time, we live in a time of global international communication. Never before have there been opportunities to speak so easily with a representative of another nationality living on the other side of the world. But for free communication it is necessary to have certain knowledge.

If neighboring countries are united by a common language, then in the case of distant nationalities, their language and culture become completely alien and incomprehensible. The only knowledge about peoples is often reduced to the same stereotypical thinking: all Koreans eat dogs, the Chinese eat bats, Japan is the most

developed country in the world, all Americans are tolerant of all peoples, and the French are intelligent. But it's far from that. Due to certain peculiarities in thinking, in the processes of historical development, peoples may have a completely different view of the world than your people. Therefore, only by translating our thoughts into another language, we will never convey the exact essence to our interlocutor. To learn foreign languages, it is necessary to master the skills of foreign-language intercultural communication. In the course of intercultural communication, the process of familiarizing a person with cultural values takes place. This form of communication is not limited only to the knowledge of a foreign language, but also deepens into the knowledge of the spiritual and material values of the people, religion, moral attitudes.

Today, knowledge of a foreign language cannot become the key to international communication, because the secret of fruitful intercultural communication is a deep knowledge of both language and culture. When teaching foreign languages in universities and schools, it is important to include information about cultural studies, country studies, as well as business etiquette of this culture. By the way, such training programs as "work and travel" greatly contribute to the development of intercultural communication, when a person himself plunges into the atmosphere in which native speakers live. "Our definition of language presupposes the elimination from the concept of "language" of everything that is alien to its organism, its system - in a word, what is known as "external linguistics", although this linguistics deals with very important subjects and although it is mainly meant when starting to study speech activity". [2]

The value of a true dialogue of cultures lies in the development of our society. We forget about stereotypes, we become capable of a new perception of this world, people become much freer, and most importantly, get a lot of new and valuable knowledge.

Thus, the dialogue of cultures allows you to get acquainted with the culture of other peoples, intercultural communication transmits information from one culture to another. Many factors and cases have led to unjustified hatred between peoples. But

people should understand and realize the value of each person, his language and culture, his uniqueness and charm. It's time to learn not to blame our contemporaries for the sins of the past, for wars and murders, deportations and reforms, unjust sentences and oppression of the people, only those who committed these acts are responsible. The Germans did not remain fascists, the Russians do not symbolize totalitarianism. E. Sepir wrote: "The culture of the people is connected with its history, has its own exceptional features, which are important to evaluate reasonably". [3]

REFERENCES:

1. Leontovich O.A. Russians and Americans: paradoxes of intercultural communication: Monograph. – Volgograd: Peremena, 2002. – 435s.
2. Quote by: Kubryakova 1994: 34.
3. Quote by: Vorkachev 2002: 42.

PEDAGOGICZNE NAUKI

Problemy przygotowania fachowców

а.ш.ғ.к. Сейтбаев Қ.Ж.

Магистрант. Тлейхан Назерке

Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ

Замануи техника мен ғылымның жетістіктері оқытудың жаңа формалары мен әдістерін құру және жетілдіру үшін пайдаланылады. Мұндай оқы түріне қашықтан оқытуды пайдалануға болады.

Қазіргі қашықтан оқыту білім берудің ерекше түрі деп қарастырады. Қашықтан оқыту деп саналатын келешегі зор білім беру жүйесі студентте білімді қалыптастырып қана қоймай, білімнің үнемі және жылдам жаңаруына байланысты осы білімді, дағдыны үздіксіз өз бетінше меңгеру қажеттілігін дамыта алуы керек. Дегенмен, ауылдық мектептерде қашықтан оқыту тәжірибесі әліде аз. Оқушылармен жұмыс істеу әдістемесі пысықталмаған. Қашықтан оқыту сапасы дәстүрлі күндізгі білім беру сапасымен салыстыруға келмейтіндей төмен.

Бұл тек қашықтан оқытуға көшу мүмкін емес себептердің кейбірі ғана болып табылады. Бірақ кейбір тірек қимыл аппараты бұзылған балалар үшін қашықтан оқыту оқудың жалғыз жолы болып табылады. Бүгінгі таңда қашықтан оқытуда студенттердің оқу сапасын арттырудың арнайы әдістерін әзірлеу қажеттілігі туындап отыр.

Заманауи талаптарды ескере отырып, ашық ақпараттық қоғам жағдайында мұндай күрделі міндеттерді шешу заманауи ақпараттық коммуникациялық технологиялар негізінде биологиялық білім беру мазмұныны жүзеге асыру арқылы мүмкін болады.

Қазіргі уақытта биология пәнін қашықтан оқытудың тиісті техникалық мүмкіндіктері және биология пәні бойынша күндізгі бөлімде қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалану бар.

Мектеп оқушыларының көпшілігінің үй компьютері бар және оны білім беру мақсатында пайдаланады, алайда қашықтықтан оқытуды дамыту барысында мемлекет мұқтаж студенттерді компьютерлермен және ақпараттық-коммуникациялық технологилардың басқа құралдарымен қамтамасыз етеді. Көптеген студенттер интернетте білім беру ақпаратын іздейді, бұл биологиялық білімді меңгеру, бекіту және бақылау үшін өз бетінше сабақтан тыс жұмыстар үшін қашықтықтан оқыту сайттарын пайдалануға мүмкіндік береді. Алайда, біздің елімізде биологияны қашықтықтан оқыту интернетте қажетті ақпараттық базамен қамтамасыз етілмеген, сонымен қатар биологияны қашықтықтан оқыту бойынша әдістемелік әзірлемелер де жоқ.

Биологияны сапалы қашықтықтан оқытуда тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қажеттіліктері мен оны тәжірибеде жүзеге асыру мүмкіндіктері арасында қайшылық бар екені анық. Анықталған қайшылық мәселенің өзектілігін және зерттеу тақырыбын таңдауды анықтайды.

Қашықтан оқыту оқушының жеке білім беру бағытын құруға мүмкіндік беретін әдістердің бірі, онда оқу материалының көлемі мен сапасын, материалды беру әдістерін, сабақтардың қарқынын, уақыт шеңберін реттеуге болады.

Қашықтан оқыту мүмкіндіктері шексіз және өз бетінше оқу арқылы материалды меңгеруге, сонда ақ ғаламтор арқылы оқытушыдан кеңес алуға мүмкіндік беретін заманауи оқу құралы болып табылады.

Қашықтан білім беру- қашықтан білім беру ақпаратымен алмасуды қамтамасыз ететін, білім беру үдерісін қолдау мен басқару жүйесін жүзеге асыратын ақпараттық технологияларды пайдалануға негізделген білім беру ортасының көмегімен білім мен дағдыны меңгеру процесі болып табылады. Бұл оқытушы мен оқушының тікелей байланысынсыз қашықтан оқытуға мүмкіндік беретін заманауи ақпараттық телекоммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген оқу процесін ұйымдастыру тәсілі болып табылады.

Қашықтан оқытудың оқу процесінің негізі арнайы оқу құралдарының жиынтығы және келісілген байланыс мүмкіндігі бар, жеке кесте бойынша өзіне ыңғайлы жерде оқи алатын студенттің мақсатты және бақыланатын қарқынды өзіндік жұмысы. (оқытушы телофон, электрондық пошта және тұрақты пошта арқылы, жұмыс жасай алады).

Биология- тірі табиғат туралы ғылым. Биологияның кез келген бөлімімен танысқанда, ол ботаника, зоология, анатомия болсын, оқушы үшін оның зерттейтін объектісін көру маңызды. Бұл оқытылатын материалды жақсы түсінуге, оқуға деген ынтасын арттыруға және қызығушылықты дамытуға мүмкіндік береді. Биология сабақтарында әртүрлі иллюстрациялық материалдар (өсімдіктер, жануарлар және зерттелетін басқа да объектілер) фильмдер мен бейнефильмдер, лицензиялық білім беру интернет ресурстарынан алынған флеш анимациялар қолданылады. Қашықтан білім беру технологиялары мұғалім мен оқушы бір бірінен кеңістіктік алшақ болған жағдайда ғана өзекті емес. бұл технологиялар күндізгі оқыту процесін барлық пәндер үшін ыңғайлы етуге мүмкіндік береді. Қашықтан технологияларды білім беруге егізу үдерісіне толығырақ тоқталайық. Қашықтан оқыту бұл жағдайда дәстүрлі білім беру мәселелерін шешудің қосымша құралы болып табылады. Желі ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндіктерін кеңейтеді, коммуникациялардың саны мен сапасын арттырады және бүкіл оқу процесін белсендіруге мүмкіндік береді. Биологияны оқытуда қашықтан оқытуды интеграциялаудың білім беру моделін жүзеге асыру оны сандық және сапалық тұрғыдан қабылдаудың максималды дәрежесін қамтамасыз ететін ақпаратты беру мен ұйымдастырудың түбегейлі жана формаларын пайдалануға мүмкіндік береді.

А.А.Абдуқодировтың [1] берген анықтамасы бойынша «Қашықтан оқыту- бұл интернет технологиясының арнайы құралдарымен және басқалармен жүзеге асырылатын оқыту үдерісіне қатысты барлық құрамдас бөліктер (мақсаты, мазмұны, әдісі, формасы, оқыту құралдары және т.б.) интерактивтікке мүмкіндік береді. Бұл тыңдаушылар мен студенттер арасындағы қашықтағы байланысты.

Джураев Р.Х. [2] «Педагогикалық білім беруді ақпараттандыру: теория және практика» атты монографиясында «Қашықтан оқыту- өндірістен бөлінген және бөлінбеген білім беру көзқарастарынан ерекшеленетін оқытудың жаңа түрі. Ол білім берудің жаңа формалары, әдістері, педагогтар мен студенттердің өзара әрекеттесуінің құралдары, ұйымдастырылуы, формалары, сондай ақ студенттердің өзара әрекетінің формалары болып табылады.

Дүние жүзінде қашықтан оқыту әр түрлі тәсілдермен жүзеге асырылады: кейбір елдерде қашықтан оқыту мазмұны электрондық мазмұн болады. Бүгінгі таңда түбегейлі әртүрлі тәсілдер бар: олардың бірі қашықтан технологиялар

негізіндегі дәстүрлі білім беруді толықтыруға бағытталған (электрондық оқыту әдістемелік кешен, онлайн тесттер) ал екінші жағынан оның қазіргі заманғы оқыту формасы: педагогикалық, технологиялық, техникалық және т.б.

Қашықтан оқыту- оқу процесінде ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, білім алушы мен студент арасындағы интерактивті байланыс, сонымен қатар білім алушының берілген оқу материалын өз бетінше жүктеп алу мүмкіндігі.

Қашықтан оқыту- оқытудың замануи түрі, білім алушымен педагогикалық қарым қатынас процесі бейнебайланыс, электронды пошта және интернет негізінде жүзеге асырылады.

Қашықтан оқыту әдістемесінің негізгі мақсаты дидактикалық принциптерге, оқыту әдістеріне, педагогикалық технологиялар мен құралдарға (компьютерлік ақпарат көздері, электрондық кітапханалар, бейне курстар,) негізделген ақпараттық білім беру ортасын құру болып табылады. Ақпараттық білім беру ортасының мәні. Осындай ақпараттық білім беру ортасын құру үшін барлық жоғары оқу орындарын бір желігі біріктіру, олардың интернетке қосылуына мүмкіндіктер жасау, оқу орнындағы оқу үдерісін бақылау, электронды құжат алмасуды ұйымдастыру, білім беру ұйымдарының білім беру жүйесіне қатысуы қажет және ақпараттық технологиялар негізінде арнайы оқу әдістемелік кешендер құру арқылы студенттердің өзіндік оқу іс әрекетін ұйымдастыру болып табылады.

Ақпараттық білім беру ортасы дегеніміз- тыңдаушы, оқушы және ақпараттық коммуникациялық технологиялар құралдарының ақпараттық өзара әрекеттесуін құруға және дамытуға мүмкіндік беретін жағдайлардың жиынтығы. Білім беру ұйымдарында ақпараттық білім беру ортасын қалыптастыру оқу процесіне әсер ететін факторларды жеделдетуге оң әсер етеді:

-оқу үдерісіне қатысушылардың пәндер бойынша ақпаратты жылдам алу қажеттілігін қанағаттандыру;

-осы бағыттағы мамандандырылған ғылымдарды дамытуға ақпараттық коммуникациялық технологияларды тарту;

-бейіндік пәндерден оқу материалын жинау және көбейту;

-оқу үрдісінде ғаламдық желігінің мүмкіндіктерін толық пайдалану, ынтасын күшейту, оқу әрекетіне қызығушылықты арттыру, оқу әрекетінің

қарқынын тездетуге тырсу, оқушының оқу әрекетін белсендіру, оқыту формасын жетілдіру, оқу процесін ұйымдастыру болып табылады.

-тыңдаушының белсенділігін белсендіру;

-өз бетінше білім алу дағдылары мен біліктілігін дамыту.

Бұл ақпараттық білім беру желісін құруда жоғары оқу орындарының білім беру платформасын құру маңызды болып саналады. Платформа- білім берудің жаңа, заманауи және инновациялық түрі, студенттерге қызмет көрсету мүмкіндігі бар интернет сайт. Білім беру платформасын құру ақпаратты логикалық тұрғыдан жүйелеуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. А. Абдукодиров, А. Пардасов. Масофали укитиш назарияси ва амалиёти. Тошкент, 2009

2. Р.Х. Джураев, Таълим менежменти. Тошкент, 2009.

*** Төрекева Ф.М., ** Майматаева А.Д.**

** Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті «Биология» мамандығы
магистрі*

*** Абай атындағы ҚазҰПУ, PhD*

БОЛАШАҚ БИОЛОГ - МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Коммуникация мен қарым-қатынастың айырмашылығына алғаш назар аударғандардың бірі Е.Д. Жарков болды. Е.Д. Жарковтың пікірінше: «әдетте кез-келген ақпарат алмасу қарым-қатынас деп саналады. Бұлайша түсіну бұл терминнің мағынасын ұлғайтып: қарым-қатынас іс-әрекетпен теңеседі. Коммуникация мен қарым-қатынастың ара жігін ажырату қажет. Бастапқысы ақпаратты тасымалдау мен қабылдауға қатысты. Ал екіншісі – өзіндік ұйымдастыру үдерісіне байланысты[1]. Кез-келген коммуникация- қарым-қатынас, бірақ әрбір қарым-қатынас коммуникация емес, яғни, индивидтердің қарым- қатынасы коммуникативтік байланыстарсыз да іске асырылуы мүмкін жағдайлары бар. Онда үдеріс жай ғана өз өзіне бағытталған психикалық іс-әрекетті көрсетеді [2,3].

Елімізде болашақ мұғалімді даярлау сапасы мен деңгейін жетілдіру мәселесі түрлі қырынан қарастыру бойынша жеткілікті деңгейде іргелі зерттеу жұмыстары жүргізілген. Ғалым Ж.Ы.Намазбаева және оның шәкірттерімен тұлғаның қалыптасуы тікелей мәдениетпен байланысты мәдени-тарихи тұжырымдама негізінде ғана тұлғаны зерттеуге болады дейді[4].

Болашақ биолог мұғалімдерінің коммуникативтік әлеуетін бағалау эксперименттен кейін жоғары деңгейдің 25 % артқандығын, төменгі деңгейдің 16 % төмендегені анықталды.

Болашақ биолог мұғалімдерінің коммуникативтік әлеуетінің экспериментке дейінгі көрсеткіші

Экспериментке дейін		
Деңгейлері	Студент саны	%
жоғарғы деңгей	3	25%
орташа деңгей	5	42%
төмен деңгей	4	33%

Қарым-қатынас бұл адамдар арасында байланыстың өрбуі мен күрделі көпжоспарлы үдерісті анықтау, адамды түсіну мен қабылдау, екіжақтың өзара стратегиялық бірігуіне дағдыландыру болып келеді.

Эксперимент нәтижелерін бағалау зерттеу жұмысымыздың теориялық бөлімінде анықталғандай, студенттердің коммуникативтік әлеуетін қалыптастыру бойынша іске асты. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында алынған нәтижелер мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

- жоғарыда ұсынылған жүйелі жұмыстар болашақ биолог мұғалімдерінің коммуникативтік құзыреттілігін ағылшын пәндерді оқытуда қалыптастыруды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді;

- арнайы ұсынылған әдістемені қолдана отырып, кәсіби дайындық үдерісінде студенттердің коммуникативтік әлеуетін қалыптастыру деңгейлерін жетілдіруге болады;

- болашақ биолог мұғалімдеріне ұсынылған әдістемені іс-тәжірибеге енгізу зерттеліп отырған әлеуетті қалыптастырумен бірге, коммуникативтік креативті мұғалім тұлғасын дамытуға ықпал етеді.

Сауалнама сұрақтары бәрінде бірдей, студенттердің бірінің екіншісіне көмектесуіне т.б. жол берілмейді. Студенттердің көрсетілген жауаптарын бағаладық.

**Болашақ биолог мұғалімдерінің коммуникативтік әлеуетінің
эксперименттен кейінгі көрсеткіші**

Эксперименттен кейін		
Деңгейлері	Студент саны	%
жоғарғы деңгей	6	50%
орташа деңгей	4	33%
төмен деңгей	2	17%

Эксперименттік оқыту үрдісінің барлығы студенттердің дербестігі, өз ойы, көзқарас пікірі, болуын көздеді. Олардың шығармашылық жұмыстарға икемдеу амалдарының әртүрлі түрі қарастырылды, кәсіпкерлік іс- әрекеттерін игеру білімдері мен дағдыларын қалыптастыруға үлкен көңіл бөлінеді.

Тәжірибелік - эксперимент жұмыстары нақты оқу үдерісі жағдайында ұйымдастырылды және орындалды. Аталған эксперимент барысында болашақ биолог мұғалімдердің коммуникативтік әлеуетін қалыптастырудың тиімді жолдарын анықтауды көздедік.

Зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастырудың динамикасы эксперименттің басынан соңына дейін үздіксіз қадағаланып отырды. Сондықтан, болашақ биолог мұғалімдердің коммуникативтік іс - әрекетін қалыптастыру кезеңдері жоғырылаған сайын студенттердің деңгейлері үздіксіз бақылауда болды.

Болашақ биолог мұғалімдерінің коммуникативтік әлеуетін бағалау эксперименттен кейін жоғары деңгейдің 25 % артқандығын, төменгі деңгейдің 16 % төмендегені анықталды.

Эксперимент нәтижелерін бағалау зерттеу жұмысымыздың теориялық бөлімінде анықталғандай, студенттердің коммуникативтік әлеуетін қалыптастыру бойынша іске асты. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында алынған нәтижелер мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

- жоғарыда ұсынылған жүйелі жұмыстар болашақ биолог мұғалімдерінің коммуникативтік құзыреттілігін ағылшын пәндерді оқытуда қалыптастыруды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді;

- арнайы ұсынылған әдістемені қолдана отырып, кәсіби дайындық үдерісінде студенттердің коммуникативтік әлеуетін қалыптастыру деңгейлерін жетілдіруге болады;

- болашақ биолог мұғалімдеріне ұсынылған әдістемені іс-тәжірибеге енгізу зерттеліп отырған әлеуетті қалыптастырумен бірге, коммуникативтік креативті мұғалім тұлғасын дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Жарков Е.Д. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании // М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 35 с.
2. Андреева И.В., Балобанова Л.А. Межкультурная коммуникация. Учебное пособие. – Владивосток : Изд-во ВГУЭС, 2011. – 96 с.
3. Грушевицкая Т.Г. Основа межкультурной коммуникации. – М.: Юнит, 2002. – 352с.
4. Намазбаева Ж.Ы. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы: 2010. – 324 б.

*** Әбілда А.Б., **Калиева А.Б.**

**Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда*

***Торайғыров университеті, Павлодар*

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ АЙМАҚТЫҚ КОМПОНЕНТ БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аймақтық термині өзінің туған жер туралы халықтық білім ретінде өте ежелгі кезеңдерден бастау алған. Белгілі ғалым-тарихшы Д.И.Копылов ол туралы былай тұжырымдаған: «Ұрпақтардың өз туған жеріне, қоршаған ортасына, тарихына, халқына, сан-қырлы жақтарына деген қызығушылық отырықшы өмірден бастау алған, ал өлке туралы ақпараттарды жинақтау және беру мен тарату, әрдайым өмірлік мүдделерден туындаған» [1]. Расымен де, өлкетану ол ата-бабамыздан, байырғы заманнан қалыптасқан үдеріс. Ол біздің тұрақтаған аймағымызбен, сол жердің өзіне тән ерекшеліктерімен, өмір сүру салтымен, тіпті тілдік құрылыммен тікелей байланысты дамып, қалыптасып отырды.

Бірақ та өлкетану бір пәннің оқыту процесімен байланысты, өзіне тән әдістерімен, ерекшеліктерімен ғылым ретінде салыстырмалы түрде жақында пайда болды. Оның қалыптасуы бірнеше кезеңдерден тұрды.

Бірінші кезеңде, өлкетану көрінісіндегі мәліметтер ұрпақ арқылы ауыздан-ауызға таралып отты, ал кейін шежірелерде, мемлекеттік құжаттарда көрініс тапты. Бұл уақытта өлкетану мәліметтері жан-жақты көрініс тауып, болып жатқан жағдайларды, табиғатты және ортаның өмірін қамтыды.

Екінші кезең әртүрлі аймақтарды зерделеумен және оны сипаттаумен байланысты орын алды. Осы кезде өлкені зерттеу мен оны барынша сипаттау әрекеттері алғаш іске асты.

ЖОО-дағы аймақтық компонент бойынша жасалған жұмыстардың бірінде И.С.Матрусов: «өлкетану принципі дегеніміз – білім процесінде студенттерге айналадағы шындықтан белгілі фактілер мен білімді игеру сапасын арттыру мақсатында зерттелетін бағдарламаланған биологиялық материалдың арасындағы ассоциативті байланыстарды орнату. Білім беруде өлкетану

принципін іске асыру арқылы студенттердің сана-сезімінде зерттелінетін биологиялық ұғымдар мен заңдылықтар, олардың әртүрлі аймақтағы көріністері туралы байланыс орнайды» - деп түсіндірген [2].

Ғалымдар мен педагогтар аймақтық компонент мәнін оқытылған материалдар мен туған жерді тану нәтижесінде алынған білім арасындағы байланысты орнатуда айқындады. Өлкетану принципі биологияны оқытуда маңызды рөл атқарғанымен, педагогикада ол географияның дамуымен байланысты пайда болды.

Т.П.Герасимова аймақтық компонент тиімділігі туралы мынадай тұжырым жасаған: «аймақтық компоненттің арқасында студенттердің қоршаған ортасы «тірі биологияға» айналады; олар оны зерттейді, ерекшеліктерін түсіндіреді» [3].

Аймақтық компонент биологияны оқытуда «белгіліден-белгісізге, жақыннан-алысқа» ережесін құруға мүмкіндік береді[4,5]. Өлкетану принципінің негізгі мақсаты – студенттерге таныс жерлерде, күнделікті жағдайда биологиялық шынайылықты, оның жеке компоненттерінің қатынасы мен байланысын байқауға мүмкіндік беріп, биологиялық ғылымның негізін құрайтын алынған идеяларға түсінік қалыптастыру үшін бақылау нәтижелерін сабақта қолдануға мүмкіндік беру.

Анықтау экспериментінің мақсаты – өлкетану негізінде студенттердің өлкетанымдық білімдерін анықтап, «Насекомдар (Insecta) класының биоэкологиялық ерекшеліктері» бөлімінде студенттердің білімдерін, танымдылық деңгейлерін анықтау және «Омыртқасыздар зоологиясы» пәні мазмұнына өлкетану материалдарын ендірудің тиімділіктері мен әдіс-тәсілдерді пайдалану жолдарын қарастыру.

Анықтау экспериментін жүргізу кезінде мынадай міндеттер жүзеге асырылды:

- білім беру барысында студенттердің өлкетану танымдылықтарын қалыптастыру;
- студенттерге өлкетану негізінде білім беру үдерісін ұйымдастырудың әдістемесін ұсыну және апробациядан өткізу;
- ұсынылған әдістеме негіздерінің тиімділігін анықтау.

Анықтау эксперименті кезеңінде студенттерге арнайы электронды форматта Google forms электронды сайты қолдану арқылы сауалнама құрыстырылып жіберілді.

Әрине, тәжірибеге кіріспес бұрын, біріншіден студенттердің бұл курс туралы пікірлерін, осы уақытқа дейінгі қалыптасқан мәліметтерін, олардың жинақтаған біліктерін тексеру және бағалау өте маңызды болып табылады.

сауалнама студенттердің өлке туралы білімдерін, көзқарастарын, ой-пікірлерін, студенттің қандай деңгейде өз өлкесін меңгергендігін білу үшін арнайы жасақталған.

Алынған жауаптарға қарап, біз студенттердің өлкетану негізінде білім алуы туралы көзқарастары жақсы екендігін, ұғымның мағынасын дұрыс аша алатындығын, бірақта өз өлкесінің фаунасы мен флорасы туралы танымдылық деңгейлері аса жоғары емес екендігін аңғара аламыз. Сонымен қатар өз өлкесін тануға қарсы емес екендіктерін аңғаруымызға болады. Сондай-ақ өлке туралы мәліметтерді қайдан жинақтайтындығы қызық болғандықтан, арнайы қойылған болатын. Одан бөлек, тәжірибені жүргізу үшін оларға сабақтарды қалай жүргізген ыңғайлы, қалай қызықты, қандай материалдарды немесе ақпарат көздерін қолдану арқылы деген секілді сұрақтар, сабақты оларға ұнамды бағытта ұйымдастыру үшін алынған болатын.

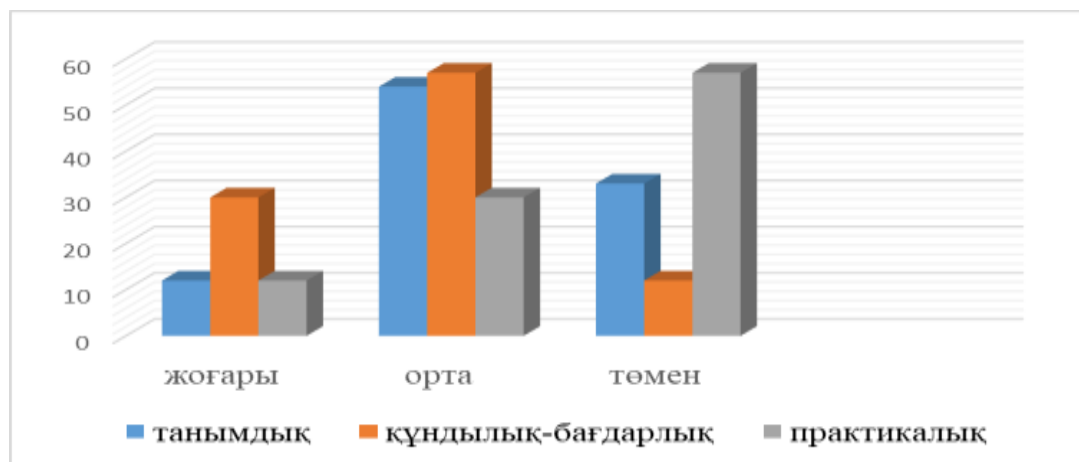
Енді білім беру экспериментінің анықтаушы кезеңін қорытындыласақ, студенттердің өлкетану туралы түсініктері, көзқарастары сараланды, Қазақстанның «Насекомдар (Insecta) класының биоэкологиялық ерекшеліктері» туралы білім деңгейлері анықталды, оларға экологиялық және патриоттық тәрбие берудің маңыздылықтары негізделді. Сондай-ақ, өлкетану негізінде студенттердің насекомдар класын тануға, оларды қорғауға, қамқорлық танытуға, сақтауға байланысты түрлі тиімді критерийлер талданды. Түрлі деңгейлік статистикалау әдістері арқылы студенттердің танымдық, құндылық-бағдарлық, практикалық біліктерін анықтаушы эксперимент нәтижесі ретінде 1,2 - суретте көрсетуді жөн көрдік.

Бұл кестедегі нәтижені салыстырмалы түрде төмендегі суреттер арқылы көруге болады (сурет 1, 2).

1 сурет-Эксперимент тобындағы (ЭТ) студенттердің анықтаушы экспериментінің нәтижесі

Алынған нәтижелерді талдай отырып, студенттердің сұрақтарға жауап беруін үш сатыға бөліп қарастырдық. Олар: жоғары, орташа, төмен. Біз студенттердің жауаптарының салмақтылығына және толыққандылығына назар салдық.

2 сурет-Бақылау тобындағы студенттердің (БТ) анықтаушы экспериментінің нәтижесі

Қазіргі жаһандану дәуірінде жан-жақты дамыған, жеке тұлға ретінде қалыптасқан, жан-жақты, білімді, талапты, кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан мұғалімдерді дайындау бүгінгі күннің маңызды мәселелерінің бірі. Осыған орай білім беру үдерісі арқылы өлкетану негіздерін меңгеріп алуға қабілетті, алған білімдерін оқытуда және болашақта кездесер өмірлік жағдайларда, туындауы мүмкін мәселелерде, өзін-өзі дамытқан, шығармашылығы жоғары, қиын жағдайларды шешуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру өте маңызды. Осыған

байланысты, студенттердің өлкетанымдық қабілеттерін қалыптастыру, білім беру мазмұнына мақсат етіп қойылған ажырамастай талаптарға жатқызылатыны белгілі.

Пайдаланған әдебиеттер

1.Копылов Д.И. Краеведение: структура, проблемы, перспективы // Ежегодник Тюменского областного краеведческого музея. Тюмень, 2000 г.-38 с.

2.Пирожков Г.П. Краеведческое образование как составляющая культурологической подготовки специалиста. Тамбов: 2007. - 387 с.

3.Болашақ мұғалімдерді мектептегі экологиялықөлкетану жұмысына дайындаудың педагогикалық шарттары [Текст]: педагогика ғылымдарының канд. дис. автореф.: 13.00.01-Жалпы педагогика, педагогика және білім тарихы, этнопедагогика / Тұрабаева, Г.Қ. – Шымкент : [б.и.], 2006. - 26 с.

4.Матрусов И.С. Учебно-познавательные мотивы и пути их исследования. Формирование учебной деятельности. – М., Просвещение, 1992,- 196с.

**Turdybekova¹ K.M., Turdybekov² M.K., Shulgina-Tarachshuk¹ A.S.,
Turdybekova¹ K.K., Tarachshuk¹ N.O.**

¹Karaganda Buketov University, Kazakhstan

²Karaganda technical University, Kazakhstan

INTEGRATION PROCESSES IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

The intensification of innovation processes has acquired decisive importance in the modern era. Currently, education is considered one of the most important components of national innovation systems (NIS). Attention is drawn to the general economic significance of the education sector, as well as to several groups of functions in the following areas: training of specialists; generating new knowledge; organization of the innovation process; support for innovation; commercialization of innovations; ensuring communication with the environment. The structure of the NIS combines science, education and innovation, which implies harmonious interaction, development and balance. The integration of science, education and innovation requires a qualitatively new innovation infrastructure, new forms of organization of scientific, educational and innovation activities.

You need to focus on:

- formation and development of innovative infrastructure of universities with an emphasis on creating a favorable environment for the exchange of ideas, the development of adequate projects and business plans. Create a team of students, scientists, teachers, university staff and university partners.

- the formation and development of university small innovative firms (startups) not only as key subjects for the commercialization of R&D (research and development work), but also as objects for monitoring and researching innovative processes and platforms for innovative practices for students, undergraduates, doctoral students and teachers universities. In this regard, it is necessary to practically implement the following principles of the educational process.

1. Gradual formation of the relevant skills and competencies of future specialists at all stages of education from solving educational problems to learning based on solving real production and scientific problems in the framework of the implementation of specific projects.

2. An integrated approach to the development of skills and competencies, involving interdisciplinary interaction of students, teachers and scientists.

3. The formation of these skills and competencies on an ongoing basis through the creation of organizational structures, platforms, laboratories, engineering workshops.

The development of the higher education sector has been marked by intensive and large-scale changes caused by three main vectors. First, it is the need for the socio-economic development of countries associated with the formation of a new technological mode of the economy. Secondly, it is the strengthening of integration processes in the system of higher education and the formation of a global educational space. Thirdly, this is an increase in the average age of the formation of professional competencies and the spread of the concept of "lifelong learning".

Among the complex solutions to problems in the field of innovative education are the preparation of a concept for the integration of science and education; targeted training and certification programs for highly qualified scientific personnel for a long period and other educational programs. Thus, it is necessary to take into account the innovative aspect of the problem, which implies the actual construction of a multi-level system of training and retraining of personnel for scientific and innovative entrepreneurship and solving the issues of attracting young people to science in the field of innovation. The innovation process will help ensure the new integration of mechanisms such as the creation of educational, scientific and industrial consortiums. The basis of their activity is the introduction of an enterprise of scientific and technical developments, the creation by the departments of the university of laboratories of research institutes with simultaneous targeted training of both production specialists and students.

A successful transition to the country's innovative development requires a highly developed scientific and technological potential - first of all, teachers and a wide network of research and educational institutions, multilingual scientific and technical knowledge.

Universities should be an important part of the national innovation system, which makes it important.

Most of the concepts of innovation research, such as the innovation system, the triple helix model, and open innovation, which have emerged in the context of the development of a knowledge-based society, emphasize new kinds of relationships between universities and economic development.

The university has evolved from a secondary to a primary institution for economic growth in a knowledge-based society. This role of higher education as an "innovation engine" highlights the long-term economic effects of the university's social activism, such as improving the quality of the workforce, transferring technology to industry, and making the local environment more attractive to entrepreneurs [1].

As we enter an era of innovation ecosystem with hallmarks such as sustainable social transformation, collaborative innovation and transnational knowledge sharing, there are also new social demands on higher education.

For example, one report from the European University Association (EUA) lists four roles of universities in regional innovation systems: education, research, knowledge sharing for innovation systems, and strategic transformation [2].

All these emerging roles indicate that universities are becoming a catalyst for sustainable development, development in innovative ecosystems. Knowledge sharing is critical to compliance; social entrepreneurship is essential for sustainable social change.

References:

1. Burdzhhalova F., Gontmakhera E., Grishina I. Social component of innovative development. M.: IMEMO RAN, 2013.
2. Tia Luccola (European Association of Universities) Can quality assurance help universities become engines of innovation? // Bulletin "Higher Education in the World". 2019. No. 14.

к.х.н., Утегенова А.С., м.п.н., Мусина Г.И.

Карагандинский университет имени Е.А.Букетова, Караганда, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Информационные и коммуникационные технологии расширяют спектр фундаментальных концепций, таких как образование и язык. Функция, которую выполняет язык, - получать и передавать знания через него. Инструменты, которые человек использует помимо языка, – это письмо, пресса, телефон, телевизор, компьютер и интернет. Образовательный подход, основанный на многообразии содержания учебного процесса, его организации, предполагает приобретение обучающимися творческих, профессиональных навыков и их потенциальных, коммуникативных, информационных компетенций. Быстрое вхождение информационных и коммуникационных технологий в нашу жизнь стало возможным благодаря широкому распространению персональных компьютеров и появлению интернета. Поэтому и знания невозможно представить без этих явлений.

Информационные технологии - это педагогические технологии, использующие специальные подходы, программные и технические средства, работающие с информацией (кино, аудио -, видеоинструменты, компьютеры, телекоммуникационные узлы). То есть использовать информационные технологии для создания новых способов передачи знаний (деятельность педагога), восприятия знаний (деятельность обучающегося), оценки качества обучения и всестороннего развития личности учащегося в учебно-воспитательном процессе. Понятия, вошедшие в сферу образования, следующие: «информационно-коммуникационные технологии» (ИКТ), «ИКТ-компетентность», «дистанционное обучение», «ресурсы цифрового обучения», «интерактивное оборудование», «дистанционные технологии», «интерактивные технологии» и др.

Три основных преимущества информационно-коммуникационных технологий в образовании: а) в процессе обучения изображения с помощью ИКТ могут быть легко использованы в целях сохранения в памяти как студентов, так и преподавателей; б) с помощью ИКТ преподаватели могут легко интерпретировать сложные инструкции, при этом обеспечивается большее понимание студентами; в) с помощью ИКТ преподаватели могут создавать интерактивные группы, а их занятия могут быть более привлекательными, что, в свою очередь, может привести к повышению вовлеченности и концентрации учащихся [1].

Три основных недостатка информационно-коммуникационных технологий в сфере образования: а) возможность опасности при регулировании техники; б) дороговизна покупки; в) наличие трудностей у преподавателей, не имеющих опыта работы с ИКТ-инструментами.

Эффективность обучения всегда зависит от уровня подготовки педагогических кадров. В настоящее время преподаватель остается важным звеном в процессе обучения, но взаимосвязь информационных технологий и образования способствует формированию новой роли педагога. В высокотехнологичной среде преподаватель не только является носителем информации, но и помогает студентам - понять процесс обучения, найти нужную информацию, показать, как она может быть использована для определения соответствия информации заданным требованиям и решения проблем, вопросов.

При использовании информационно-коммуникационных технологий на занятии преподаватель готовит новое поколение к дальнейшей жизни в информационном мире. Как уже отмечалось, роль, задачи педагога несколько изменились. Рациональным будет педагог, который сможет не только передать базовые знания, но и направить студента на самостоятельное усвоение знаний. Ни компьютер, ни информационные технологии не могут самостоятельно формировать интеллектуальные и этические качества выпускника вуза, это лишь средства решения мировоззренческих проблем и эти решения студент может найти только при помощи грамотного преподавателя. В этой ситуации роль педагога кардинально меняется. Вместо «передатчика» знаний он становится планировщиком и энергичным руководителем процесса обучения. А студент-это не просто «приемник» знаний, он исследователь, так как многие учебные программы часто разрабатываются на принципах развивающих технологий

обучения. Вместо пассивно полученных знаний знания, полученные самостоятельно, становятся ценными и значимыми для учащегося, поэтому использование информационно-коммуникационных технологий позволяет эффективно решать многие обучающие и воспитательные задачи.

Интерактивность - понятие, раскрывающее характер и степень взаимодействия между объектами. Это понимание применяют в области теории информации, информатики и программирования, телекоммуникационных систем, промышленного дизайна и др. Интерактивность - это взаимодействие, построенное на программном обеспечении, которое предполагает взаимодействие с предоставлением информации, навигацией по содержанию, поиском данных по ключевым словам и другими формами диалога с пользователем. Интерактивная технология - программное обеспечение, которое работает в режиме диалога с пользователем и позволяет управлять процессом обучения.

В связи с новой концепцией образования преподавателю необходимо систематически повышать свою квалификацию в области учебных инновационных технологий.

Интерактивные технологии меняют характер знаний, они влияют на оборудование учебных заведений. Чтобы грамотно использовать все богатство возможностей интерактивных технологий, преподаватель сам должен знать эти возможности. Работа преподавателей из-за интерактивных технологий будет более созидательной и интересной, повысится эффективность обучения учащихся и студентов.

Один из самых основных и интересных инструментов интерактивного обучения - это интерактивные доски и проекторы, которые он использует в образовании [2]. При работе с интерактивной доской для преподавателя наблюдается ряд преимуществ: позволяет интерпретировать новый материал; стимулирует импровизацию и гибкость, позволяет создавать заметки и рисунки поверх любых приложений и веб-ресурсов; позволяет сохранять и распечатывать изображения на доске, в том числе заметки, сделанные во время урока, при этом не тратится много времени и времени и облегчает проверку освоенного материала; позволяет обмениваться материалом друг с другом и повторно использовать его; поощряет поиск нового подхода к обучению, стимулирует профессиональный рост; позволяет работать в аудитории. Для студентов:

занятия становятся интереснее и развивают мотивацию; дают больше возможностей для участия в коллективной работе, развивают личные и социальные навыки; сохраняют все, что указано на доске и распечатать, освобождают от необходимости писать лекцию в связи с печатью; - возможность осмысления идей усложнения в результате более точной, эффективной, динамичной передачи материала; развитие различных стилей обучения позволяет использовать, подстраиваясь под определенные потребности, преподаватели обращаются к разнообразным ресурсам. Студенты начинают работать творчески и становятся более уверенными в себе.

Современный учебный урок электротехники должен учитывать влияние всех вызовов современности (глобальных тенденций) на формирование сознания и мировоззрение подрастающей личности, оценку вечности и ценностей. Так, информационные вызовы предполагают развитие у учащегося знаний и умений в области применения компьютерных технологий, культуры работы с информацией. Современные студенты любят воспринимать информацию в ее динамике, особенно с помощью интенсивного визуального ряда, а не текста. Сегодня ориентация делается на мультимедийные знания. На уроках электротехники и электроники можно использовать различные формы работы ИКТ как средство повышения познавательной активности учащихся. Это может быть использование готовых программ, имеющихся в медиатеке по электротехнике и электронике, создание собственных обучающих ресурсов, работа в сети Интернет [3]. Преподаватель становится разработчиком новой технологии обучения, что, с одной стороны, повышает его творческую активность, а с другой – требует высокого уровня технологической и методической подготовки. Благодаря наличию обратной связи характер самоконтроля в процессе обучения при компьютерной форме обучения существенно меняется. Высокий уровень наглядности и заинтересованности учащихся в этом виде работы растет внимание на уроке, происходит осмысленное понимание многих процессов, схем, моделей. Абстрактное мышление, разработанное здесь, и пространственное воображение необходимы. Использование любой визуальной информации на уроке дает оптимальный эффект: на некоторых занятиях достаточно показать несколько плакатов с таблицами или портретами ученых. При этом нецелесообразно готовить презентацию в виде последовательности слайдов. Потому что какой из

инструментов обучения ни имеет значения сам по себе, он важен только как инструмент, который помогает усваивать контент. Здесь есть смысл сказать, что занятия, которые используют презентации, должны быть привычными и удобными как для студентов, так и для преподавателей.

Если на занятии в комплексе используется несколько наглядных пособий, если существующие таблицы, схемы, рисунки устаревают или не приходят в голову преподавателю, то презентация – современное решение проблемы. Отчасти это логично, поскольку внимание не уделяется техническим паузам: развешивание плаката, видеомagneфона и т.д., что позволяет сконцентрироваться на содержании [4].

Презентации также делают сами студенты. Здесь студенты осваивают работу с компьютером, учатся выбирать главное, контролировать свою игру. Доклады и рефераты, которые сдают студенты, обычно не читаются в аудитории из-за нехватки времени. А презентации можно отнести на занятия или представить в виде визуального ряда при сдаче задания. Опять же очевидная польза от такого типа домашнего задания. Создание банка картин, анимаций по профилю. Накопление такого банка - процесс, который представляет собой серьезную проблему, и здесь студенты являются первыми помощниками. Использование информационного ресурса возможно не только на уроке, но и в домашних условиях, что может быть рекомендовано студентам дистанционной формы обучения в качестве помощи в выполнении контрольных заданий и подготовке к экзамену. Подготовка материалов, структурирование и оформление данной работы, наряду с профессиональным ростом самого преподавателя, дают ему некоторое удовлетворение [5]. Повышение мотивации в обучении; развитие научного стиля мышления - формирование наглядно-эвристического компонента мышления; смещение акцента с преподавательской деятельности на самостоятельную познавательную деятельность обучающихся; организация самостоятельной и практической работы на уроке; обеспечение разнообразия форм, отражающих обучающую информацию, способствующую повышению качества знаний; развитие новых отношений; повышение информационной компетентности студентов; формирование новых путей формирования умений; расширение кругозора; формирование исследовательских умений; уменьшение количества неуспевающих учащихся.

Список литературы:

1. <http://www.elmoglobal.com/ru/html/ict/01.aspx>
2. Электронные интерактивные доски SmartBoard – новые технологии в обучении. [Электронный ресурс]
3. Беляев М.И., Григорьев С.Г. и др. Теория и практика создания образовательных электронных изданий. // М.: Изд-во РУДН, - 2009, 241 с. Часть 1.72 с.
4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. // Под ред.Е.С. Полат. / М.: «Академия», - 2009.
5. Сергеева Т. Новые информационные технологии и содержание обучения. // Информатика и образование. М., - 2008. №1. С.3-10.

Metodyczne podstawy wychowania

А.ш.ғ.к. Сейтбаев К.Ж.

Магистрант Аvezова Г

Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты

МЕКТЕПТЕРДЕ ОҚУ -ТӘЖІРИБЕ УЧАСТОГІНІҢ ОҚУ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

Биологиялық білім мен дағдылар білім берудің маңызды құрамдастарының бірі болып табылады, оның негізінде жануарлар дүниесінің танымдық, практикалық, экологиялық эстетикалық маңызы ашылады. Мұғалімнің жұмыс тәжірибесін талдау жеріміздің биологиялық және экологиялық сауатты иелерін тәрбиелеу үшін оқушыларды мектеп жасынан бастап практикалық мәселелермен тығыз байланысты біліммен қаруландыру қажет деп тұжырымдауға негіз береді. Оқытуды өмірмен, теорияны практикамен байланыстыруда биология және ауыл шаруашылығы еңбегі курстарын оқытуда жақсы, прогрессивті дәстүрлер бар, бұл ең алдымен мектепте оқу эксперименттік алаңды құру мен пайдаланудан көрінеді.

Биологияны және ауылшаруашылық жұмыстарын оқытуда оқу тәжірибелік алаңның базасын пайдалану әдістемесінің жекелеген мәселелері П.И.Бровицкий, Н.М.Веризилин, Н.А.Рыков, Д.И.Трайтак, А.А.Шибанов, С.В.Щукин, А.Е.Ставровский және басқа әдіскерлер еңбек етті. [1,-6].

Мектеп тәжірибесін талдау оқыту процесінде оқушылардың биологиялық және экологиялық білімін қалыптастыру үшін базаны пайдалану мәселесіне жеткіліксіз көңіл бөлінетінін көрсетті.

Қазіргі уақытта мектептердегі оқу – тәжірибе алаңы оқушылардың табиғатқа, ауылшаруашылығына деген қызығушылығын, сүйіспеншілігін арттыру мақсатында ұйымдастырылған, жаратылыстану, биология, химия, география және басқа пәндер бойынша білімді табысты меңгеру, оқушылардың өсімдіктерді өсірудегі қарапайым практикалық дағдыларды меңгеруі, эксперименттік жұмыстарды жүргізуде қажет болады.

Бұл мәселені шешуге мектептің оқу тәжірибе алаңындағы жұмысты сауатты ұйымдастыру ықпал етеді. эксперимент учаске - оқушылардың

мұғалімнің жетекшілігімен экологиялық білім негіздерін игеретін, өсімдіктердің өсуі мен дамуын бақылау мақсатында мақсатты оқу және тәжірибелік эксперименттік жұмыстарды жүргізетін, оларға қоршаған ортаның әртүрлі факторларының әсерін зерттейтін жұмыстар жасалынады.

Мектептің оқу тәжірибе алаңы табиғатты ұтымды пайдалану, қоршаған ортаға құрметпен қарау негіздерін қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Қазіргі уақытта ауыл оқушыларының білім мазмұнына жеке және қосалқы шаруашылық әсер етеді. Ауылдық жерлерде жұмысшының ауыл шаруашылығы еңбегінің жалпы құнының бестен бір бөлігін құрайтын жеке қосалқы шаруашылықтарда жұмыс істеуге көп уақыт бөлінеді.

Аграрлық саясат саласындағы жүргізіліп жатқан қайта бағалау бүгінгі күні бізде жеке қосалқы шаруашылықтарға ауыл шаруашылығы өндірісін ұйымдастыру нысандарының бірі ретінде қарауға мәжбүр етеді. Жеке қосалқы шаруашылық қазіргі уақытта ауыл тұрғындарын өз отбасыларына азық түлік өнімдерімен қамтамасыз ету құралы ретінде қарастырылады, оның артығы мектеп асханаларында пайдаланады.

Сондықтан, биологиялық сабақтар оқушыларға әрбір мәдени өсімдік өзінің биологиялық ерекшеліктеріне байланысты жоғары өнім алу үшін нақты агротехнологияны қажет ететінін және жеке қосалқы шаруашылықтарда қажетті іс әрекеттерді сауатты жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Педагогикалық әдістемелік әдебиетерде, мектептің оқу тәжірибелік эксперимент алаңында сабақтарды өткізу әдістемесі мәселелердің нашар әзірленгенін, мұғалімдердің өз бетінше түбегейлі шешімін таппай отырғанын көрсетеді. Олардың қатарында оқушылардың биологиялық білімін қалыптастыру бойынша сабақтарды өткізуді жетілдіру, учаскедегі сабақтардың тиімділігін арттырудың педагогикалық шарттарын анықтау, білімді нақтылау мен тереңдетудегі тәжірибелік эксперименттік жұмыстар мен бақылаулардың рөлін анықтаудың бірқатар маңызды мәселелер бар.

Мектеп алаңы теориялық және практикалық сабақтарды өткізуге болатын өзіндік оқу алаңы болып табылады. Биологиялық, және ауылшаруашылық білімдерін ойдағыдай ұйымдастыруда оқушылардың биологиялық білімдерін

қалыптастыру үшін оқу тәжірибелік алаңды дұрыс пайдаланудың пайдасы зор болады.

Мектептің оқу тәжірибе алаңы мектептің меншігіндегі, онда оқу тәжірибе жұмыстары жүргізілетін және оқушыларға қолжетімді ауыл шаруашылығы жұмыстары ұйымдастырылатын жер учаскесі. Оқу тәжірибелік сюжеттер оқушыларға ауылшаруашылық білімдері мен дағдыларын меңгеруге, жаратыстану цикл пәндері бойынша білім деңгейін көтеруге және оқушыларды ғылыми зерттеу жұмыстарының қарпайым түрлерімен таныстыруға көмектесу мақсатында бастауыш, толық емес орта және орта мектептермен құрылады. Бірқатар биологиялық концепцияларда мектептің оқу тәжірибелік аймағында зерттеу мақсатқа сай. Оқу эксперимент алаңында мақсатты түрде ұйымдастырылған оқу сабақтары оқу тәрбие процесінің басты мәселесі- мектеп оқушыларының білімін өз сенімдеріне айналдыру, биологиялық білімді өз өмірінде және еңбекте қолдана білу қабілетін дамыту мәселесін сәтті шешеді.

Демек, мектеп оқушыларына білім беру жүйесінде оқу тәжірибелік алаңның рөлі маңызды болып келеді.

Мектептің оқу тәжірибе алаңында 1-4 сынып оқушыларымен еңбекке оқыту бағдарламаларына сәйкес жұмыстар жүргізіледі. Учаскеде қоғамдық пайдалы еңбек, мектеп оқушыларының жазғы өндірістік практикасы, тәжірибелік эксперименттік экологиялық жұмыстар ұйымдастырылады. Мектеп оқушыларының жұмыс режимі оқу бағдарламаларымен, қауіпсіздік ережелерімен және белгіленген санитарлық эпидемиологиялық ережелер мен нормалар мен анықталады. Оқушылардың мектеп алаңындағы жұмысы ғылым негіздерін оқумен тығыз байланыста жүргізіледі.

Оқу – тәжірибе алаңында жұмыс істеу кезіндегі еңбек тәрбиесі мен тәжірибесінің міндеттері мыналар болып табылады:

- мектеп асханасын ауылшаруашылық өнімдерімен қамтамасыз ету, бұл мектеп тамағының құнын төмендету мақсатында жасалады.

- оқушылардың оқыту жүйесіндегі оқу тәрбие процесінің қазіргі үздіксіз циклі аясында оқушылардың теориялық білім деңгейін арттыру және еңбек дағдыларын меңгеру;

- білім алушыларға қосымша білім беру жүйесінде оқу процесінің үздіксіз жыл бойы циклін жетілдіру;

-ғылыми зерттеу жұмысына бейім оқушылардың шығармашылық, аналитикалық қабілеттерін дамыту;

-ауыл мектебі тұлкітерінің үйлесімді, жан жақты және кәсіби бағдарланған тұлғасын қалыптастыру.

Биологияны оқыту тәжірибесінде мектептің оқу тәжірибелік алаңына ерекше рөл беріледі. Мектептің оқу тәжірибелік алаңы- ашық аспан астындағы сабақтарға, практикалық жаттығуларға, тәжірибелер мен бақылауларға арналған биология зертханасы, әртүрлі табиғи көрнекі құрал және демонстрациялар мен үлестірме материалдар көзі болып табылады.

Оқу тәжірибе бұл еңбек тәрбиесінің бірінші буыны ретінде қарастырылуы керек. Оқу эксперимент алаңы оқушылардың эксперименттік жұмыстарының негізі болып табылады.

Онымен жұмыс істей отырып, олар тірі өсімдіктер мен жануарлар туралы биологиядан алған білімдерін бекітеді, ауылшаруашылық өсімдіктерін өсірудің және жануарларды құстарды күтудің негізгі іс шара әдістері туралы практикалық түсінік алады және олармен белгілі бір жүйе бойынша жұмыс істей білуге дағдыланады. учаскедегі жұмыс оқушыларды ұйымдастырушылық, ұжымдық дағдыларға, еңбек мәдениетіне және эстетикалық сезімге тәрбиелеуі керек. Мұнда мектеп оқушылары бақша және көкөніс өсімдіктерімен, егістік және техникалық дақылдармен, арамшөптермен, зиянкестермен танысалы, өсімдіктерді күту дағдылары мен әдістерін меңгереді. Осы мақсатта ашық жерлерде жеке дақылдарға арналған учаскелер, жылыжайлармен жабық жерлерде өсімдіктер үшін жылыжайлар қарастырылады.

Мектеп оқушыларын мәдени өсімдіктермен және ауылшаруашылық процестерімен таныстыру маңызды міндет болып табылады. Ол үшін учаскеде әртүрлі мәдени өсімдіктердің коллекциялары өсіріледі және өнімділікті арттыру, оңтайлы өсіру жағдайларын анықтау, интродукциялау, сорт сынау және т.б. эксперименттер жүргізіледі.

Биология пәнінің бағдарламасы бойынша оқытылатын өсімдіктерді мектепте өсіру ұсынылады. Оқушылар учаскеде жұмыс жасай отырып, өсімдіктердің дамуы туралы білімдерін бекітеді, мәдени өсімдіктерді өсірудің негізгі агротехникалық әдістері туралы түсінік алады және олармен белгілі бір жүйеде, белгілі бір жоспар бойынша жұмыс істеу дағдыларын игереді.

Мектеп алаңында тірі объектілермен оқу зерттеу жұмыстары оқушылардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруды, табиғатты сүйеге, құрметтеуге, тәрбиелеуді қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Боровицкий П.И. и до. Методика преподавания биологии. М.: Высшая школа, 1962. - 336 с.
- 2.Верзилин Н.М., Корунская В.М. Общая методика преподавания биологии. М.: Просвещение, 1983. - 381 с.
- 3.Рыков Н. А., Щербаков А. И. Профессиограмма учителя биологии средней общеобразовательной школы // Научно-педагогические основы подготовки учителя биологии. — Л., 1973. Вып. 1.
- 4.Трайтак Д. И. Учебно-опытный участок школы.- М., 1988. - С. 4-6.
5. Шибанов А.А., Тамбовкин Ю.Ф., Дуля И.П. и др . Воспитание школьников в труде. Науч.-исслед. ин-т труд. обучения и проф. ориентации Акад. пед. наук СССР. - Москва : Педагогика, 1976. - 104 с.; 20 см.
6. Шибанова А. А. Трудовое обучение и воспитание в школе. - Москва : Педагогика, 1969. - 183 с.; 20 см.

PRAWO

Kryminalne prawo i kryminologia

Бачара Дмитро Ярославович,

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Вінницького НДЕКЦ МВС.

Слободяник Олександр Іванович,

завідувач сектору дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Вінницького НДЕКЦ МВС.

СУЧАСНИЙ СТАН ДАКТИЛОСКОПІЇ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

***Анотація:** стаття присвячена розгляду науково-технічних проблем вдосконалення та використання АДІС у розкритті та розслідуванні злочинів в криміналістичній практиці.*

***Ключові слова:** криміналістика, криміналістична практика, дактилоскопічні дослідження, сліди рук, судово-дактилоскопічна експертиза, дактилоскопічний облік.*

***Abstract:** the article is devoted to the consideration of scientific and technical problems of improvement and use of ADIS in the detection and investigation of crimes in forensic practice.*

***Key words:** forensics, forensic practice, dactyloscopic studies, handprints, forensic dactyloscopic examination, dactyloscopic accounting.*

Слово дактилоскопія походить від грецьких слів, що переводяться як daktilos-палець і skoreo-дивлюся, а сама дактилоскопія - це галузь криміналістики, що використовує науковий метод встановлення особи за папілярними візерунками пальців рук. Такі особливості долоні, як форма, розмір, рельєф відбитків пальців і взаємне розташування візерунків відбитків, разом не

повторюються в різних людей, тобто індивідуальні. Вирішувати питання, пов'язані з ідентифікацією людини та встановлення обставин події, покликана дактилоскопічна експертиза.

В сьогоднішні для дактилоскопіювання осіб використовують як фарбу, так і спеціальні сканери. Це дозволяє визначити чи належать папілярні лінії певній людині. Так само фахівець, в галузі дактилоскопічної експертизи досліджуючи сліди рук може визначити стать, зріст людини, якій належать сліди і навіть встановити її вік.

При розкритті та розслідуванні злочинів сліди рук виявляються значно частіше, ніж будь-які інші сліди. Пояснюється це тим, що при скоєнні злочину злочинець не може уникнути того, щоб не доторкнутися до того чи іншого предмета. Внаслідок чого, криміналістові не складає особливих труднощів виявити та ідентифікувати відбитки.

Занурення криміналістики у XXI ст. викликало до життя активні процеси розвитку базової криміналістичної методології та її інтенсивне науково-практичне вживлення у вигляді інформаційно-криміналістичних технологій.

Йдеться не лише про пристосування криміналістики до системи змін криміногенних процесів у зовнішньому світі, а й про свідомий, конструктивний вплив криміналістики на світ кримінальної реальності, що детермінує процеси криміналістичного розвитку. Разом про те слід звернути увагу до внутрішні еволюційні процеси розвитку криміналістики.

Класичним усталеним визначенням криміналістики ми завдячуємо професору Р. С. Белкіну, патріарху криміналістики. «Криміналістика – це наука про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин та його учасників, дослідження, оцінки та використання доказів, заснованих на пізнанні цих закономірностей, спеціальних засобах та методах судового дослідження та запобігання злочину».

Слід зазначити, що в ідеї закономірностей виникало багато напрямів сучасної криміналістики, наприклад: типові моделі розслідування,

звинувачення, захисту, алгоритми слідчих дій, програмне забезпечення версій з окремих видів злочинів тощо. Водночас деякі вчені зазначають, що криміналістика – це наука про розкриття злочинів.

Таким чином, ключовим підходом у криміналістиці є інформаційні та інтелектуальні технології, які займають центральне місце у системах криміналістичного забезпечення розслідування, звинувачення, захисту та судової діяльності.

Дактилоскопичний облік слідів рук складається з фотографій слідів рук, вилучених із місць нерозкритих злочинів; і призначений для встановлення осіб, які залишили сліди пальців та долонь рук на місці злочину, а також фактів залишення слідів рук однією і тією ж особою (особами) у кількох місцях пригод.

Сліди рук, вилучені під час огляду місця події, разом із відбитками рук осіб, які могли їх залишити за обставинами, не пов'язаними з подією злочину (потерпілих, матеріально-відповідальних осіб тощо), надаються слідчим (дознавцем, органом дізнання) якомога найкоротший термін в підрозділ Експертної служби МВС.

Співробітник проводить дослідження слідів рук на їхню придатність для ідентифікації. Сліди рук, придатні для ідентифікації та не залишені особами, не пов'язаними з подією злочину, порівнюються зі слідами рук, що перебувають у слідотечі та з відбитками дактилоскопичних карт, розміщених в автоматизованій дактилоскопичній інформаційній системі.

У разі збігу відбитків складається повідомлення встановленої форми, яка протягом доби направляється до підрозділів дізнання, слідства, які надали на облік об'єкти, що збіглися.

При негативних результатах перевірки сліди поміщаються у слідотеку, а повідомлення про це надсилається ініціатору запиту. В даний час засоби обчислювальної техніки дозволяють встановити особу підозрюваної особи за кілька хвилин. І тому використовується автоматизована дактилоскопична інформаційна система.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Белкин Р.С. Криминалистика: Краткая энциклопедия. — М.: Юридическая литература, 1993. — 111 с.
2. Дактилоскопическая экспертиза: Современное состояние и перспективы развития. – Красноярск : КГУ, 1990. – 416 с.
3. Локар Еге. Посібник з криміналістики: Пер. з франц. С. В. Позднишева, Н. В. Терзієва; За ред. С. П. Митричова. - М.: Юриздат. НКЮ СРСР, 1941. – 543 с.
4. Торвальд Ю. Вік криміналістики: Пер. з ним. / За ред. Ф. М. Решетнікова .- 3-тє вид.-М.: Прогрес, 1991. - 335 с.
5. Кулієва Р. О. Історія та новації дослідження слідів рук [Електронний ресурс] / Р. О. Кулієва // Вісник Бакинського Державного Університету URL: <http://kriminalisty.ru/stati/istorija-kriminalistiki/dactiloscopy.html> (дата звернення: 12.10.2018).
6. Железняков А. И. Идентификация человека по пороскопическим признакам. / А. И. Железняков / Актуальные проблемы криминалистических исследований и использование их результатов в практике борьбы с преступностью. – М., 1994. – С. 46.
7. Смирнов М. П. Становление и перспективы развития дактилоскопического метода криминалистического учета : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. П.Смирнов. – М, 1982. – 32 с.

Konstytucyjne prawo

Әлімхан Ж.А.
Alimkhan Zh. A.

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
M.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan
e.mail: Rasuli-77@mail.ru

КОНСТИТУЦИОННЫЕ РЕФОРМЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

CONSTITUTIONAL REFORMS AT THE PRESENT STAGE

Аннотация: Статья посвящена конституционной реформе, нацеленной на комплексную трансформацию конституционно-правовой модели Казахстана. С каждым годом конституционно-правовое устройство государств становится все более динамичным, что в свою очередь, требует проведение модификации политической платформы Казахстана с учетом опыта зарубежных стран и объективной национальной специфики.

Abstract: The article is devoted to the constitutional reform aimed at a comprehensive transformation of the constitutional and legal model of Kazakhstan. Every year the constitutional and legal structure of states becomes more and more dynamic, which in turn requires modification of the political platform of Kazakhstan taking into account the experience of foreign countries and objective national specifics.

Ключевые слова: конституционная реформа, конституция, поправки, демократия, референдум, права человека, Президент, Парламент, Правительство, Конституционный суд, суды, государственная власть.

Keywords: constitutional reform, constitution, amendments, democracy, referendum, human rights, President, Parliament, Government, Constitutional court, courts, state power.

Принятие конституционных изменений — ключевое событие для каждой страны, поскольку в большинстве случаев этот процесс продиктован целями реформирования общественных отношений. Даже частичное изменение

конституционного текста может вызвать значительное переустройство конституционно-правовых институтов, влекущее для страны новую модель конституционного развития [1].

Конституционные преобразования, направленные на совершенствование и развитие демократических институтов, всегда вызывали интерес не только у научного сообщества, но и у рядовых граждан той или иной страны. В текущий момент увеличение внимания к конституционной реформе связано с демократизацией всей политической системы Казахстана, развитием собственной казахстанской модели, учитывающей национальные и исторические особенности. В этой связи, конституционная реформа должна учитывать интересы всех социальных групп, всего народа и политических факторов.

Проведенная конституционная реформа Республики Казахстан раскрывает новые параметры организации общества и государства и свидетельствует о наступлении следующего этапа конституционного развития государства. Данный вывод обусловлен масштабами конституционных изменений в Республике, которые непосредственным образом отразились на базовых институтах развития государства и общества: основ конституционного строя, прав и свобод человека и гражданина, гражданства, системы органов государственной власти и местного самоуправления, включая статус Президента Республики. Создана обновленная конституционная основа, «каркас» для развития этих отношений, которая повлечет за собой новые государственно-правовые традиции и политическую практику. Конкретно определены элементы незыблемости государства — независимость, унитарность, территориальная целостность и республиканская форма правления. При этом произведенная в ходе реформы демократическая модернизация президентской республики как формы правления — посредством повышения роли Парламента, передачи некоторых функций Президента Правительству, усиления самостоятельности

Правительства при одновременном расширении механизмов его подотчетности и подконтрольности Парламенту — имеет характер позитивных эволюционных изменений, она не несет в себе каких-либо радикальных мер, а продолжает логику предыдущих конституционных преобразований в стране.

Главная задача современного Казахстана по пути дальнейшей демократизации общества заключается в совершенствовании современной

Конституции, которая должна отвечать требованиям новой исторической эпохи и способствовать дальнейшему продвижению демократических реформ, успешному политическому, социально-экономическому и культурному развитию страны.

Конституция – это закон, который должен отвечать реалиям дня, а если созрела необходимость во введении изменений и дополнений, то их надо закреплять и осуществлять. Это необходимо для того, чтобы действующая Конституция закрепляла не декларативные постулаты, а существующие демократические достижения государства.

Обращаясь к истокам независимости страны, очевидно, что «Казахстану нужен был такой Основной закон, который бы шел «нога в ногу» с новыми реалиями и перспективами и сосредотачивал на своих страницах опыт предыдущих поколений и уверенность на лучшее будущее. Конституция независимого Казахстана должна была закрепить основные принципы, по которым народ собирался строить открытое и демократическое общество» [2, с.50].

Перезапуск политической системы, обусловленный изменением соотношения политических сил и реалиями общественной жизни, имеет силу «обратной связи» в виде совершенствования и функционирования правовых институтов, влияющих на построение демократического, правового государства. Так, возобновляемый в Республике Казахстан Конституционный суд, являясь проводником и атрибутом демократической трансформации, в контексте предлагаемых поправок в Конституцию, обеспечивает возможность оспаривания справедливости нормативных правовых актов в Конституционном суде рядовыми казахстанцами.

Кроме того, усиление роли Парламента как особого органа, сочетающего в себе функции представителя интересов народа и органа, отвечающего за качество принимаемых законов, является показателем степени демократизации государства. Казахстан, как и ранее, придерживается своего специфичного пути развития, учитывающего национальную стратегию, занимая при этом особую нишу в мировой палитре демократической модификации. Приверженность принципу согласия и эксклюзивный подход к решению тех или иных задач является своеобразной визитной карточкой Казахстана, позволяющей активно

интегрировать государство с целью достижения глобальной конкурентоспособности [3].

Конституция является наиглавнейшим правовым документом страны, в котором закреплены основополагающие принципы деятельности Республики Казахстан, механизм государственного устройства, фундаментальные права и свободы человека и гражданина, определена структура органов власти и управления. Вся государственная и социальная жизнь, основанная на нормах справедливости и порядка, прописана в этом документе.

В Основной закон страны периодически вносятся правки – самые последние на данный момент были внесены по итогам республиканского референдума 5 июня 2022 года. И сейчас страна начинает жить в условиях действия обновленной Конституции, опираясь на безусловный принцип прямого действия ее конституционных норм.

Изменения и дополнения в Конституцию, внесенные в Основной закон в рамках нынешней конституционной реформы, имеют уникальную особенность по сравнению с предыдущими преобразованиями. Содержание конституционных поправок, их созидательная и моделирующая общественные отношения роль настолько значимы и важны, что можно утверждать о юридическом оформлении идей Нового, Справедливого Казахстана и Второй республики через народное волеизъявление.

Важным аспектом конституционных реформ в этом направлении стало установление принципа невмешательства партий в деятельность государства, политическая нейтральность Президента. И это соответствует общим принципам Конституции и правовому статусу Президента, согласно которому он является гарантом прав и свобод человека и гражданина, а также верховенства Конституции.

Нельзя не сказать и о новом конституционном предписании, запрещающем занятие должностей политических государственных служащих и руководителей в квазигосударственном секторе для ближайших родственников Президента.

Поправки в Конституцию страны коренным образом усовершенствовали политическую систему нашей страны. Это единый комплекс мер по укреплению

демократии, усилению государства, созданию дополнительных политических условий для долгосрочного стабильного развития Казахстана.

Литература

1. Хабриева Т. Я. Конституционная реформа в современном мире: монография. М., 2016
2. Сапаргалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан : академический курс / Г. Сапаргалиев. - 3-е изд., доп. - Алматы : ЖетІЖарғы, 2014. - 544 с.
3. Сарпеков Р.К. О современных новеллах организации института научной правовой экспертизы в Республике Казахстан. / Вестник Института законодательства и правовой информации, №4 (67), 2021. – С. 13-20.

Сywilne prawo

Научный руководитель доктор PhD, доцент Ау Т.И.

Магистрант Шкуденко Анна Глебовна

Карагандинский университет Казпотребсоюза

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация: Проанализирована текущая ситуация в сфере государственных закупок в Республике Казахстан и этапы развития, на основе которого выделены проблемы функционирования в анализируемой сфере. Так в статье говорится о важности развития и работы над ошибками в сфере государственных закупок в Республике Казахстан. Эффективная система государственных закупок повышает возможности государства в регулировании бизнеса, создавая формы воздействия системы государственных закупок на экономику, стимулирующие ее развитие. Государственные закупки позволяют производить закупки с большей прозрачностью и сохранением конкуренции между потенциальных поставщиков, в частности в сфере строительства.

Ключевые слова: государственные закупки, веб-портал государственных закупок, потенциальные поставщики.

Правительство Республики Казахстан за последние два десятилетия предприняло существенные и последовательные усилия по усовершенствованию системы государственных закупок и приведению ее ближе к международным стандартам. Действующий закон о государственных закупках был принят в 2015 году, в основном, для обеспечения соответствия с требованиями Договора о Евразийском экономическом союзе в сфере государственных закупок. С этого момента Правительство Республики Казахстан не прекращало усилий по непрерывному совершенствованию национальной системы государственных

закупок. Была упорядочена нормативно-правовая база, которая была организована в правильную иерархию с подробной идентификацией официальных правил и процедур закупок.

За последние годы теоретические и практические проблемы правового регулирования государственных закупок стали приобретать все большую значимость, что не может не сказаться на развитии экономики Республики Казахстан.

На сегодняшний день весь процесс государственных закупок автоматизирован. По данным министерства финансов, казахстанская система государственных закупок занимает 3-е место в мировом рейтинге по доступности и прозрачности из 109 государств [1]. На веб-портале государственных закупок зарегистрировано более 100тыс. поставщиков и свыше 24тыс. заказчиков. Объем государственных закупок по итогам 2022 года составил более 5,8трлн тенге. При этом 80% закупок осуществлено у субъектов малого и среднего предпринимательства.

Веб-портал государственных закупок - государственная информационная система, предоставляющая единую точку доступа к электронным услугам электронных государственных закупок. Автоматизированная интегрированная информационная система «Электронные государственные закупки» предназначена для проведения государственных закупок в режиме реального времени. Для этого система обеспечивает публикацию информации о потребностях заказчиков на поставку товаров, работ, услуг, их консолидацию, проведение закупочных процедур, определение поставщика, заключение электронных договоров и их исполнения на веб-портале государственных закупок [2].

Данная система является государственной информационной системой и неотъемлемой частью общего ландшафта электронного правительства, предоставляющая единую точку доступа к электронным услугам электронных государственных закупок.

Однако, несмотря на постоянное совершенствование системы государственных закупок, сфера действия законодательства о государственных закупках не охватывает весь объем закупок товаров, работ и услуг, осуществляемых за счет средств государства.

В 2019 году был представлен отчет по проведённой оценке систем государственных закупок Республики Казахстан под руководством Всемирного банка и Организации экономического сотрудничества и развития при участии Европейского банка реконструкции и развития, Исламского банка развития и Азиатского банка развития [3]. Используя обновленную универсальную методологию оценки систем закупок (MAPS), эксперты провели анализ по следующим направлениям: нормативно-правовая база, институциональные рамки и потенциал управления, операции по закупкам и рыночная практика, а также подотчетность, добросовестность и прозрачность. Немаловажным является, то что с 1 сентября 2019 года все государственные закупки в сфере строительства осуществляются только способом конкурса с предварительным квалификационным отбором, поэтому необходимо выделить вопросы касающихся закупа строительно-монтажных работ и вэб-портала государственных закупок. Условием участия потенциальных поставщиков в закупках в сфере строительства является их соответствие квалификационному требованию в виде финансовой устойчивости согласно показателям, определенным Правилами осуществления государственных закупок.

Так, в отчете был выявлен проблемный вопрос, который относится к открытым конкурсам с предварительным квалификационным отбором. Суть в том, что процедура открытого конкурса фактически не предусматривает отдельного этапа предварительного квалификационного отбора (уведомление, подача заявок и документов на предквалификационный отбор и их оценка) для определения того, обладают ли потенциальные участники необходимым опытом, кадровым и управленческим потенциалом и финансовыми возможностями. Ввиду отсутствия предварительного квалификационного отбора сложно

убедиться в том, что поставщики и подрядчики имеют должные квалификации для исполнения сложных и крупных договоров.

Помимо прочего комиссия обратила внимание, но то что нормативно-правовая база уделяет недостаточное внимание оценке и мониторингу эффективности управления контрактами. Недостаток таких практических аспектов закупок был признан существенным расхождением, принимая во внимание его воздействие на получение желаемого соотношения цены и качества, своевременное достижение целей закупок и соответствующих задач Правительства Республики Казахстан по эффективному оказанию услуг. Отсутствие стимулов для лучшего исполнения договоров ограничивает усилия подрядчиков в достижении оптимального соотношения цены и качества.

В целом, представляется, что нормативно-правовая база государственных закупок и ее применение стимулирует участие местных подрядчиков, поставщиков товаров и услуг. Оценка количественных критериев показывает, что 99,7% договоров присуждалось местным участникам рынка. Однако если смотреть с точки зрения участия, среднее число полученных заявок составляет всего 2-3 заявки на один конкурс. Кроме того, в 2017 году договоры были присуждены всего 41% участвующих поставщиков. Такой низкий уровень участия снижает уровень конкуренции и сказывается на стоимости, которую Правительство платит за товары, работы и услуги. Причину такого низкого уровня участия можно объяснить наличием в большей степени системных ограничений, препятствующих расширению доступа частного сектора к рынку государственных закупок. Было выявлено, что такие ограничения обусловлены: сложным доступом к финансированию и отсутствием стимулов для местной банковской системы для финансирования малого и среднего бизнеса; недостатком передового опыта у закупающей организации для определения своих потребностей, включая использование старых технических стандартов; договорными ценами с фиксированным максимальным значением, которые не всегда сопоставимы с преобладающими рыночными ценами; чрезмерным применением закупки способом из одного источника; недостаточной

способностью частного сектора готовить качественные и соответствующие требованиям конкурсные заявки; и практика государства по недопущению авансовых платежей после подписания договора без банковской гарантии [4].

Правительство Республики Казахстан предприняло меры по повышению прозрачности механизма рассмотрения жалоб в области закупок. Несмотря на то, что нормативно-правовая база предоставляет право обжаловать решения в области государственных закупок, не ясно, допускает ли законодательство жалобы по отношению к конкурсной документации. Более того, Комитет внутреннего государственного аудита, первая инстанция при рассмотрении жалоб, является структурным подразделением уполномоченного органа – Министерства финансов, и возможно не обладает должным уровнем автономии, требуемым для разрешения споров, учитывая тот факт, что Министерство финансов само выступает в качестве заказчика (закупающей организации) и организацией, которой подотчетен Единый организатор государственных закупок. Кроме того, в функции Комитета внутреннего государственного аудита также входит аудит соответствия законодательной и нормативно-правовой базе. Это означает, что Комитет может оказаться в ситуации необходимости рассмотреть жалобы на процедуры закупок, в свое время явившихся предметом контроля и финансовых консультаций Комитета внутреннего государственного аудита. Действующее на сегодняшний день законодательство с недавними изменениями и дополнениями предусматривает создание новой структуры – Апелляционной комиссии при Министерстве финансов, где несогласные с решениями по закупкам поставщики смогут обжаловать решения Комитета внутреннего государственного аудита. Однако создание дополнительной площадки для реализации поставщиками своего права на подачу жалоб и апелляций касательно решений Комитета не обеспечивает достаточной автономности такого органа, так как он подотчетен Министерству финансов.

Следуя замечаниям и рекомендациям вынесенных комиссией в отчете 2019 года, по поручению Президента Республики Казахстан Министерство в 2022 году приступило к разработке нового Закона «О государственных закупках».

Закон будет ориентирован на кардинальное упрощение закупочных процедур, исключение чрезмерной регламентации, установление приоритета качества над минимальной ценой [5].

Однако некоторые существенные изменения система государственных закупок, все же претерпела и продолжает совершенствоваться. Так, в 2022 году в рамках совершенствования системы государственных закупок был принят ряд законодательных мер, направленных на развитие конкуренции, минимизацию коррупционных рисков и упрощение процессов закупок. Помимо этого, был принят порядок прямого действия без ссылок на другие внутренние документы. Предусмотрен комплекс мер, направленных на исключение неконкурентных способов закупок и поддержку отечественного бизнеса. Введена персональная ответственность за незаконное применение способа закупок из одного источника. На портале закупок предусмотрено размещение всей информации, а также формирование списка жалоб.

С 1 июля 2022 года закупки по строительно-монтажным работам и проектированию осуществляются с применением нового способа – конкурса с использованием рейтингово-балльной системы. Данным способом заключено 513 договоров на общую сумму 166,6млрд тенге [6]. Закупки проводятся без конкурсной комиссии, победитель закупок определяется автоматически на основе данных информационных систем (финансовая устойчивость, электронный депозитарий). Стоит учитывать, что данный способ участия в тендере распространяется только на два вида работ на проектную деятельность и на строительные и монтажные работы. Других государственных закупок изменения не коснулись. Данные изменения позволили веб-порталу автоматически определяет победителя тендера без участия членов конкурсной комиссии. Цифровизация упростила электронные торги, поэтому помимо казахстанских поставщиков в тендерах могут участвовать и зарубежные компании.

Однако не все изменения и предложения государственных органов поддерживаются непосредственными участниками государственных закупок.

Представители департамента законодательства государственных закупок Министерства финансов в ходе рабочего совещания по проекту закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственных закупок» подчеркнули, что ежегодно в адрес органов государственного аудита поступает большое количество необоснованных жалоб потенциальных поставщиков по вопросам участия в государственных закупках, что влечет приостановление заключения договора и затягивает процесс закупок. Для исключения подачи необоснованных жалоб в ведомстве предлагают внедрить платность обжалования.

В защиту предпринимателей в Национальной палате предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» выступили против инициативы, так как внесение обеспечения для обжалования результатов закупок по сути не решит проблемных вопросов, приводящих к необходимости обжалования: неправомерный допуск к участию в конкурсе, отклонение заявки, неприменение или неправомерное применение условных скидок. Как отметил заместитель председателя правления Национальной палаты предпринимателей «Атамекен» Жаркенов Т., платность обжалования ограничивает право субъектов предпринимательства на защиту своих законных прав и интересов, возможность привлечения ответственных лиц к установленной законодательством ответственности. Инициатива даст крупным компаниям больше возможностей отстаивать свои права перед заказчиком, нежели представителям малого и среднего бизнеса, а это напрямую повлияет на простые рыночные отношения и поставит под вопрос чистоту конкуренции на рынке поставляемых товаров, работ и услуг.

Так альтернативным предложением стало - исключить взаимный просмотр участниками закупок заявок других потенциальных поставщиков, которое в ходе заседания озвучено не было. Согласно позиции государственного органа, исключение возможности подать жалобу на неправомерный допуск других участников или неправомерное применение условных скидок к заявкам других участников ограничит деятельность «профессиональных жалобщиков» и не

позволит участникам закупок оценивать обоснованность принимаемых решений заказчика по заявкам конкурентов.

Стоит отметить, что более половины жалоб за 2019-2022 годы были удовлетворены частично либо полностью, что подтверждает обоснованность жалоб, а также наличие системных проблемных вопросов, требующих решения.

По данным Агентства по противодействию коррупции по состоянию на 13 мая 2022 года, зарегистрировано 27 преступлений в отношении должностных лиц внутреннего государственного аудита в сфере государственных закупок, часть из них связана с проверками, которые специалисты проводили по фиктивным жалобам.

В заключение, хочется отметить, что сегодня система государственных закупок предоставляет единую точку доступа к электронным услугам в сфере государственных закупок и позволяет осуществлять участие в государственных закупках в качестве заказчика, организатора и поставщика с любого компьютера подключенного к сети Интернет. Площадкой для проведения государственных закупок в электронном формате является веб-портал государственных закупок. Оценка числа участников, объема, стоимости и прозрачности государственной закупочной деятельности выявила, что, несмотря на имеющиеся недостатки, система государственных закупок динамично развивается, число ее участников с каждым годом увеличивается, растет число заключенных договоров и объем государственных закупок. Вместе с тем, среди наиболее выраженных недостатков закупочной деятельности Казахстана по-прежнему остается низкая прозрачность, которая детерминирует высокие коррупционные риски в сфере государственных закупок.

Список литературы:

1. В 2022 году объём закупок через электронный веб-портал составил 5,9 трлн тенге [Электронный ресурс] // «Orda» [web-портал] - URL: <https://orda.kz/novyj-poryadok-kak-izmenilsya-proczess-goszakupok-v-kazahstane/>

2. «Веб-портале государственных закупок Республики Казахстан» [web-портал] – URL: <https://wiki.goszakup.gov.kz/pages/viewpage.action?pageId=327740>
3. Всемирный банк предлагает приоритеты по улучшению системы госзакупок Казахстана [Электронный ресурс] // «Международное информационное агентство» Казинформ» [web-портал]-URL: https://www.inform.kz/ru/vsemirnyy-bank-predlagaet-prioritety-po-uluchsheniyu-sistemy-goszakupok-kazahstana_a3569158
4. Методология оценки систем закупок (MAPS). Оценка систем государственных закупок Республики Казахстан и Акционерного общества «Фонд национального благосостояния «Самрук-Қазына» // URL: <https://www.mapsinitiative.org/assessments/Kazakhstan-MAPS-Final%20Report-2020-Rus.pdf>
5. Новый закон о госзакупках поступит на рассмотрение Парламента «Международное информационное агентство» Казинформ» [Электронный ресурс] // «Международное информационное агентство» Казинформ» [web-портал] - URL: https://www.inform.kz/ru/novyiy-zakon-o-goszakupkah-postupit-na-rassmotrenie-parlamenta_a4025520
6. Итоги 2022 года в сфере государственных закупок [Электронный ресурс] // «Министерство финансов Республики Казахстан» [web-портал] - URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/press/news/details/514113?lang=ru>
7. «Атамекен» против введения платы за обжалование результатов закупок потенциальными поставщиками [Электронный ресурс] // «Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен»» [web-портал] - URL: <https://abay.atameken.kz/ru/news/47894-atameken-protiv-vvedeniya-platy-za-obzhalovanie-rezul-tatov-zakupok-potencialnymi-postavshikami>

PSYCHOLOGIA I SOCJOLOGIA

Kliniczna psychologia

Даурамбекова А.А.

*Старший преподаватель кафедры "Специальной педагогики" КазНПУ имени
Абая*

Алматы РК

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Изучение психологии детей с нарушениями слуха имеет богатую историю. В этой области проводились широкие исследования по вопросам развития речи, восприятия, памяти, мышления глухих детей. Результаты работ отечественных ученых отражены в монографиях о речи и мышлении глухих детей [1] развитии памяти и мышления и др. в центре внимания большинства исследователей находятся проблемы, связанные с социальной адаптацией, и в частности, вопросы, так или иначе раскрывающие проблему взаимосвязи речи и других высших психических функций у детей с нарушенным слухом [2].

В современной сурдопсихологии принято отличать глухих детей от детей, страдающих парциальными дефектами слуха [3]. В силу того, что при глухоте у детей часто наблюдаются те или иные остатки слуха, оказывается необходимым обозначить границу между теми детьми, которых следует считать глухими, и теми, кого можно относить к категории слабослышащих, тугоухих. Для ограничения частичного нарушения слуха от тотального учитывается возможность развития речи при данной степени нарушения слуховой функции.

К категории слабослышащих относят тех детей, которые при помощи своего неполноценного слуха овладевают речью, хотя бы в самой минимальной степени. Они страдают потерей слуха менее 70дб и обычно способны на слух воспринимать речь нормальной разговорной громкости, хотя бы у самой ушной раковины.

К категории глухих относят детей, слух которых не может служить основой самостоятельного овладения речью. Обычно это потеря слуха более 70дб. Глухие дети способны научиться устной речи только при условии

специального обучения, исключительно при помощи сохранных анализаторов (зрительного, тактильно-вибрационного, кинестетического).

Дети с тотальными нарушениями слуха делятся на две группы: 1. Ранооглохшие – родившиеся глухими, или потерявшие слух до начала развития речи ребенка, также в 2-3 года, когда ребенок полностью теряет речевые навыки и если ему не будет оказана своевременная помощь. Это дети без приобретенной в обычных условиях речи и овладевающие ею только в условиях специального обучения. 2. Позднооглохшие – дети, уже овладевшие речью до наступления глухоты и ее сохранившие.

В развитии познавательной деятельности детей с нарушениями слуха огромное значение имеют параметры первичного дефекта (его модальность, время возникновения, тяжести – степени выраженности).

У глухих детей из-за речевых нарушений задерживается общение. Кроме того, затруднения в овладении речью приводят и к отставанию формирования перцептивных обобщений, трудностям в выделении и фиксации отдельных свойств предметов. Слабость закрепления предметов в словах в свою очередь приводит к тому, что ребенок не может свободно оперировать представлениями, возникают трудности в их актуализации. Задержка речевого развития затрудняет включение восприятия в более широкий круг деятельности. Имеет место замедление темпов развития – процессов обобщения и отвлечение.

У глухих детей страдает скорость процесса восприятия и узнавания. При экспозициях изображений в обычном положении глухие дети 9-10 лет узнавали предметы несколько хуже, чем слышащие дети 8-9 лет. Глухим детям требуется несколько больше времени, чем слышащим, чтобы увидеть в изображении предмета, показываемом на краткий срок, те признаки, по которым делается возможным воссоздать предмет в целом и узнать его. Это связано с менее подробным и многосторонним анализированием предметов в прошлом опыте глухими детьми, чем слышащими

Восприятие вибраций тесно связано с ощущениями прикосновения и давления. Одиночные прикосновения или вибрационные воздействия часто сопровождаются еще и температурными ощущениями. Температурные ощущения наряду с тактильными и вибрационными служат средством восприятия речи при поднесении руки ко рту говорящего. Они дают возможность глухому воспринять некоторые из тех явлений, которые в норме

воспринимаются слухом. Степень сохранности слуха и ощущения равновесия соответствуют друг другу. Для поддержания функции равновесия у глухих людей большую роль играет зрительное восприятие, кинестетические ощущения и восприятия, сигнализирующие человеку о напряжении скелетной мускулатуры и о положении одних частей относительно других. Формирование осязания как самостоятельного познавательного процесса совершается у глухих детей несколько более медленно, чем у слышащих. Объемные предметы распознаются и словесно обозначаются детьми значительно легче, чем их плоские изображения. Отличается и способ распознавания предметов. Если у слышащих детей сложные формы узнавания составляют более 60%, то у глухих такие ответы встречаются лишь в 25% случаев. При этом они обычно не пытаются найти добавочные признаки, специфичные для названного объекта. Недостаточное развития речи, мышления глухого ребенка определенным образом сказывается и на развитии его осязания. Глухие дети в большей степени, чем слышащие, смешивают сходные объекты, что приводит к менее точному их узнаванию и воспроизведению. В их памяти более, чем в памяти слышащих, взаимоуподобляются образы сходных фигур. У глухих обнаруживаются отличия в организации процесса воспроизведения образного материала. Глухие меньше используют опосредующие способы воспроизведения, разнообразные приемы «поиска» образов памяти. Для глухих характерны большие трудности мысленного «оперирования» и сопоставления образов, что проявляется при запоминании, узнавании и воспроизведении объектов. У глухих детей страдает словесная память. Они запоминают слова хуже, чем слышащие, испытывают трудности в фиксации буквенного состава слова, менее успешно группируют слова и еще слабее владеют опосредованными способами запоминания. Глухие дети часто затрудняются в припоминании уже имеющихся у них знаний [4].

Словесная память детей с нарушениями слуха имеет ряд особенностей. 1. Запоминание и воспроизведение слов:

- воспроизводят слова, обозначающие зрительные образы, как и их слышащие сверстники, но при этом затрудняются в запоминании слов, обозначающих звуковые явления.

- часто заменяют одно слово другим в процессе воспроизведения по следующим категориям: внешнему сходству (угол-уголь, дрожит-держит); смысловому родству (кисть-краска, земля-песок); внешнему сходству и

смысловому родству (сел-сидел, выбрали-собрали). Это объясняется тем, что слово для глухих – это не единая смысловая единица, а совокупность нескольких элементов, последовательность слогов, букв в слове. При запоминании может произойти пропуск букв, перестановка букв, слогов, несколько слов могут сливаться в одно. Это результат недостаточной расчлененности значений слов;

- усваивают быстрее существительные, имеющие прямую предметную отнесенность, труднее запоминают глаголы и прилагательные;
- с трудом запоминают слова определенной грамматической формы, разной степени обобщенности, слова – синонимы и с переносным значением [5].

Следует отметить, что глухие дети приобретают умение решать наглядно-действенные задачи в более старшем возрасте, чем слышащие. При анализе воспринимаемого объекта глухим детям труден переход от выявления признаков общих для него и однородных с ним предметов к систематическому и целенаправленному описанию особенностей, характеризующих своеобразие одного конкретного предмета. Влияние речи на развитие мышления глухих способствует преодолению ограниченности их наглядных общений и формированию словесного мышления. Условия формирования речи у глухого ребенка иные, чем у слышащего. Отсутствие слуха ведет к невозможности восприятия словесной речи. В результате ребенок не приобретает образцов для формирования собственной речи и у него не возникает потребности в словесном общении. У глухих формируются некоторые мимико-жестовые способы общения. Они познают речь, опираясь на зрительное восприятие, подкрепляемое речевыми кинестетическими ощущениями. На начальных этапах у них формируются оптические образы слов, подкрепляемые двигательными ощущениями.

Литература:

1. Боскис Р.М. Глухие и слабослышащие дети. - М., 2004.
2. Розанова Т.В. Развитие памяти и мышления глухих детей. -М.: Педагогика, 1978.
3. Основы специальной психологии. Под ред. Л.В. Кузнецовой, М., 2007
4. Специальная психология. Под ред. В.И. Лубовского, М., 2006
5. О.Н.Усанова Специальная психология. - Питер, 2006

CONTENTS

EKONOMICZNE NAUKI

Gospodarka przedsiębiorstwa

Тулелулиева А.Б. СИСТЕМА ЭНЕРГОМЕНЕДЖМЕНТА КАК ИНСТРУМЕНТ
УПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ..... 3

Gospodarka rolna

Шалабаева Г.М. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АПК В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН..... 13

Rozporządzenie stan gospodarki

Shaimerdenova T. A., Mukhtarima Zhetpisbaeva ANALYSIS OF FACTORS
AFFECTING THE MOTIVATIONAL ASPECTS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE
PUBLIC SERVICE SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 17

Banki i system bankowy

Исанов А.С. , Сембеков А.К. ҚАЗІРГІ ЗАМАҢҒЫ БАНК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ
ҚОЛДАНЫЛАТЫН «ЖАСЫЛ БАНКИНГ» ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКЕШЛІГІ 30

Zewnętrzna działalność gospodarcza

Залесский Б.Л. КОГДА У ПАРТНЕРОВ ЕСТЬ УВАЖЕНИЕ, ДОВЕРИЕ И ДРУЖБА 40

Marketing i management

Пивовар І.О., Яременко С.С ОГЛЯД РИНКУ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД УКРАЇНИ ТА
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ 44

Ewidencja i audyt

Жалғасбекова Н.Н. БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕП ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЙЫМНЫҢ
ӨНДІРІСТІК-ШАРУАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕСЕПКЕ АЛУ-ТАЛДАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ
ОРНЫ..... 47

Ким Е. А. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО УЧЕТА В
СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ..... 53

Хасенова Г.Т. УЧЕТ ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИИ, ПЕРВОНАЧАЛЬНОЕ
ПРИЗНАНИЕ 59

Matematyczne metody w gospodarce

Жантасова Б.Б., Баймаганбетова Ж.С. НЕФТЕГАЗОВАЯ ОТРАСЛЬ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 62

FILOLOGICZNE NAUKI

Aktualne problemy tłumaczenia

- Kaldybekkyzy M., Tulegenova Zh.Zh., Kiyakova A.O., Asanbaeva K.K.**
CHARACTERISTICS OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN TRANSLATION OF LITERARY TEXTS 65
- Kaldybekkyzy M., Tulegenova Zh.Zh., Kiyakova A.O., Bogdan N.** FEATURES OF THE TRANSLATION OF STYLISTIC DEVICES OF A LITERARY TEXT FROM ENGLISH INTO RUSSIAN..... 69
- Kaldybekkyzy M., Tulegenova Zh.Zh., Kiyakova A.O., Baken S.** PRINCIPLES OF LITERARY TRANSLATION AND ITS QUALITY ASSESSMENT CRITERIA 73

Mowa, mowna komunikacja

- Omarova A.O., Adilkhanova G.B., Mayassarova M.A., Kaulanov M.A.** THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD AND THE INTERACTION OF CULTURES..... 78

PEDAGOGICZNE NAUKI

Problemy przygotowania fachowców

- Сейтбаев Қ.Ж., Глейхан Назерке** БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ 82
- Төрекева Ф.М., Майматаева А.Д.** БОЛАШАҚ БИОЛОГ - МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 87
- Әбілда А.Б., Калиева А.Б.** БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ АЙМАҚТЫҚ КОМПОНЕНТ БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 91
- Turdybekova K.M., Turdybekov M.K., Shulgina-Tarachshuk A.S., Turdybekova K.K., Tarachshuk N.O.** INTEGRATION PROCESSES IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION 96
- Утегенова А.С., Мусина Г.И.** ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ..... 99
- Metodyczne podstawy wychowania**
- Сейтбаев Қ.Ж., Сүйіндік А. Е** ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ 105

PRAWO

Kryminalne prawo i kryminologia

Бачара Д.Я., Слободяник О. І. СУЧАСНИЙ СТАН ДАКТИЛОСКОПІЇ ТА ЇЇ
ВИКОРИСТАННЯ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ **110**

Konstytucyjne prawo

Әлімхан Ж.А. КОНСТИТУЦИОННЫЕ РЕФОРМЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ .. **114**

Sywilne prawo

Шкуденко А.Г., Ау Т.И. РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН..... **119**

PSYCHOLOGIA I SOCJOLOGIA

Kliniczna psychologia

Даурамбекова А.А. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ
ПРОЦЕССОВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА.. **128**

CONTENTS..... **132**

300004

300187

300251

300299

300321

299957

300195

300344

300211

300212

300539

300296

300277

300278

300279

300270

300115

300254

300260

300290

300504

300114

300343

300023